

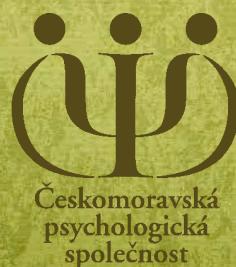
36

Psychologické dny 2018

Hodnoty a psychologie:

**reflexe procesu proměny
hodnot v současné
společnosti**

Příspěvky z Psychologických dnů 2018 recenzovali:

PhDr. Hana Georgi, Ph.D., Bc. Radek Heissler, doc. PhDr. Alena Slezáčková, Ph.D.,
doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc., PhDr. Daniel Heller, doc. Mgr. Pavlína Janošová, Ph.D.,
Mgr. Veronika Šporcová, Ph.D., PhDr. David Čáp, Ph.D.

Editoři:

PhDr. Hana Georgi, Ph.D.

doc. PhDr. Alena Slezáčková, Ph.D.

PhDr. Daniel Heller

Citace dle APA 6th:

Kolman, L., & Chýlová, H. (2019). Kulturní reprezentace hodnot: Ověřování Sperberovy hypotézy. In H. Georgi, A. Slezáčková, & D. Heller (Eds.), *36. Psychologické dny 2018: Hodnoty a psychologie* (pp. 46-55). Praha: Českomoravská psychologická společnost. Dostupné z: https://cmpsy.cz/files/pd/Psychologicke_dny_2018.pdf

© Editoři

© Titulní strana: Akram Georgi

Vydala: Českomoravská psychologická společnost, z.s.

Praha, 2019

ISBN 978-80-270-5597-5 /online/

Ve dnech 12. - 14. září 2018 se v Olomouci konaly 36. [Psychologické dny](#), bienální konference Českomoravské psychologické společnosti, pořádaná ve spolupráci s katedrou psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Téma tohoto ročníku bylo „Hodnoty a psychologie: reflexe procesu proměny hodnot v současné společnosti“. Během konference byly předány dvě ceny. [Česká asociace studentů psychologie](#) již tradičně ocenila Studentskou cenou ČASP tři nejlepší postery. Dále byla udělena [Národní neuropsychologická cena Jiřího Diamanta](#), v rámci níž Vědecký výbor ceny vyhlásil nejlepší výzkumnou studii dle stanovených kritérií včetně kategorie Junior.

Konference se tentokrát nesla v komornějším duchu. Mezi aktivními i pasivními účastníky byli nicméně jako vždy nejen čeští ale i slovenští kolegové, jak je patrné i z obsahu tohoto sborníku.

Sborník obsahuje 8 článků od autorů, kteří jejich obsah na konferenci prezentovali jako ústní sdělení nebo v posterové sekci. Všechny příspěvky prošly důkladným recenzním řízením. Z dodaných 13 rukopisů neprošly recenzním řízením dva pro nevyhovující kvalitu, a dva z důvodu zveřejnění v jiných publikacích. Jeden příspěvek autorka v mezidobí přesměrovala jinam a redakci sborníku o tomto kroku informovala.

Se zkušenostmi s procesem recenzního řízení sborníku se bude možné seznámit v jednom z letošních čísel [E-psychologie](#).

Doufáme, že čtenáře obsah sborníku obohatí a bude je inspirovat v jejich další práci.

Za pomoc s uspořádáním konference děkujeme doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. z katedry psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Děkujeme všem autorům, recenzentům a editorům za jejich práci, bez níž by tento sborník nevznikl.

Praha, březen 2019

Za redakci sborníku

PhDr. Hana Georgi, Ph.D.

PhDr. Jindřiška Kotrllová

Obsah

Mária DĚDOVÁ Komparácia hodnôt aktérov šikanovania z noeticko-existenciálneho pohľadu	5 - 16
Mária DĚDOVÁ, Jana KUNOVÁ Logoteoretický prístup k problematike hodnôt obrancov šikanovania	17 - 28
Lea KAKAŠOVÁ, Jana KUNOVÁ Osobné ciele, životná zmysluplnosť a kvalita života: Líšia sa u depresívnych pacientov bežnej populácie?	29 - 45
Luděk KOLMAN, Hana CHÝLOVÁ Kulturní reprezentace hodnot: Ověřování Sperberovy hypotézy	46 - 55
Katarína MILLOVÁ, Marek BLATNÝ Psychosociální fungování lidí prožívajících vývojovou tranzici v mladé dospělosti	56 - 64
Pavel MORAVEC, Alena SLEZÁČKOVÁ Souvislosti osobnosti a spirituální inteligence v pojetí Davida B. Kinga	65 - 76
Simona NAVAROVÁ Poruchy autistického spektra z pohľadu psychodiagnostiky kognitívnych schopností	75 - 89
Pavel RUSKO, Jiří DAN Psychofyziologické koreláty osobnostných dimenzií: Výsledky empirického výskumu	90 - 101

Komparácia hodnôt aktérov šikanovania z noeticko-existenciálneho pohľadu

Comparing the Values of Bullying Actors from the Noetic-Existential View

Mária DĚDOVÁ

Katedra psychológie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

maria.dedova@gmail.com

Abstrakt

Ľudský spôsob bytia je orientovaný na hodnoty, ktoré ho napĺňajú a zároveň sú štandardom, ktorý umožňuje prísť k presvedčeniu o uskutočňovaní osobitného, subjektovo – osobného bytia. Štúdia poukazuje na významné hodnoty obetí, obrancov a žiakov, ktorí sa šikanovania nezúčastňujú prežívané ako prirodzená náplň vnútornej aktivity jednotlivca.

Výskumný súbor tvorilo 155 žiakov základných škôl, z toho bolo 78 chlapcov a 75 dievčat. Vek respondentov sa pohyboval v rozpäti 13 – 15 rokov, pričom priemerný vek respondentov bol 13,93; SD = 0,414. Z celkového výskumného súboru bolo identifikovaných 9,7 % agresorov (N = 15), 26,4 % obrancov šikanovania (N = 41), 16,8 % obetí šikanovania (N=26) a 47,1 % nezúčastnených na šikanovaní (N = 73). Jednotlivé rolové skupiny boli identifikované prostredníctvom Dotazníka o šikanovaní pre žiakov základných škôl (Solberg & Olweus, 2003). Najvýznamnejšie hodnoty boli zistené prostredníctvom Škály preferencie hodnôt (Popielski, 1987; Klčovanská, 2001).

Výsledky analýzy poukázali, že obete, obrancovia a nezúčastnení sa odlišujú vo viacerých hodnotách. Hodnotu Spokojnosť si vybralo 46,2 % obetí šikanovania, rovnako významnou pre túto rolovú skupinu je aj hodnota Úspech, ktorú si vybralo 50 % obetí. Obrancovia preferovali hodnotu Láska z Noetickej dimenzie a hodnoty Rodina, Zdravie z Psychickej dimenzie. U obrancov šikanovania k významným hodnotám patrili hodnota Sloboda, zvolená 73,2 % obrancov, ako i hodnota Odvaha, ktorú si zvolilo 51,2 % žiakov. Vysokú preferenciu dosiahla hodnota Múdrost vybraná viac ako tretinou obrancov šikanovania.

Kľúčové slová: hodnoty; obranca; obet; šikanovanie

Abstract

The human way of being orients itself on values which fulfill it and at the same time are a standard which makes it possible to come to a belief about accomplishing a distinctive, subjective-personal being. The study points out important values of the victims and defenders of bullying experienced as a natural content of inner activity of an individual.

Research sample consisted of 155 primary school pupils, 78 boys and 75 girls. Their age was 13 – 15 years, average age 13,93; SD = 0,414. We identified 9,7 % aggressors (N = 15), 26,4 % bullying defenders (N = 41), 16,8 % victims of bullying (N = 26) and 47,1 % pupils not involved in bullying (N = 73). The questionnaire on bullying for elementary school pupils (Solberg & Olweus, 2003) and The Value Preference Scale (Popielski, 1987; Klčovanská, 2001) were used to obtain the data.

The analysis showed that victims, defenders and those not involved differ in various values. The value Satisfaction was chosen by 46,2 % bullying victims, just as important is the value Success, chosen by 50 % of the victims. The defenders preferred the value Love from the Noetic dimension and the values Family, Health from the Psychic dimension. They also chose as important the values Freedom (chosen by 73,2 %) and Courage (51,2 %). The value Wisdom was chosen by more than one third of the defenders.

Key words: values; defender; victim; bullying

Úvod

Logoteória pristupuje k chápaniu človeka v jeho trojdimenzionálnej ľudskej osobnosti (Frankl, 2005, 2006), ako jednoty človeka v dimenzií biologickej, psychologickej a špecificky ľudskej, duchovnej, ktoré vzájomne cez seba prenikajú. K *somatickej rovine* človeka sa zaraďujú všetky telesné fenomény. Zahŕňa biologicko – fyziologické telesné funkcie vrátane fyzikálnych a chemických procesov. Pod *psychickou rovinou* sa rozumie sféra vedomia bytia, pudové pocity, inštinkty, afekty, žiadostivosti. Rovnako sem patrí intelektuálne nadanie človeka, kognície i emócie, osvojené spôsoby správania a sociálne vystupovanie. *Duchovnú rovinu* tvorí slobodný postoj k telesnému bytiu a existencii, samostatné vôlevoé rozhodnutia („intencionalita“), vecné a umělecké záujmy, tvorivosť, náboženstvo a etické cítenie („svedomie“), pochopenie pre hodnoty a láska (Lukasová, 2009). Logoteória zdôrazňuje v štruktúre osobnosti duchovnú dimenziu, ktorá v psychologickej literatúre je označovaná „*noeticá dimenzia*“. Táto špecificky ľudská rovina zahŕňa bytie a stávanie sa, ľudské fungovanie, ako i pramene motivácie a subjektovo – osobnú dynamiku existencie (Popielski, 2005). Podstata dimenzie sa prejavuje v schopnosti sebatrancendencie, sebadištancu, slobode a zodpovednosti, uskutočňovaním hodnôt a smerovaním k zmyslu.

Logoteoretický koncept človeka je založený na troch pilieroch: na slobode vôle, vôle k zmyslu a hodnotách, zmysle života. Logoterapia ako psychologický smer poskytuje otvorenosť, nenárokuje si na status doktríny, ale je úplne otvorenou metódou, pristupuje bez predsudkov k človeku ako bytosti v jej totalite, ktorá ešte nechápe samu seba, ale ustavične sa hľadá (Frankl & Lapide, 2009).

Logoteória pod hodnotami chápe: „To, čo človeka príahuje, obohacuje, usmerňuje a čo tvorí jeho existenciu vo všetkých jeho dimenziách, prejavoch a smerovaniach. Jednotlivec vďaka hodnotám, môže prekračovať samého seba a mať vztah k....“ (Popielski, 2005, s. 162). Hodnoty v procese realizovania existencie plnia niekol'ko dôležitých **funkcií**. Zohrávajú dôležitú *formačnú úlohu*, *osobnostno-kreatívnu i rozvojovo-integrujúcu funkciu* hodnôt, majú formačnú úlohu pri rozvoji osobnosti človeka, podielajú sa na reorganizovaní štruktúry osobnosti. Proces vztahovania sa k hodnotám poukazuje na *inštrumentálnu funkciu* v procese vývinu, dozrievania osobnosti. Sila hodnôt spočíva i pri *tvorení zmyslu* a poukazuje na význam hodnôt pre zdravé fungovanie jednotlivca. V prípade redukcie hodnôt, či ich nedostatku, resp. eliminovania zo života možno konštatovať rozvíjanie sa patologického správania (Klčovanská, 1999, 2001, 2005; Popielski, 2005). Nedostatok hodnôt v živote jednotlivca oslabuje schopnosť človeka rozvíjať siete vztahov a smerovania. Nenaplnenie subjektovo – osobných potrieb, snáh a túžob vedie k prežívaniu „existenciálnej prázdnosti, frustrácie.“ Prežívanie nenaplnenosť súvisí s nedostatočnou pozornosťou venovanej rozvíjaniu noetickej dimenzie existencie, s rezignáciou zo stávania sa sebou a realizovaním sa vo svete hodnôt, či únikom pred náročnými otázkami a s rezignáciou hľadania odpovedí. K prehlbovaniu existenciálnej prázdnosti napomáha nedostatočné angažovanie, ľahostajné, nepriateľské, či rezignované správanie, ktoré má deaktiváčný charakter (Popielski, 2005).

Šikanovanie je vymedzené ako interpersonálna agresia charakteristická asymetrickým vztahom medzi agresorom a obeťou, v ktorej agresor využíva moc a silu prostredníctvom rozličných foriem ubližovania, pričom obeť prežíva strach, úzkosť (Carran & Kellner, 2009). Šikanovanie je agresívne správanie, ktoré sa uskutočňuje zámerne a opakovane, s cieľom uplatniť moc nad určitými jednotlivcami. Patologické správanie je uskutočňované jedným, alebo viacerými iniciátormi šikanovania (Aluede, Adeleke, Omoike, & Afen-Akpaida, 2008).

Šikanujúce správanie je vymedzené viacerými znakmi. Prvým je *nepomer síl medzi agresorom a obetou*, kedy obet' sa nevie brániť pre fyzickú slabosť, handicap, prípadne psychické zvláštnosti; druhým je *samoúčelnosť prevahy agresora nad obetou*, čo znamená, že agresia sama o sebe je cieľom. Tretím je *zámernosť agresie* a posledným *opakovanie šikanovania* (porov. Olweus, 1993; Parry & Carrington, 1997; Camodeca, Goossens, Schuengel, & Terwogt, 2003; Říčan, 1995; Říčan & Janošová, 2010; Bizová, 2011; Kolář 2005, 2011; Janošová, Kollerová, Zábrodská, Kressa, & Dědová, 2016). Možno konštatovať, ak vo vzťahu existuje výrazná asymetria síl, riziko násilia je pravdepodobnejšie. Rozvoj šikanovania je podmienené splnením troch podmienok (Lovasová, 2002): prítomnosť potenciálneho agresora; prítomnosť potenciálnej obete; sociálna klíma v triede, v ktorej je šikanovanie dovolené, akceptované, nebráni sa mu.

Šikanovanie nie je záležitosťou iba jednotlivých aktérov, najmä agresora a obete, ale predovšetkým vzťahov konkrétnej skupiny, či triedy. Porucha vzťahov v skupine obsahuje zákonitý vývin a má svoju vnútornú dynamiku. Říčan a Janošová (2010) poukazujú na šikanovanie ako na problém s 8 účastníkmi: agresor spolu s pomocníkmi, obet', triedne publikum, obrancovia, učitelia, rodičia, miestna komunita, ako i celá spoločnosť. Podobne Gazdová (2001) vníma šikanovanie ako závažné narušenie sociálnych vzťahov v triede uskutočňované v konkrétnej triede, či skupine.

Pochopenie šikanovaniu napomáha poznanie osobnosti a správania jednotlivých žiakov. I ked' obetou sa môže stať ktorékolvek dieťa (Říčan, 1995; Kolář, 2011), ide o nevyrovnanosť v moci a sile v porovnaní s agresormi. Napriek tomu existujú určité charakteristiky, ktoré predisponovávajú dieťa, aby sa stalo obetou šikanovania. K typickým vlastnostiam obetí patrí telesná slabosť, nosenie okuliarov, ryšavé vlasy, obezita, rázštep pery, nápadný tik, alebo invalidita či farba pleti. Dôležitá je i vrodená útlmová reakcia v záťažových situáciach. K psychickým vlastnostiam obetí patrí nízke sebahodnotenie. Šikanovaní jednotlivci sa cítia nešťastní, bezmocní, vykazujú t'ažkosti pri zvládaní problémov. Obete obtiažne nadvádzajú priateľstvá, cítia sa ako outsideri v triede (King, Wold, Tudor-Smith, & Harel, 1996). Terčom šikanovania sa stáva i žiak, ktorý provokuje, alebo nie je solidárny s ostatnými, pretože má strach, alebo je lojalny k učiteľom, či cieľom vyučovania. Obetou sa môže stať i žiak, ktorý sa výrazne snaží získať priazeň učiteľa svojou zdvorilosťou. Rovnako nebezpečná môže byť i situácia, kedy nový žiak prichádza do fungujúceho kolektívu s vytvorenými vzťahmi. Určité riziko predstavujú deti tiché, neurotické, v kolektíve izolované; deti s hyperaktivitou a poruchou pozornosti; deti oslabené chorobou. Žiaci, ktorí vykazovali nízku mieru prívetivosti sa stávali rizikovejší pre šikanovanie (Kotrč, 2004). Podľa Vágnerovej (2009) obete sú vyznačujú akoukoľvek odlišnosťou, ktorá prehľbuje problémy so sebaprijatím, neistotou a zvyšuje zraniteľnosť jednotlivca. V správaní obetí možno postrehnúť sociálnu neobratnosť, izolovanosť, ktorá je príčinou neobľúbenosti, toho, že žiak sa stáva outsiderom v triede.

Obrancovia sú v triede žiakmi, ktorí majú vyššiu mieru sebahodnotenia a sebaúčinnosti, sú empatickejší. V triede sú žiakmi s vyšším počtom kamarátov, dosahujú vysoký status medzi svojimi rovesníkmi, sú považovaní za obľúbených žiakov (Sainio, Veenstra, Huitsing, & Salmivalli, 2011). Obrancovia obetí vnímajú v porovnaní s ostatnými žiakmi vyššiu skupinovú účinnosť pri spoločnom zastavení šikanovania. Nižšiu mieru presvedčenia o účinnosti triedy pri spoločnom zastavení šikanovania dosahovali prihliadajúci, pričom šikanujúci ako i šikanovaní žiaci a žiačky v triede prisudzovali veľmi nízku schopnosť spoločne s pedagógom zastaviť šikanovanie. Obrancovia veria, že na obranu šikanovaného žiaka v triede nie sú sami, majú pocit, že sa k ich obrannému správaniu pridá ďalší spolužiaci. Rovnako môžu mať presvedčenie, že v iných situáciách by sa šikanovaného zastali aj iní spolužiaci (Janošová et al., 2016).

V štúdii zameranej na dyadicke vztahy medzi obetami a obrancami sa ukázalo, že 72,3% obetí má aspoň jedného obranca. Obete sa zvyčajne páčili obrancom a vnímali ich ako populárne osoby v triede. Rovnako ostatní žiaci v triede vnímali obrancov ako populárnych žiakov, čo naznačuje, že obrancovia majú vysoký status medzi svojimi rovesníkmi. Obrancovia dosahujú vyššiu mieru sebahodnotenia a sebaúčinnosti, vo správaní sú empatickejší. Obete, ktoré mali rovesníka, ktorý ich obraňoval, vykazovali nižšiu mieru úzkosti v porovnaní s obetami, ktoré obrancu nemali (Sainio et al., 2011). Šikanujúce správanie súvisí s prestížou z hľadiska vnímania popularity. Ukázalo sa, že obete šikanovania nemajú statusové ciele, ich správanie bolo iba reaktívne agresívne a v skupine dosahovali nízku prestíž. Táto skutočnosť potvrdzuje fakt, že popularita sa nemôže stotožňovať s obľúbenosťou. Bola preukázaná skutočnosť, že šikanujúci boli rovnako odmietaní ako ich obete spolužiakmi (Sijtsema, Veenstra, Lindenberg, & Salmivalli, 2009).

Z psychologickej literatúry je zrejmé, že obete a obrancovia sa odlišujú v spôsobe správania v triede, čo môže napomáhať, či inhibovať rozvoj šikanujúceho správania. Vzhľadom na to, že hodnoty motivujú správanie, vedú k sociálnej aktivite, pýtame sa, akými hodnotami žijú obete a obrancovia šikanovania.

Výskumný cieľ

Cieľom predkladaného výskumu je analýza denotačného chápania hodnôt v rámci jednotlivých rolových skupín. Zámerom výskumu je komparácia výberu hodnôt u obetí a obrancov šikanovania. V tejto súvislosti si kladieme otázku, akými hodnotami žijú obete a obrancovia šikanovania.

Výskumný súbor

Predkladaného výskumu sa zúčastnilo 155 žiakov základných škôl, z toho bolo 78 chlapcov a 75 dievčat. Vek respondentov sa pohyboval v rozpäti 13-15 rokov, pričom priemerný vek respondentov bol 13,93, SD = 0,414. Účasť vo výskume bola anonymná a dobrovoľná, respondenti boli vyberaný jednoduchým náhodným výberom.

Výskumné metódy

Dotazník o šikanovaní pre žiakov základných škôl

Na odhalenie šikanujúceho správania bol v škole použitý sebavýpovedový dotazník od M. Solbergovej a D. Olweusa (2003), ktorý obsahuje 38 otázok zameraných na analýzu správania obeta, agresora, či obrancu. Pre účely nášho výskumu sme použili skrátenú verziu dotazníka, ktorá obsahovala 12 položiek. Prvé dve otázky boli zamerané na to, ako sa žiakovi páči v škole a kol'kých kamarátov má v triede. Ďalšie otázky boli použité na identifikáciu jednotlivých rolí žiakov pri šikanovaní. V rámci vyhodnocovania získaných údajov v tomto príspevku boli vyhodnocované len dve položky. Prvá z nich je položka „Skúšal si niekedy zastaviť šikanovanie?“ Kritériom posúdenia správania obrancu šikanovania od ostatných rolí bol výskyt daného správania posúdený na 5 bodovej škále od „nikdy“ po „dost často“. Za obrancu šikanovania bol označený žiak, ktorý sa prejavoval zastávaním obete bud' „často“ alebo „dost často“. Druhá položka „Ako často si bol šikanovaný za niekoľko posledných mesiacov?“ Kritériom posúdenia správania obete šikanovania od nešikanujúceho je výskyt daného správania za posledné dva alebo tri mesiace, a nie iba ako to je práve teraz, či posledný týždeň.

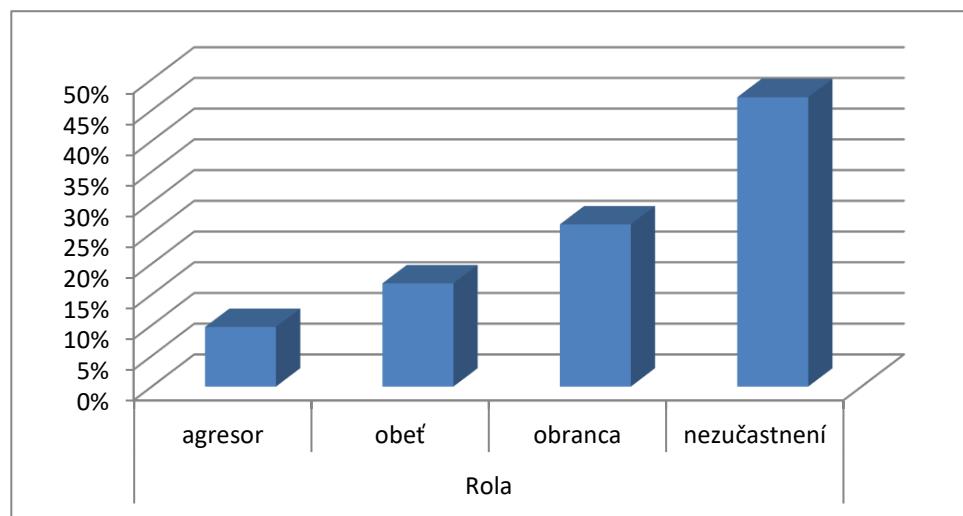
Škála preferencie hodnôt

Na identifikáciu hodnôt o aktérov šikanovania bola použitá Škála preferencie hodnôt od Popielskeho (1987), ktorá obsahuje 24 hodnôt. Škálu preložila a upravila pre výskumné účely Klčovanská (2001). Jednotlivé hodnoty sú rozdelené do troch dimenzií a to fyzickej, psychickej a noetickej. Škála vychádza z koncepcie viacdimenzionálneho a viacsmerového bytia a stávania sa človekom.

Hlavnou úlohou respondenta bolo napísat' pojem, slovo, ktoré mu ako prvé asociovalo s danou hodnotou. Následne mal respondent z predložených 24 hodnôt vybrať sedem pre neho najpreferovanejších hodnôt. Pri analyzovaní výberu hodnôt sme zohľadňovali nie len denotačný výber hodnôt, ale i konotačný význam, ktorý respondent danej hodnote pripísal. Relevantnosť tohto postupu vychádza z teórie K. Popielskeho podľa ktorého je podstatné nie len to, akú hodnotu si osoba vyberie, ale ako ju chápe, prežíva, aký má k nej vzťah. V našom výskume sme zohľadňovali aj poradie najpreferovanejších hodnôt, akú im respondent pripisoval.

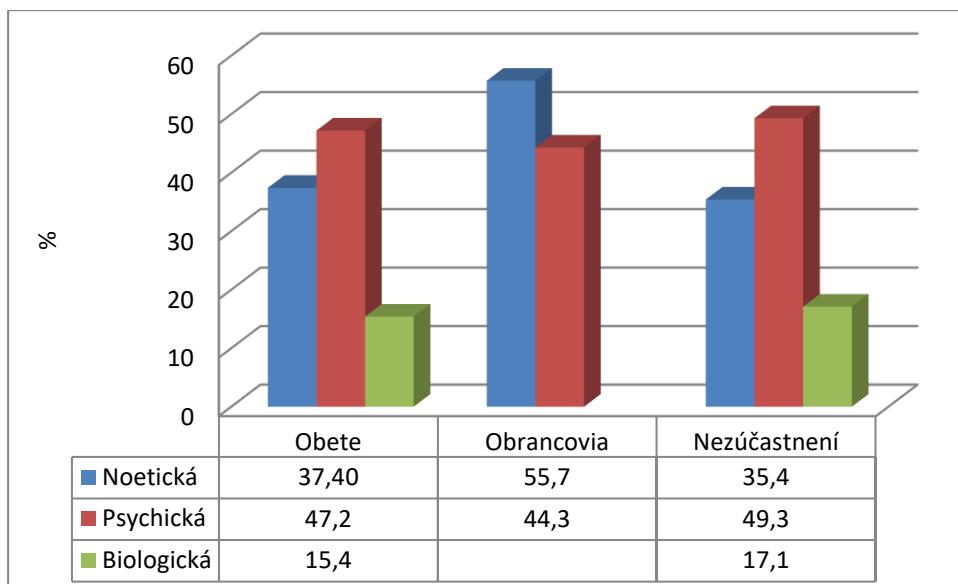
Výsledky výskumu

Z celkového počtu 155 žiakov základných škôl sme identifikovali 9,7 % agresorov ($N = 15$), 26,4 % obrancov šikanovania ($N = 41$), 16,8 % obetí ($N = 26$) a 47,1 % nezúčastnených na šikanovaní ($N = 73$) (Graf 1). V štúdiu sa nadalej budeme venovať iba obrancom šikanovania. V rolovej skupine obrancovia bolo 25 chlapcov a 16 dievčat, z čoho možno konštatovať, že chlapci sú častejšie v roli obrancov v porovnaní s dievčatami.

Graf 1. Výskyt aktérov v rámci školského šikanovania

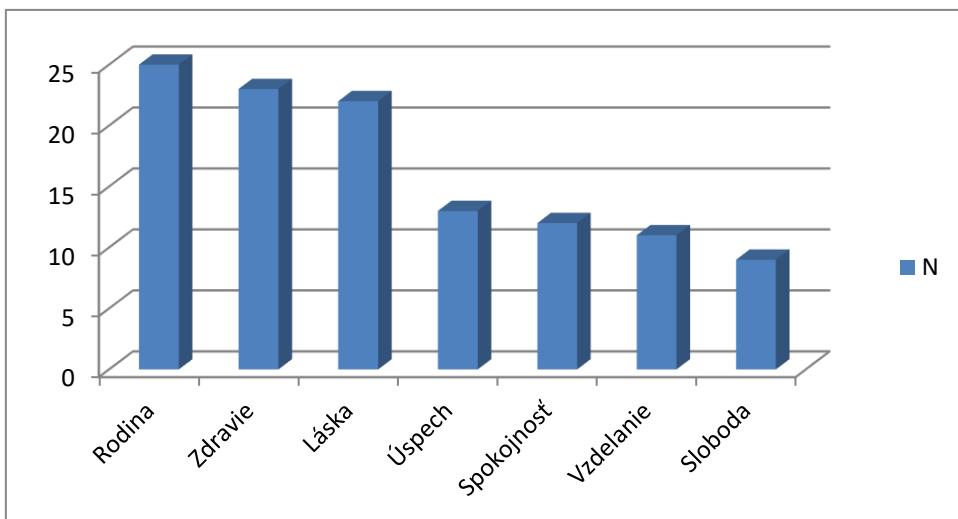
Ďalším cieľom výskumu bola **analýza hodnôt u obetí a obrancov šikanovania**. Vybrané hodnoty sme najskôr skúmali vzhľadom na príslušnosť k jednotlivým dimenziám (Graf 2).

Graf 2. Hodnoty aktérov šikanovania vzhľadom na dimenzionálnu príslušnosť

Pri porovnávaní výberu hodnôt vzhľadom na dimenzie sa ukázalo, že obrancovia si zvolili hodnoty najmä z Noetickej dimenzie (55,7 %), pričom Biologická dimenzia u nich absentovala. Výrazné zastúpenie hodnôt u obetí šikanovania je z Psychickej dimenzie (47,2 %), najmenej hodnôt obete preferovali z Biologickej dimenzie (15,4 %). Pri porovnaní jednotlivých rolových skupín sa nepreukázali výrazné rozdiely v Psychickej dimenzii.

Vzhľadom na bližšie poznanie hodnôt obetí šikanovania sme si položili výskumnú otázku *Aké hodnoty preferujú obete šikanovania?* Zameraли sme sa na skúmanie 7 najpreferovanejších hodnôt, ktoré si zvolili obete šikanovania, ich početnosť vyjadruje graf 3.

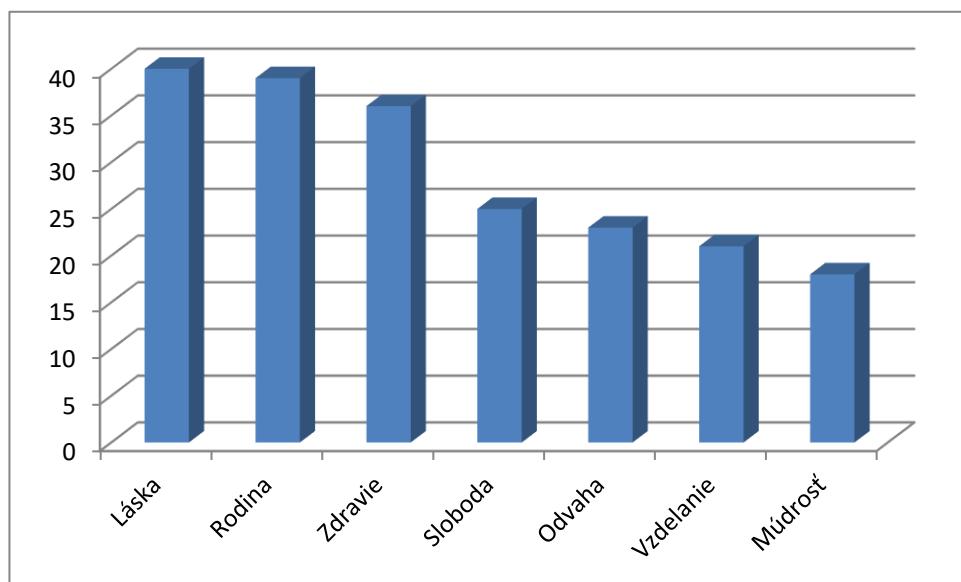

Graf 3. Početnosť 7 najpreferovanejších hodnôt u obetí šikanovania

Analýza poukázala, že obete si najviac zvolili hodnotu Rodina (96,2 %, n = 25), ďalej hodnotu Zdravie (88,5 %, n = 23), Láska (84,6 %, n = 22). K výrazne menej zastúpeným hodnotám patrili hodnota Úspech (50 %, n = 13), Spokojnosť (46,2 %, n = 12), hodnota Vzdelanie (42,3 %, n = 11)

u obetí šikanovania. Na poslednom mieste z vybraných hodnôt bola vybraná hodnota Sloboda, ktorú preferovalo 34,6 % (n = 9) žiakov, ktorí boli šikanovaní.

Následne sme chceli poznať aj hodnoty obrancov šikanovania vzhľadom na ich špecifické správanie v triede.

Graf 4. Početnosť 7 najpreferovanejších hodnôt u obrancov šikanovania

Obrancovia preferovali hodnoty z Noetickej dimenzie, špecificky hodnotu Láska (97,6 %, n = 40), z Psychickej dimenzie to bola hodnota Rodina (95,1 %, n = 39), Zdravie (87,8 %, n = 36) (Graf 4). Následne sme porovnali početnosť jednotlivých hodnôt vzhľadom na rolu v šikanovaní (Tab. 1)

Tabuľka 1. Porovnanie siedmich najpreferovanejších hodnôt u obetí, obrancov a žiakov, ktorí sa šikanovania nezúčastňujú

Obete			Obrancovia			Nezúčastnení		
Hodnoty	N	%	Hodnoty	N	%	Hodnoty	N	%
1. Rodina	25	96,2	1. Láska	40	97,6	1. Láska	70	95,9
2. Zdravie	23	88,5	2. Rodina	39	95,1	2. Zdravie	68	93,2
3. Láska	22	84,6	3. Zdravie	36	87,8	3. Rodina	67	91,8
4. Úspech	13	50	4. Sloboda	25	60,9	4. Vzdelanie	40	54,8
5. Spokojnosť	12	46,2	5. Odvaha	23	51,2	5. Peniaze	39	53,4
6. Vzdelanie	11	42,3	6. Vzdelanie	21	56	6. Úspech	30	41,1
7. Sloboda	9	34,6	7. Múdrost	18	43,9	7. Sloboda	28	38,4

Výsledky analýzy poukázali, že obete, obrancovia a nezúčastnení sa neodlišujú v preferencii prvých troch hodnôt a to Láska, Rodina, Zdravie. Odlišnosti boli odhalené pri ďalších hodnotách. Hodnotu Spokojnosť si vybralo 46,2 % (n = 12) obetí šikanovania, rovnako významnou pre túto

rolovú skupinu je aj hodnota Úspech, ktorú si vybralo 50 % (n = 13) žiakov, ktorí boli šikanovaní. U obrancov šikanovania k významným hodnotám patrili hodnota Sloboda, zvolená 73,2 % (n = 30) obrancov, ako i hodnota Odvaha, ktorú si zvolilo 56,1 % (n = 23) žiakov. Vysokú preferenciu dosiahla hodnota Múdrost' vybraná viac ako tretinou obrancov šikanovania.

Následne sme určili príslušnosť vybraných 7 hodnôt k jednotlivým dimensiám (Tabuľka 2).

Tabuľka 2. Najpreferovanejšie hodnoty v súvislosti s príslušnosťou k dimensiám

Dimenzia	Obete	Obrancovia	Nezúčastnení
Noetická	Láska	Láska	Láska
	Sloboda	Sloboda	Sloboda
		Múdrost'	
		Odvaha	
Psychická	Rodina	Rodina	Rodina
	Zdravie	Zdravie	Zdravie
	Vzdelanie	Vzdelanie	Vzdelanie
	Spokojnosť		
	Sloboda		
Biologická	Úspech		Úspech
			Peniaze

U obrancov šikanovania dominujú hodnoty z Noetickej dimenzie (Láska, Sloboda, Múdrost', Odvaha), kým u obetí je to Psychická dimenzia (Rodina, Zdravie, Vzdelanie, Spokojnosť). Pri komparácii rolových skupín obrancov šikanovania so žiakmi, ktorí sa šikanovania nezúčastnili možno konštatovať viac hodnôt vybraných z Noetickej dimenzie bolo u obrancov, kým u nezúčastnených boli vybraté hodnoty z Biologickej dimenzie.

Diskusia

Výsledky výskumu identifikovali z celkového počtu 155 žiakov základných škôl 9,7 % agresorov, 26,4 % obrancov šikanovania, 16,8 % obetí a 47,1 % nezúčastnených na šikanovaní. Výpočet výskytu šikanovania závisí od mnohých faktorov. Pri odlíšení šikanujúceho správania od nešikanujúceho sme vychádzali z kritéria podľa Solbergovej a Olweusa (2003), ktorý pri skúmaní jednotlivých kritérií ako najvhodnejšie stanovili posúdenie šikanujúceho správania za posledné dva alebo tri mesiace a nie iba ako to je práve teraz.

Podľa výskumníkov sa školské šikanovanie nachádza v mnohých krajinách (Nansel et al., 2009; Rigby, 2000) a spôsobuje negatívne dôsledky, ktoré pretrvávajú do dospelosti. Medzinárodné výskumy uvádzajú, že približne 3 z 10 detí boli v roli obete, agresora, alebo agresora/obete (Giovazolias, 2008). Možno konštatovať nárast obetí šikanovania v porovnaní s výskumom Solberga, Olweusa a Endresena (2009), ktorí odhalili 9,5 % obetí šikanovania. Výskum v Kanade

poukázal na alarmujúce zistenie, že až 34 % žiakov bolo obeťou šikanovania, pričom väčšina šikanovania prebieha v školskom prostredí a viac ako polovica žiakov bola svedkom šikanovania (porov. Vašutová et al., 2010). Za posledných 10 rokov sa počet obetí v Európe odhaduje na 13 % u žiakov vo veku od 11-15 rokov. Ďalší výskum (Papanikolau, Chatzikosma, & Kleio, 2011) poukázal, že 17,5 % žiakov bolo obeťou šikanovania, a až 16,5 % sa zúčastnilo na šikanovaní ďalších. Okrem toho 40% žiakov hodnotí učiteľov v boji proti šikanovaniu ako málo, alebo vôbec neangažovaných. Pozitívnu skutočnosťou je nárast počtu obrancov šikanovania v kontexte predchádzajúceho výskumu, ktorý uskutočnili Salmivalli et al. (1996) uvádzajú 16,5 % žiakov, ktorí sa zastali obete šikanovania. V roku 2009 tím výskumníčok Janošová, Kollerová a Zábrodská (2014) zistil, že v základných školách v Čechách sa vyskytuje 11,4 % obetí šikanovania. Na podobné výsledky výskumu na Slovensku poukázala Dědová (2010), ktorá odhalila 9,6 % šikanovaných žiakov. Súčasné zistenia poukazujú na nárast šikanujúceho správania na školách.

Pri analyzovaní hodnôt sme vychádzali z chápania hodnôt ako prirodzenej náplne vnútornej aktivity jednotlivca. Jednotlivé hodnoty v Škále preferencie hodnôt sú rozdelené do troch dimenzií a to fyzickej, psychickej a noetickej. Pri analyzovaní hodnôt aktérov šikanovania sme najskôr vychádzali z dimenzionálneho členenia hodnôt. Za významné považujeme zistenie, že obrancovia si zvolili hodnoty najmä z Noetickej dimenzie (55,7 %), pričom hodnoty z Biologickej dimenzie u nich absentovali. U obetí šikanovania najvyššia úroveň preferencie bola zaznamenaná u hodnôt z Psychickej dimenzie (47,2 %), najmenej hodnôt si obete zvolili z dimenzie Biologickej. Pri porovnaní jednotlivých rolových skupín sa neprekázali výraznejšie rozdiely v preferencii hodnôt z Psychickej dimenzii.

Z hľadiska príslušnosti k jednotlivým dimensiám obete šikanovania mali najvýraznejšie zastúpenú Psychickú dimenziu sýtenú hodnotami Rodina, Vzdelanie, Zdravie, Spokojnosť, následne Noetickú dimenziu tvorenú hodnotami Láska, Sloboda a Biologickú dimenziu sýtenú hodnotou Úspech. U obetí šikanovania najvýraznejšie zastúpenie mala Noetická dimenzia sýtená hodnotami Láska, Sloboda, Múdrost', Odvaha. Psychická dimenzia bola tvorená hodnotami Rodina, Zdravie, Vzdelanie.

Medzi hodnoty s najvyššou preferenciou u obetí šikanovania patrili Rodina (96,2 %), hodnota Zdravie (88,5 %), hodnota Láska (84,6 %). Nižšiu preferenciu mali hodnoty z Psychickej a Biologickej dimenzie a to hodnota Úspech (50 %), hodnota Spokojnosť (46,2 %), hodnota Vzdelanie (42,3 %). Zo siedmich hodnôt najnižšiu preferenciu dosiahla hodnota Sloboda, ktorú si vybralo 34,6 % obetí šikanovania.

U obrancov šikanovania k najpreferovanejším hodnotám patrili hodnota Láska (97,6%), hodnota Rodina (95,1 %), hodnota Zdravie (87,8 %). Viac ako 2/3 obrancov šikanovania volilo hodnotu Zdravie (87,8 %) a hodnotu Sloboda (73,2 %). K významným hodnotám pri voľbe siedmich najdôležitejších patrili u obrancov hodnota Odvaha (56,1 %), hodnota Vzdelanie (51,2 %), hodnota Múdrost' (43,9 %). Podobnosť s výberom prvých troch hodnôt poukázala Klčovanská (2001), ktorá odhalila u adolescentov tieto najpreferovanejšie hodnoty Láska, Zdravie, Rodina, Sloboda, Múdrost', Peniaze, Úspech, pričom hodnota Práca bola viac preferovaná ako hodnoty Peniaze a Zdravie.

U obetí šikanovania hodnota **Úspech** bola viac preferovaná v porovnaní s hodnotami Spokojnosť, Vzdelanie, Sloboda. Možno usudzovať, že ide o túžbu dosiahnuť úspech, prestíž, ocenenie, ktoré u obetí výrazne absentuje. Obete sa vyznačujú fyzickým, či psychickým handicapom, v podobe obezity, nosením okuliarov, mimoriadnosti vo vzhľade či hyperaktivitou, špecifickými poruchami učenia, horším školským prospechom, čo znižuje ich sebahodnotenie a motiváciu ich konania je

snaha dosiahnuť úspech. Rovnako túžba po úspechu môže súvisieť s dosiahnutím spoločenského statusu, priatím do sociálnej skupiny spolužiakov, získania väčšieho počtu kamarátov, čo v ich živote vzhľadom na rolovú skupinu chýba (Salmivalli, 1996; Hodges & Perry, 1999; Sainio et al., 2010). Vysokú preferenciu u obetí dosiahla hodnota Rodina, čo môže súvisieť so štýlom výchovy, ktorý je charakteristický hyperprotektivitou, nadmernou ochranou, starostlivosťou (Smith & Sharp, 2003; Říčan & Janošová, 2010).

U obrancov hodnoty Sloboda a Odvaha boli preferovanejšími v porovnaní s hodnotami Vzdelanie, Múdrost'. Vzhľadom na prosociálne správania obrancov, tendenci aktívne zasahovať do patologického správania agresorov, výber uvedených hodnôt možno považovať za zodpovedajúci ich správaniu. Hodnotu Odvaha si vybralo viac ako polovica obrancov šikanovania a viac ako 2/3 obrancov si zvolilo hodnotu Sloboda. Hodnoty obrancov šikanovania sú vo výraznom kontraste s hodnotami agresorov šikanovania (Dědová, 2010), ktorí akceptujú a realizujú hodnoty Materiálne a Hedonistické, zároveň u nich absentujú hodnoty z Noetickej dimenzie. Preferenciu hedonistických hodnôt potvrdzuje výskum (Alikasifoglu, Erginoz, Ercan, Uysal, & Albayrak-Kaymak, 2007; Richter, Bowles, Melzer, & Hurrelmann, 2007) u agresorov v podobe častejšej konzumácie alkoholu, zábavy počítačovými hrami, či sexuálne aktívnejším životom.

Výsledky naznačujú, že hodnota Sloboda, ktorá patrí k Noetickým hodnotám má významné postavenie u obetí i obrancov šikanovania. Naopak za nevýznamné považujú hodnotu Peniaze, ktorá sa nevyskytla v jednotlivých rolových skupinách, pričom na dôležitosť hodnoty Peniaze poukázal i výskum Daňkovej (2004). Jednotlivci v období adolescencie preferovali hodnoty Láska, Zdravie, Rodina, Peniaze, Úspech, Práca, Sloboda.

Výsledky výskumu poukazujú na opodstatnenosť skúmania hodnôt u rolových skupín obetí a obrancov šikanovania a napomáhajú pochopiť spôsob správania jednotlivcov.

Grantová podpora: Štúdia vznikla s podporou Vega grantu regisitračné číslo 1/0305/18.

Literatúra

- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., & Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*, 166(12), 1253-1260.
<https://doi.org/10.1007/s00431-006-0411-x>
- Aluede, O., Adeleke, F., Omoike, D., Afen-Akpaida, J. (2008). A review of the extent, nature, characteristics and effects of bullying behavior in schools. *Journal of Instructional Psychology*, 35(2), 151-158.
- Bizová, N. (2011). Výskumy v oblasti šikanovania v zahraničí. In M. Adamík Šimegová, & B. Kováčová (Eds.), *Šikanovanie v prostredí školy: Možnosti prevencie a zvládania* (pp. 104-115). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.
- Camodeca, M., Goossens, F. A., Schuengel, C., & Terwogt, M. M. (2003). Link between social information processing in middle childhood and involvement in bullying. *Aggressive Behavior*, 29(2), 116-127. <https://dx.doi.org/10.1002/ab.10043>

- Caran, D. T., & Kellner, M. H. (2009). Characteristics of bullies and victim among students with emotional disturbance attending approved private special education schools. *Behavioral Disorders*, 34(3), 151-163. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/43153475>
- Daňková, A. (2004). *Vzťahy medzi noetickou dimenziou osobnosti, preferenciou hodnôt a sebahodnotením u adolescentov* (diplomová práca). Katedra psychológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.
- Dědová, M. (2010). *Hodnoty a prežívanie zmyslu života u agresorov šikanovania*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- Frankl, V. E. (2005). *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta.
- Frankl, V. E. (2006). *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta.
- Frankl, V. E., & Lapidé, P. (2009). *Hľadanie Boha a otázka zmyslu*. Bratislava: Lúč.
- Gazdová, L. (2001). Šikana na základných školách. *Psychologie dnes*, 7(12), 28-30.
- Hodges, E. V. E., & Perry, D. G. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(4), 677-685. <https://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.76.4.677>
- Janošová, P., Kollerová, L., & Zábrodská, K. (2014). Školní šikana v současnosti – její definice a operacionalizace. *Československá psychologie*, 58(4), 368–377.
- Janošová, P., Kollerová, L., Zábrodská, K., Kressa, J., & Dědová, M. (2016). *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada.
- King, A., Wold, B., Tudor-Smith, C., & Harel, Y. (1996). The health of youth – a cross-national survey. *WHO regional publication: European series*, No. 69. Dostupné z <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED400062.pdf>
- Klčovanská, E. (1999). Vzťahy medzi úrovňou úzkosti, hierarchiou hodnôt a kvalitou pocitu zmyslu života u mladých dospelých. *Acta Psychologica Tyrnaviensia*, 3, 47-59.
- Klčovanská, E. (2001). *Vzťahy medzi noetickým rozmerom osobnosti, relevantnými ukazovateľmi štruktúry osobnosti a hierarchiou hodnôt u adolescentov*. Nepublikovaná dizertačná práca, Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave.
- Klčovanská, E. (2005). *Hodnoty a ich význam v psychológii*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave.
- Kolář, M. (2005). *Bolest šikanování*. Praha: Portál.
- Kolář, M. (2011). *Nová cesta k léčbe šikany*. Praha: Portál.
- Kotrč, D. (2004). Problematika šikanovania a užívania psychoaktívnych látok, výskyt hráčstva v základných školách v okrese Kysucké Nové Mesto. *Psychológia a patopsychológia dietáta*, 39(1), 69-78.
- Lukasová, E. (2009). *Logoterapie ve výchově*. Praha: Portál.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100. <https://dx.doi.org/10.1001/jama.285.16.2094>
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know And What We Can Do*. Oxford: Blackwell.

- Papanikolaou, M., Chatzikosma, T., & Kleio, K. (2011). Bullying at school: The role of family. *Social and Behavioral Sciences*, 29(1), 433-442.
<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.260>
- Parry, J., & Carrington, G. (1997). *Čelíme šikanování*. Metodický materiál. Praha: IPPP ČR.
- Popielski, K. (1987). *Człowiek - pytanie otwarte: Studia z logoterapii i logoterapii*. Lublin: Redakcja wydawnictw KUL.
- Popielski, K. (2005). *Noetická dimenzia osobnosti*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave.
- Říčan, P. (1995). *Agresivita a šikana medzi dětmi*. Praha: Portál.
- Říčan, P., & Janošová, P. (2010). *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing.
- Richter, M., Bowles, D., Melzer, W., & Hurrelmann, K. (2007). Bullying, psychosoziale Gesundheit und Risikoverhalten im Jugendalter. *Gesundheitswesen*, 69(8-9), 475-482.
<https://doi.org/10.1055/s-2007-985876>
- Rigby, K. (2000). Effects of peer victimization in schools and perceived social support on adolescent well-being. *Journal of Adolescence*, 23(1), 57-68.
<https://doi.org/10.1006/jado.1999.0289>
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for interventions. *Journal of Adolescence*, 22(4), 453-459. <https://dx.doi.org/10.1006/jado.1999.0239>
- Sainio, M., Veenstra, R., Huitsing, G., & Salmivalli, C. (2011). Victims and their defenders: A dyadic approach. *International Journal of Behavioral Development*, 35(2), 144-151.
<https://doi.org/10.1177/0165025410378068>
- Sitsema, J. J., Veenstra, R., Lindenberg, S., & Salmivalli, C. (2009). Empirical test of bullies' status goals: Assessing direct goals, aggression, and prestige. *Aggressive Behavior*, 35(1), 57-67.
<https://doi.org/10.1002/ab.20282>
- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29(3), 239-268.
<https://doi.org/10.1002/ab.10047>
- Solberg, M. E., Olweus, D., & Endresen, I. M. (2007). Bullies and victims at school: Are they the same pupils? *British Journal of Educational Psychology*, 77(2), 441-464.
<https://doi.org/10.1348/000709906X105689>
- Smith, P. K., & Sharp, S. (1994/2003). The problem of school bullying. In P.K. Smith & S. Sharp (Eds.), *School Bullying: Insights and Perspectives* (pp. 1-19). [Taylor & Francis e-Library].
<https://doi.org/10.4324/9780203425497>
- Vágenerová, K. (2009). *Minimalizace šikany*. Praha: Portál.
- Vašutová, M., Nevřala, J., Bartlíková, K., Kitliňská, J., Moravec, V., Rucki, T., & Panáček, M. (2010). *Proměny šikany ve světe nových médií*. Ostrava: Repronis.

Logoteoretický prístup k problematike hodnôt obrancov šikanovania

A Logothoretical Approach to the Values of Bullying Defenders

Mária DĚDOVÁ, Jana KUNOVÁ

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Trnava

maria.dedova@gmail.com, kunova.j@gmail.com

Abstrakt

Hlavným prístupom logoteórie k človekovi je trojdimenzionálne chápanie ľudskej osobnosti ako jednoty človeka v dimenzii biologickej, psychologickej a špecificky noetickej. Podstata noetickej dimenzie sa prejavuje nielen v schopnosti sebatrancendencie, sebadištancu, ale i uskutočňovaním hodnôt a smerovaním k zmyslu. Štúdia sa zaoberá frekvenčno-obsahovou analýzou hodnôt, špecificky rolovou skupinou obrancov šikanovania. Výskumný súbor tvorilo 155 žiakov základných škôl, priemerný vek respondentov bol 13,93; SD = 0,414. Z celkového výskumného súboru bolo identifikovaných 26,4 % obrancov šikanovania, t.j. 41 žiakov v škole. Na získanie údajov bol použitý Dotazník o šikanovaní pre žiakov základných škôl (Solberg & Olweus, 2003), Škála preferencie hodnôt (Popielski, 1987; Klčovanská, 2001). Výskumná analýza odhalila denotačný výber hodnôt, v ktorom k významným hodnotám patrili hodnota Sloboda, zvolená 73,2 % obrancov, ako i hodnota Odvaha, ktorú si zvolilo 51,2 % žiakov. Vysokú preferenciu dosiahla hodnota Múdrost' vybraná viac ako tretinou obrancov šikanovania. Štúdia sa zaoberá i konotačným chápáním vybraných hodnôt, v ktorom zdôrazňuje viacdimentzionalnosť určenia danej hodnoty.

Kľúčové slová: hodnoty; logoteória; obrancovia; šikanovanie

Abstract

The main approach of logotheory to man is the three-dimensional understanding of human personality as the unity of man in the dimension of biological, psychological and specifically noetic. The essence of the noetic dimension manifests itself not only in the ability of self-transcendence, self-distance, but also in the realization of values and direction towards meaning. The study focuses on the frequency and content analysis of values, specifically the role of bullying defenders. The survey consisted of 155 elementary school pupils, the average age of respondents was 13,93; SD = 0,414. The survey defined 26,4 % of the bullying defenders that is 41 pupils at school. The questionnaire on bullying for elementary school pupils (Solberg & Olweus, 2003) and The Value Preference Scale (Popielski, 1987; Klčovanská, 2001) were used to obtain the data. Research analysis revealed a denotative selection of values in which 73,2 % of defenders chose Freedom, as well as the value of Freedom chosen by 51,2 % of pupils. The high preference reached the value of Wisdom selected by more than a third of the defenders. The study also deals with the co-extensive term understanding of selected values, which emphasize the multidimensionality of determination of the given value.

Key words: bullying; defenders; logotheory; values

Úvod

Niet pochýb, že šikanovanie je nebezpečným sociálno-psychologickým javom, ktorého dôsledkom je poškodenie zdravia jednotlivca, skupín, rodiny i spoločnosti vôbec (Ríčan & Janošová, 2010; Kolář, 2011). Môže sa vyskytnúť v akomkoľvek prostredí a zasiahnuť obet' v akomkoľvek štádiu vývinu. Zvlášť rizikové je obdobie puberty, kedy je dieťa už pod tlakom veľkých hormonálnych zmien (Janošová, Kollerová, Zábrodská, Kressa, & Dědová, 2016). Pri samotnom akte šikanovania, okrem agresora a obete – ktorým bolo venovaných viaceru výskumov na porozumenie ich správaniu a poznaniu osobnosti – sa vyskytuje aj významná rola obrancu šikanovaného. Tejto bolo dosiaľ venovanej menej výskumnej pozornosti. Obrancovia, sú osoby v triede, ktoré sa aktívne zastanú šikanovaného žiaka v triede a nepochybne patria k silným spolutvorcom triednej klímy. Z hľadiska rozvíjajúcej sa viktimizácie obetí je dôležité presvedčenie žiakov, do akej miery sa dokážu vysporiadať s agresívnym správaním druhých. Dôležitú úlohu zohráva presvedčenie obrancov, že svojím zásahom dokážu zmierniť alebo zastaviť šikanovanie spolužiaka. Vzhľadom na špecifické správanie obrancov šikanovania, považujeme za veľmi zaujímavé zistiť, čo ich motivuje zastať sa obetí v procese šikanovania? Akými hodnotami žijú? Pri skúmaní a chápaní človeka vychádzame z logoteórie V. E. Frankla. Hlavným prístupom logoteórie k človekovi je trojdimenzionálne chápanie ľudskej osobnosti (Frankl, 2006), ako jednoty človeka v dimenzií biologickej, psychologickej a špecificky ľudskej, duchovnej, ktoré vzájomne cez seba prenikajú. Logoteória je alternatívou k rôznym iným „izmom“, ktoré absolutizujú a izolujú jednu z troch vrstiev bytia, čím redukujú pohlad na zmysel ľudskej existencie. Spoločným menovateľom všetkých „izmov“ je práve nihilizmus predstavujúci absolútne popretie zmyslu. Nepopiera však existenciu bytia, ale zmysel bytia. Nihilizmus tvrdí, že skutočnosť je iba to, na čo ju nihilizmus konkrétnie redukuje. Podľa dôsledkov redukcie možno rozlíšiť tri hlavné druhy nihilizmu, s čím súvisia i rôzne varianty skutočnosti: telesnú - hovoríme o fyziologizme (biologizme), psychickú - o psychologizme, sociologickú - o sociolo-gizme. Všetky tri varianty „-izmov“ - fyziologizmus, psychologizmus a sociologizmus - sa obmedzujú iba na telesné, psychické alebo spoločenské bytie a nevenujú pozornosť duchovnému bytiu, v dôsledku čoho nemôžu prísť ku skúsenosti zmyslu. Žiadnym z týchto chápaní nemožno preniknúť do podstaty človeka. Iba duchovné bytie v úsilí o hodnoty a zmysel môže odhaliť zmysel bytia (Frankl, 2007).

Logoteória a hodnoty

Logoteória sa považuje za súčasný smer v psychológiu, ktorý predkladá integrálne ponímanie a skúmanie človeka v procese špecificky ľudského spôsobu bytia, státvia sa, vývinu, dozrievania, smerovania a vztáhov. Nazerá na človeka ako na telesno – psychicko – noetickú jednotu a celok, pričom noetická dimenzia v človeku je základom, zdrojom a garanciou tejto jednoty a celistvosti (Frankl, 2005, 2007).

Logoteória pod hodnotami chápe: „To, čo človeka pritahuje, obohacuje, usmerňuje a čo tvorí jeho existenciu vo všetkých jeho dimenziách, prejavoch a smerovaniach. Jednotlivec vďaka hodnotám, môže prekračovať samého seba a mať vztah k...“ (Popielski, 2005, s. 162). Človek sa angažuje vo svete hodnôt, hodnoty objavuje, spoluvytvára, realizuje ich a nimi žije. Poukazuje na dimenzionálno-vztáhový model hodnôt, ktorého základom je súvzťažnosť k „niekomu“ alebo „niečomu“. V tomto kontexte sú hodnoty prezívané ako prirodzená náplň vnútornej aktivity jednotlivca a jeho spôsobu vztáhu „k...“ skutočnosti. Osoba je schopná postoja k podnetu, v podobe dištancovania, alebo zaujatia individualizovaného postoja, čím odpovede' subjektu na stretnutie s hodnotou je označované ako odpoved' osobného subjektu. Ľudský spôsob bytia je

orientovaný na hodnoty, ktoré ho napĺňajú a zároveň sú štandardom, ktorý umožňuje prísť k presvedčeniu o uskutočňovaní osobitného, subjektovo–osobného bytia.

Logoteória priniesla do psychológie nový prístup k chápaniu hodnôt. Hlavní predstaviteľia logoteórie, V. E. Frankl a K. Popielski, sa snažili pozmeniť úzke chápanie hodnôt a poukázať na komplexnejšie chápanie hodnôt ako osobného, vzťahového a reflexívne regulovaného sebanapĺňania. Hodnoty sú v pozadí ľudského správania, motivácie, či rozhodovania (Klčovanská, 2005). Hodnoty zameriavajú správanie človeka, sú podstatnou stránkou a súčasťou každodenného života (Potočárová, 1994). Sú tým, čo človeka usmerňuje, formuje vo všetkých rozmeroch ľudskej existencie. Hodnoty sú ovplyvňované postojmi, túžbami, zaangažovaním sa subjektu v nich (Klčovanská, 1999, 2001, 2005; Popielski, 1987, 2005). Hodnoty sú zdrojom a regulátorom sociálnej aktivity, ovplyvňujú sociálne interakcie, smerujú správanie k svojej realizácii (Řehan & Cakirpaloglu, 2000). Nedostatok hodnôt v živote človeka poukazuje na rozvoj patologického správania, ktorým je šikanovanie. Potvrdzuje to i výskum Dědovej (2010), ktorá sa zamerala na skúmanie hodnôt v súvislosti so šikanujúcim správaním v období strednej adolescencie.

Šikanovanie

Šikanovanie deštruuje vzájomné vzťahy a narušuje demokratické princípy fungovania skupiny. Olweus (1993) charakterizuje šikanovanie ako vzťah, v ktorom obet' je atakovaná jedným, alebo viacerými agresormi, pričom toto správanie má tendenciu sa opakovať. Šikanovanie sa objavuje v rôznych formách (Whitney & Smith, 1993): (a) priama fyzická-strkanie, odcudzenie vecí; (b) priama verbálna-posmievanie pre nízky vzrast, nerovnomerný vývin; rozprávanie urážlivých prezývok (c) nepriama forma- ohováranie, prehliadanie, vylučovanie z kolektívu.

Šikanovanie je skupinovým problémom, v ktorom jednotliví žiaci triedy zastávajú jednotlivé roly pri šikanovaní (Salmivalli & Lagerspetz, 1996; Salmivalli, 1999; Sutton & Smith, 1999): agresor, obet', obranca, motivátor (dáva podnet k šikanovaniu), outsider (ten, kto je vyčlenený zo skupiny).

Obrancovia sú deti so zmyslom pre zodpovednosť, v triede sú oblúbené a vplyvné, sú ochotné pomáhať spolužiakov i v náročných situáciach (Ríčan & Janošová, 2010). Snažia sa vlastnými silami podporiť skupinovú súdržnosť. Považujú spoluprácu, vzájomnú podporu v triede za jav, ktorý by sa mal v triede vyskytovať. Obrancovia sú sociálne a morálne vyspelejšími jednotlivcami s pomerne vysokým skupinovým statusom, ktorí s ostatnými žiakmi v triede zdieľajú spoločné skupinové aktivity (Sijtsema, Veenstra, Lindenberg, & Salmivalli, 2009). Sú jednotlivcami s vysokou úrovňou prívetivosti (Tani, Greenman, Schneider, & Fregoso, 2003). Dôležitú úlohu zohráva presvedčenie obrancov, že svojím zásahom dokážu zmierniť alebo zastaviť šikanovanie spolužiaka. Práve v presvedčení o účinnosti vlastného zásahu sa ukázal najväčší rozdiel medzi obrancami a pasívnymi spolužiakmi. Zároveň zásah je efektívny za podmienky, pokial' pri ňom obranca nestratí prestíž a sympatiu spolužiakov (Janošová a kol., 2016). Spolužiaci, ktorí sa snažia zastaviť šikanovanie, majú väčšiu šancu na úspech v počiatočných štádiách šikanovania. Najlepšie podmienky na zastavenie šikanovania sú pri prvých útokoch a jej náznakoch (Kolář, 2011).

Ciele výskumu

Cieľom predkladaného výskumu je analýza šikanujúceho správania v kontexte výskytu a medziopohlavných odlišností, ako i pohľad na hodnotovú orientáciu obrancov šikanovania. Vzhľadom na to, že hodnoty sú tým, čo človeka reguluje v sociálnej aktivite, usmerňuje jeho sociálne interakcie, posúva správanie k realizácii (Klčovanská, 2001, 2005; Řehan & Cakirpaloglu, 2000) a vzhľadom na špecifické správanie obrancov šikanovania nás tiež zaujíma, aké hodnoty sú dôležité pre žiakov, ktorí sa zastanú obetí šikanovania. Predkladaná štúdia sa zaobera obsahovo-frekvenčnou analýzou preferovaných hodnôt obrancov šikanovania.

Výskumný súbor

Výskumu sa zúčastnilo 155 žiakov základných škôl z Trnavského a Bratislavského kraja, z toho bolo 78 chlapcov a 75 dievčat. Vek respondentov sa pohyboval v rozpäti 13-15 rokov, pričom priemerný vek respondentov bol 13,93; SD = 0,414. Účasť vo výskume bola anonymná a dobrovoľná. Výskum bol realizovaný na školách, v ktorých sme získali súhlas od riaditeľa s uskutočnením výskumu.

Metódy

Dotazník o šikanovaní pre žiakov základných škôl

Na odhalenie šikanujúceho správania bol v škole použitý sebavýpovedový dotazník od M. Solbergovej a D. Olweusa (2003), ktorý obsahuje 38 otázok zameraných na analýzu správania obeta, agresora, či obrancu. Pre účely nášho výskumu bola použitá skrátenú verziu dotazníka, ktorá obsahovala 12 položiek. Prvé dve otázky boli zamerané na to, ako sa žiakovi páči v škole a kol'kých kamarátov má v triede. Ďalšie otázky boli použité na identifikáciu jednotlivých rolí žiakov pri šikanovaní. V rámci vyhodnocovania získaných údajov v tomto príspevku bola vyhodnocovaná len jedna položka dotazníka a to „Skúšal si niekedy zastaviť šikanovanie?“ Kritériom posúdenia správania obrancu šikanovania od ostatných rolí bol výskyt daného správania posúdený na 5 bodovej škále od „nikdy“ po „dost často“. Za obrancu šikanovania bol označený žiak, ktorý sa prejavoval zastávaním obete bud’ „často“ alebo „dost často“.

Škála preferencie hodnôt

Význam škály spočíva v určení, aký význam majú pre jednotlivca „hodnoty“ nachádzajúce sa na zozname škály preferencie hodnôt vzhľadom na dve kritériá: kritérium bezprostredných asociácií skúmanej osoby v súvislosti s danou hodnotou a kritéria analýzy významu so zvláštnym obrátením pozornosti na dimenziu vzťahu, s ktorým jednotlivec spája svoje asociácie a v ktorom ich umiestňuje.

Na identifikáciu hodnôt o aktérov šikanovania bola použitá Škála preferencie hodnôt od Popielskeho (1987), ktorá obsahuje 24 hodnôt. Škálu preložila a upravila pre výskumné účely Klčovanská (2001). Jednotlivé hodnoty sú rozdelené do troch dimenzií a to fyzickej, psychickej a noetickej. Škála vychádza z koncepcie viacdimenzionálneho a viacsmerového bytia a stávania sa človekom.

Hlavnou úlohou respondenta bolo napísat' pojem, slovo, ktoré mu ako prvé asociovalo s danou hodnotou. Následne mal respondent z predložených 24 hodnôt vybrať sedem pre neho najpreferovanejších hodnôt. Pri analyzovaní výberu hodnôt sme zohľadňovali nielen denotačný

výber hodnôt, ale i konotačný význam, ktorý respondent danej hodnote pripísal. Relevantnosť tohto postupu vychádza z teórie K. Popielskeho podľa ktorého je podstatné nielen to, akú hodnotu si osoba vyberie, ale ako ju chápe, prežíva, aký má k nej vzťah. V našom výskume sme zohľadňovali aj poradie najpreferovanejších hodnôt, akú im respondent pripisoval.

Významným aktom pri analýze hodnôt je poznanie obsahu hodnoty v kontexte iných hodnôt. Rozširujúcim poznaním o hodnotách je určenie príslušnosti k biologickej, psychickej, či noetickej dimenzií na základe konotačného významu hodnôt.

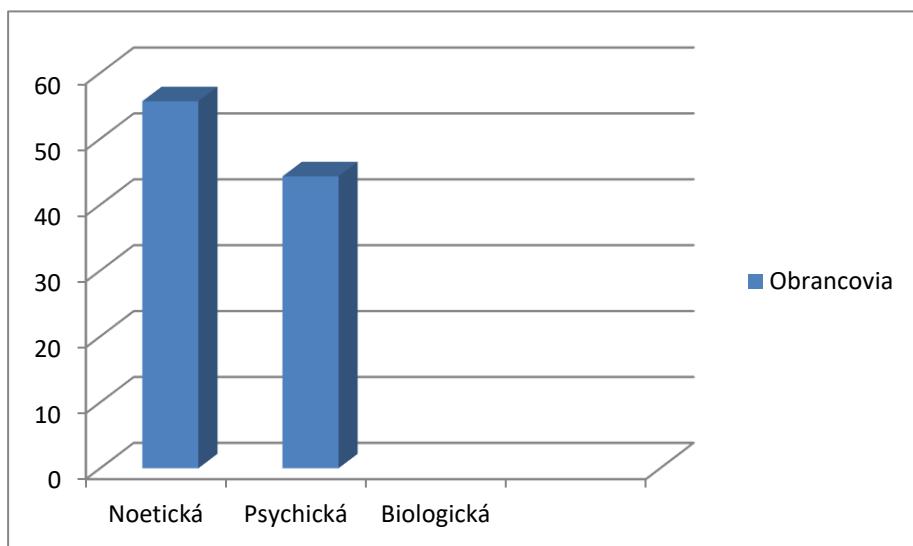
Výsledky výskumu

Analýza výskytu šikanovania

Jednotlivé role aktérov šikanovania boli určované na základe použitia Dotazníku o šikanovaní pre žiakov základných škôl, prostredníctvom ktorého sa žiaci identifikovali v rámci jednotlivých rolí. Z celkového počtu 155 žiakov základných škôl sme identifikovali 9,7 % agresorov ($N = 15$), 26,4 % obrancov šikanovania ($N = 41$), 16,8 % obetí ($N = 26$) a 47,1 % nezáúčastnených na šikanovaní ($N = 73$). V štúdii sa ďalej budeme venovať iba obrancom šikanovania. V rolovej skupine „obrancovia“ bolo 25 chlapcov a 16 dievčat, z čoho možno konštatovať, že chlapci sú častejšie v roli obrancov v porovnaní s dievčatami.

Hodnoty obrancov vzhľadom na dimenzionálnu príslušnosť

Vybrané hodnoty obrancov identifikované prostredníctvom Škály preferencie hodnôt, sme najskôr skúmali vzhľadom na príslušnosť k jednotlivým dimensiám (Graf 1). Pri porovnávaní výberu hodnôt vzhľadom na dimenzie sa ukázalo, že obrancovia si zvolili hodnoty najmä z Noetickej dimenzie (55,7 %), pričom Biologická dimenzia u nich absentovala.

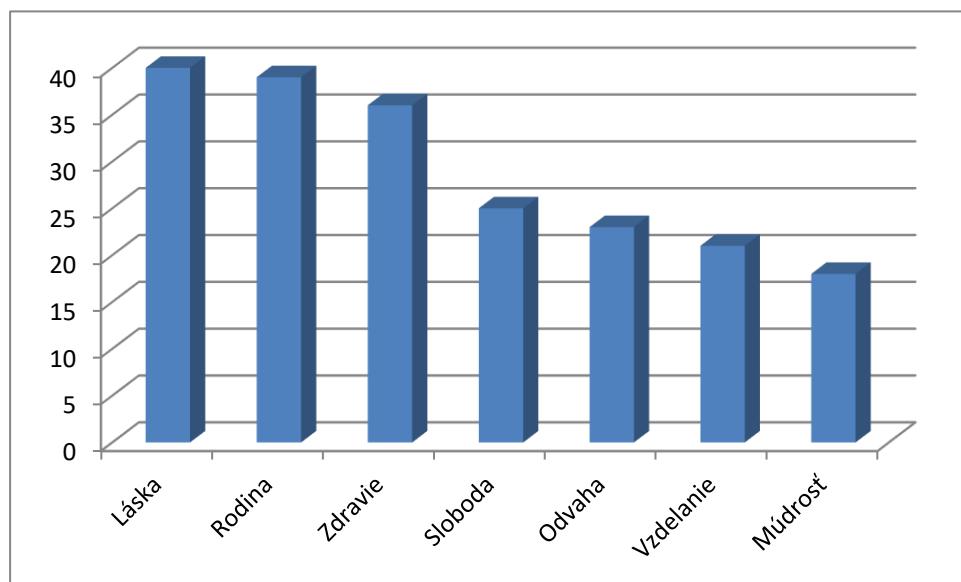

Graf 1. Príslušnosť hodnôt k jednotlivým dimensiám u obrancov šikanovania

Následne sme chceli poznať najpreferovanejšie hodnoty obrancov šikanovania vzhľadom na ich špecifické správanie v triede. Pýtali sme sa, ktoré hodnoty sú významné pre obrancov šikanovania?

Najdôležitejšie hodnoty obrancov šikanovania

Obrancovia preferovali hodnoty z Noetickej dimenzie, špecificky hodnotu Láska (97,6 %, n = 40), hodnota Sloboda, zvolená 73,2 % (n = 30) obrancov, ako i hodnota Odvaha, ktorú si zvolilo 56,1% (n = 23) žiakov. Vysokú preferenciu dosiahla hodnota Múdrost' vybraná viac ako tretinou obrancov šikanovania. Z Psychickej dimenzie to bola hodnota Rodina (95,1 %, n = 39), Zdravie (87,8 %, n = 36) hodnota Vzdelanie (51,2 %, n = 21) (Graf 2).

Graf 2. Početnosť 7 najpreferovanejších hodnôt u obrancov šikanovania

Konotačné chápanie hodnôt u obrancov šikanovania

Pri analyzovaní hodnôt sme sa zamerali nielen na denotačné, ale i konotačné chápanie, ktoré sme realizovali prostredníctvom obsahovo-frekvenčnej analýzy u vybraných hodnôt obrancov šikanovania.

Pri pomenovaniach jednotlivých „tendencií“ sme sa inšpirovali trojdimenzionálnym modelom osobnosti K. Popielskeho. *Noetická tendencia* je sýtená hodnotami, ktorých obsah sa spája s noeticou súvzťažnosťou ako: osobné bytie, stávanie sa, motivácia, zaujatie postoja, objavenie zmyslu, sebatrascendencia, sebaodstup, angažovanosť. *Psychická tendencia* obsahuje vymedzenia, ktorých význam súvisí s psychickými aktivitami ako: prežívanie, vnímanie, pocítovanie, emócie, altruistický postoj, psychická dynamika. *Biologická tendencia* je sýtená obsahom, ktorý sa asociouje s biologickými funkciami ako: aktivácia, závislosť, realizácia potrieb, adaptácia, správanie.

Ako prvú sme vybrali hodnotu *Odvaha*. Odpovede respondentov sme v rámci jednotlivých tendencií rozčlenili do kategórii. Noetická tendencia bola sýtená jednou kategóriou, a to *Sebatrascendencia*, do ktorej boli zaradené odpovede respondentov súvisiace s odhadlaním zasadit' sa za iných, presiahnuť seba samého. Psychická tendencia bola zastúpená 3 kategóriami: *Vzťahový rámec; Výzva; Osoby*. Biologická tendencia zastúpená nebola.

Z Noetickej tendencie sa najviac výrokov týkalo priamo odvážneho skutku: „urobit', čo sa ostatní neodvážia“. Zo Psychickej tendencie bolo najviac výrokov v kontexte vzťahu k iným. Niektorí respondenti vnímali hodnotu Odvaha ako Výzvu späť s očakávaním, improvizáciou, či životom.

Hodnota Odvaha bola spájaná aj s Osobami, a to: rodičmi, starými rodičmi a kamarátmi. Výsledky s konkrétnymi výrokmi respondentov uvádzame v nasledujúcej tabuľke (Tab. 1).

Tabuľka 1. Konotačné chápanie hodnoty Odvaha

Tendencia	Kategória	Frekvencia	Výrok
Noetická	Sebatranscendencia	4/23	starat' sa a byť zodpovedný za určité veci
		3/23	vedieť sa postarať o iných
		2/23	údatný čin
		4/23	bojovať za iných
		5/23	urobit', čo sa ostatní neodvážia
		4/23	riskovať za kamarátov
Psychická	Vzťahový rámec	7/23	nebojácnosť
		4/23	priateľstvo
		5/23	nebyť zbabelý
		3/23	povedať, čo si myslím
		2/23	očakávanie
		2/23	život
Výzva		2/23	improvizácia
		3/23	schopnosť
		2/23	rodičia
		1/23	starí rodičia
		2/23	kamaráti

Pri konotačnom analyzovaní *hodnoty Sloboda* sme identifikovali tri tendencie, ktoré boli sýtené štyrmi kategóriami, ako to možno vidieť v tabuľke 2.

Tabuľka 2. Konotačné chápanie hodnoty Sloboda

Tendencia	Kategória	Frekvencia	Výrok
Noetická	Sebatranscendencia	2/25	vôľa
		2/25	zodpovedné rozhodnutie
Psychická	Výzva	3/25	šanca
		3/25	názor
		5/25	mať vlastný názor
		2/25	kamaráti
		3/25	priatelia
		5/25	volnosť
Biologická	Pôžitok	4/25	odmena
		3/25	užívať si

Aj pri *hodnote Sloboda* nachádzame Noetickú tendenciu, ktorá bola sýtená kategóriou *Sebatranscendencia*, kam sme zaradili výroky respondentov týkajúce sa vôle a zodpovedného rozhodovania. Psychická tendencia bola sýtená kategóriou *Výzva*, kam patrili výroky týkajúce sa predovšetkým vlastného názoru a šance. Tiež nachádzame kategóriu *Osoby* – hlavne kamaráti

a priatelia. V porovnaní s Odvahou úplne absentuje vzťahový rámec hodnoty Sloboda, ale zasa pri tejto hodnote nachádzame aj Biologickú tendenciu s kategóriou *Pôžitok*.

Najpočetnejšou tendenciou hodnoty Sloboda je Psychická a v rámci nej kategória Výzva, teda výroky súvisiace s názorom a vlastným názorom. Nasleduje tendencia Biologická a v nej výroky chápajúce slobodu ako „vol'nosť“. K častým odpovediam respondentov v tejto kategórii patrilo vnímanie hodnoty Sloboda aj ako „odmena“.

Treťou významnou hodnotou, ktorú sme v rámci výskumu analyzovali bola *hodnota Múdrost'*, pri ktorej sme zistili dve tendencie a tri kategórie, ako to ukazuje Tabuľka 3.

Tabuľka 3. Konotačné chápanie hodnoty Múdrost'

Tendencia	Kategória	Frekvencia	Výrok
Psychická	Vzdelanie	4/18	vzdelanie
		3/18	inteligencia
		2/18	rozum
		1/18	učenie
	Osoby	2/18	starí rodičia
		3/18	rodičia
		1/18	Einstein
	Materiálne veci	1/18	kniha
		2/18	škola

Hodnota Múdrost' bola na základe výpovedí respondentov kategorizovaná len do tendencie Biologickej a Psychickej, tendencia Noetická absentovala v porovnaní s hodnotami Odvaha a Sloboda.

Psychická tendencia mala kategóriu *Osoby* – porovnatel'ne ako predchádzajúce dve hodnoty. Táto kategória obsahovala rodičov aj starých rodičov, ale absentovali kamaráti a priatelia. Druhou kategóriou v psychickej tendencii bolo *Vzdelanie*, kam sme zaradovali výroky týkajúce sa inteligencie, rozumu, učenia a vzdelania samotného – ktoré bolo aj najpočetnejším výrokom. Celkovo až desať výrokov z osemnásťich spadalo do tejto kategórie. Biologická tendencia bola sýtená len jednou kategóriou, ktorá sa doposiaľ nevyskytla, a to kategóriou *Materiálne veci*, kam sme zaradili výroky týkajúce sa školy a knihy. Psychická tendencia bola v porovnaní s Biologickou viac ako päťnásobne početnejšia.

Diskusia a závery

Hlavným cieľom výskumu bola analýza najpreferovanejších hodnôt žiakov, ktorí sa zastávajú obetí šikanovania. Medzi sedem najpreferovanejších hodnôt obrancov v našom súbore patrili: *Láska, Rodina, Zdravie, Sloboda, Odvaha, Vzdelanie a Múdrost'*. Podobnosť s výberom viacerých hodnôt nachádzame vo výskume Klčovanskej (2001), ktorá zistila u adolescentov tieto najpreferovanejšie hodnoty: *Láska, Zdravie, Rodina, Sloboda, Múdrost', Peniaze, Úspech*, pričom hodnota Práca bola viac preferovaná ako hodnoty Peniaze a Zdravie.

Pri porovnávaní výberu hodnôt vzhľadom na dimenzie sa ukázalo, že obrancovia si zvolili hodnoty najmä z Noetickej dimenzie, pričom Biologická dimenzia u nich úplne absentovala. Ak vezmeme

do úvahy, že *Noetická dimenzia* je sýtená takými hodnotami ako: osobné bytie, stávanie sa, motivácia, zaujatie postoja, objavenie zmyslu, sebatrascendencia, sebaodstup, angažovanosť – hovorí to o osobnej zrelosti a rozvinutosti tohto noetického komponentu u týchto mladých ľudí, ktorí sú potom schopní zaujatia správneho postoja pri šikanovaní, t.j. zastanú sa obete, resp. sú schopní zastaviť šikanovanie v triede. *Psychická dimenzia* obsahuje hodnoty, ktorých význam súvisí s psychickými aktivitami ako: prežívanie, vnímanie, pocitovanie, emócie, altruistický postoj, psychická dynamika.

Pri analyzovaní hodnôt sme sa zamerali nielen na denotačné, ale aj na konotačné chápanie, ktoré sme realizovali prostredníctvom obsahovo - frekvenčnej analýzy u vybraných hodnôt obrancov šikanovania.

Hodnota Odvaha obsahovala výroky respondentov, ktoré spadali do dvoch tendencií – Noetickej a Psychickej a štyroch kategórií. Noetická tendencia bola sýtená jednou kategóriou, a to *Sebatrascendencia*, ktorá obsahovala výroky žiakov súvisiace s odhodlaním zasadíť sa za iných a *celkove presiahnuť seba samého, kvôli niekomu* („bojovať za iných“, „riskovať za kamarátov“) alebo *niečomu* („staráť sa a byť zodpovedný za niečo“). Psychická tendencia bola zastúpená hodnotami v troch kategóriách, a to: *Vzťahový rámec; Výzva; Osoby. Biologická tendencia zastúpená vôbec nebola pri hodnote Odvaha*. Z Noetickej tendencie sa teda najviac hodnôt týkalo priamo „odvážneho skutku“ (napr. aj „urobiť, čo sa ostatní neodvážia“). Zo Psychickej tendencie bolo najviac hodnôt v kontexte *vzťahu k iným* („nebojácnosť“, „nebyť zbabelý“, „priateľstvo“). Niektorí respondenti vnímali hodnotu Odvaha ako *výzvu späť s očakávaním, improvizáciou, životom, či schopnosťou*. Hodnota Odvaha bola spájaná aj s Osobami, a to: rodičmi, starými rodičmi a kamarátmi.

Vol'ba hodnoty Odvaha u obrancov šikanovania môže byť spätá s ich vysokou mierou sebaúčinnosti (Rigby & Johnson, 2005, 2006) charakteristickou pre obrancov, ktorá objasňuje ich správanie vzopriť sa šikanovaniu jednotlivcov. Domnievame sa, že preferencia hodnoty Odvaha môže súvisieť aj s vysokým statusom v triede, oblúbenosťou, prestížou a sympatiou spolužiakov (Říčan & Janošová, 2010; Janošová et al., 2016). Astill, Feather, a Keeves (2002) preukázali, že významný vplyv na utváranie hodnôt má pohlavie a sociálna pozícia dieťaťa.

Aj pri hodnote *Sloboda* nachádzame Noetickú tendenciu, ktorá bola sýtená kategóriou *Sebatrascendencia*, kam sme zaradili hodnoty žiakov týkajúce sa *vôle a zodpovedného rozhodovania*. Psychická tendencia bola sýtená kategóriou *Výzva*, kam patrili hodnoty týkajúce sa predovšetkým *vlastného názoru a šance*. Tiež nachádzame kategóriu *Osoby* – hlavne *kamaráti a priatelia*, chýbajú rodičia a starí rodičia v porovnaní s hodnotou Odvaha. V porovnaní s Odvahou úplne absentuje vzťahový rámec hodnoty Sloboda, ale zasa pri tejto hodnote nachádzame aj Biologickú tendenciu s kategóriou *Pôžitok*, kam boli zaradené hodnoty týkajúce sa *volnosti, odmeny a užívania si*. Najpočetnejšou tendenciou hodnoty Sloboda bola Psychická a v rámci tej kategória Výzva, teda *hodnoty súvisiace s názorom a vlastným názorom*. Nasledovala tendencia Biologická. Väčšinovo sa teda v našom súbore sloboda spája s možnosťou mať vlastný názor. Pomerne veľká časť vníma slobodu ako „mať volnosť“, ako „odmenu“ a tiež sa spája s „užívaním si“. *Len menšina výrokov ohľadom slobody súvisí s vôľou a zodpovedným rozhodnutím*. S blízkymi rodinnými príslušníkmi sa nespája vôbec.

Tretou významnou hodnotou, ktorú sme v rámci výskumu analyzovali bola hodnota *Múdrost*, pri ktorej sme zistili dve tendencie a tri kategórie. Na základe výpovedí respondentov bola kategorizovaná len do tendencie Biologickej a Psychickej, tendencia Noetická absentovala v porovnaní s hodnotami Odvaha a Sloboda. Psychická tendencia mala kategóriu *Osoby* –

porovnateľne ako predchádzajúce dve hodnoty. Táto kategória obsahovala rodičov aj starých rodičov, ale absentovali kamaráti a priatelia. Druhou kategóriou v Psychickej tendencii bolo *Vzdelanie*, kam patrili hodnoty ako *inteligencia, rozum, učenie a vzdelanie samotné* – ktoré bolo aj najpočetnejším výrokom. Biologická tendencia bola sýtená len jednou kategóriou, ktorá sa doposiaľ nevyskytla, a to kategóriou *Materiálne veci*, kam sme zasadili výroky týkajúce sa *školy a knihy*. Psychická tendencia bola v porovnaní s Biologickou viac ako päťnásobne početnejšia. Je zrejmé, že žiakom sa *Múdrost' spája predovšetkým s priamym učením a vzdelávaním v škole a s ľuďmi staršími ako sú oni sami*. Nenachádzame spojitosť s priateľmi a kamarátmi, teda rovesníkmi.

V závere možno konštatovať, že výsledky našej štúdie sice odhalili prítomnosť šikanujúceho správania medzi žiakmi základnej školy (prítomnosť role agresora i obete), ale poukázali aj na dôležitý fakt - že existovali aj „obrancovia“ pred šikanujúcim správaním (druhá najpočetnejšia skupina po „nezúčastnených“).

Preukázalo sa tiež, že *hodnoty tých, ktorí obraňujú obete šikanovania sú výrazne špecifické a poukazujú na ich zameranie pomáhať druhým*. Hodnoty obrancov sú v kontraste so zisteniami o hodnotách agresorov šikanovania, čo potvrdzuje naša štúdia, ktorú uskutočnila Dědová (2010). Výsledky štúdie preukázali, že agresori realizujú najmä hodnoty zamerané na seba, špecificky hedonistické hodnoty. Kým u obrancov obetí šikanovania k siedmim najpreferovanejším hodnotám patrili hodnoty *Vzdelanie* a *Múdrost'*, patriace do Noetickej a Psychickej dimenzie, u agresorov to boli hodnoty *Peniaze* a *Sex* prislúchajúce do Biologickej dimenzie. Agresori si volili viac hodnoty ako *Hedonizmus, Moc, Stimulácia, Autonómia*, než hodnoty *Bezpečia* a *Univerzalizmu* (Schwartz & Rubel, 2005).

Aplikačné možnosti výsledkov našej štúdie vidíme hlavne pre prax školského, ale aj poradenského psychológa, predovšetkým ako informácie pre primárnu prevenciu a edukáciu učiteľov a žiakov. Poradenstvo a psychoterapia môžu významne napomôcť pri sebapoznávaní, čo je jeden z aspektov, v ktorých sa prejavuje schopnosť sebaodstupu, ktorá obmedzuje pandeterminizmus (Frankl, 2005). Človek je potom schopný slobodnejšieho rozhodovania, dokáže tiež „*vzdorovať zdanlivým determinantom svojho správania*“ (ibid, s. 112), čo sa v logoterapii využíva ako „*vzdorná moc ducha*“ - biologický komponent je silný, ale je „*vtkaný*“ do vzorcov zmyslu a zámeru, ktoré spoluovplyvňujú náš život (Jacobsen, 2007).

Ako upozorňuje Lukasová (1997), pod vplyvom reduktionistického prístupu k človeku sa z edukačných cielov vytratili: Sebaovládanie (napr. môžem nechať voľný priechod svojej agresii), vôle, ochota vyvinúť úsilie pri hľadaní zmysluplných cielov (vedieť odložiť bezprostredné uspokojenie a investovať aj do dlhodobejších cielov). Je tiež potrebná kultivácia potrieb (aké sú moje potreby? čo skutočne potrebujem a čo nie? všímať si, čo potrebujú ľudia okolo mňa). Výchova s rešpektom voči sebe a iným, spolu so stanovením zdravých hraníc, je predpokladom k rozvíjaniu „*zmyslu pre zmysel*“ – aby už deti a mladí ľudia „*zachytili*“, čo je zmysluplná voľba v konkrétnej situácii a vztáhoch.

Pre rodičov a starých rodičov je však tiež dôležité zistenie, že tak hodnota odvaha, ako aj hodnota sloboda sú vsadené predovšetkým vo vztáhovom kontexte blízkych osôb – je to „*odovzdávanie odvahy a slobody*“ z generácie na generáciu, kde pôsobí vzor tých, ktorí túto črtu mali a správali sa odvážne a slobodne. Tak môže aj nasledujúca generácia detí spoznať a rozlíšiť, aké správanie je vhodné, budujúce kolektív a vztáhy a čo je skutočná sloboda, ktorú si potom môže aj vážiť a šíriť dalej. Hodnoty nemožno „*naučiť*“ inak, ako ich žitím, teda vlastným príkladom. Nedajú sa jednoducho namemorovať v škole. A to sú pre nás všetkých veľké výzvy - ale aj možnosti.

Grantová podpora: Štúdia vznikla s podporou Vega grantu, registračné číslo 1/0231/18.

Literatúra

- Astill, B. R., Feather, N. T., & Keeves, J. P. (2002). A multilevel analysis of the effects of parents, teachers and schools on student values. *Social Psychology of Education*, 5(4), 345-363. <https://dx.doi.org/10.1023/A:1020982517173>
- Dědová, M. (2010). *Hodnoty a prežívanie zmyslu života u agresorov šikanovania*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- Frankl, V. E. (2005). *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta.
- Frankl, V. E. (2006). *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta.
- Frankl, V. E. (2007). *Trpiaci človek*. Bratislava: Lúč.
- Jacobsen, B. (2007). *Invitation to Existential Psychology*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Janošová, P., Kollerová, L., Zábrodská, K., Kressa, J., & Dědová, M. (2016). *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada.
- Klčovanská, E. (1999). Vzťahy medzi úrovňou úzkosti, hierarchiou hodnôt a kvalitou pocitu zmyslu života u mladých dospelých. *Acta Psychologica Tyrnaviensia*, 3, 47-59.
- Klčovanská, E. (2001). *Vzťahy medzi noetickým rozmerom osobnosti, relevantnými ukazovateľmi štruktúry osobnosti a hierarchiou hodnôt u adolescentov*. Nepublikovaná dizertačná práca, Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave.
- Klčovanská, E. (2005). *Hodnoty a ich význam v psychológií*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave.
- Kolář, M. (2011). *Nová cesta k léčbe šikany*. Praha: Portál.
- Lukasová, E. (1997). *Logoterapie ve výchově*. Praha: Portál.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Popielski, K. (1987). *Człowiek pytanie otwarcie*. Lublin: Redakcja wydawnictw KUL.
- Popielski, K. (2005). *Noetická dimenzia osobnosti*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave.
- Potočárová, M. (1994). Hodnotová výchova v rodine. *Pedagogická revue*, 46(5-6), 221-226.
- Rigby, K., & Johnson, B. (2005). Student bystanders in Australian schools. *Pastoral care in Education*, 23(2), 10-16. <https://doi.org/10.1111/j.0264-3944.2005.00326.x>
- Rigby, K., & Johnson, B. (2006). Expressed readiness of Australian schoolchildren to act as bystanders in support of children who are being bullied. *Educational Psychology*, 26(3), 425-440. <https://doi.org/10.1080/01443410500342047>
- Řehan, V., & Cakirpaloglu, P. (2000). Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. *Československá psychologie*, 44(3), 202-215.
- Říčan, P., & Janošová, P. (2010). *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for interventions. *Journal of Adolescence*, 22(4), 453-459. <https://doi.org/10.1006/jado.1999.0239>

Salmivalli, C., & Lagerspetz, K. M. J. (1995). Bullying in schools: Main results of the research project. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 794(1), 401-404.
<https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1996.tb32555.x>

Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 1010-1028.
<http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.89.6.1010>

Sitsema, J. J., Veenstra, R., Lindenberg, S., & Salmivalli, C. (2009). Empirical test of bullies' status goals: Assessing direct goals, aggression, and prestige. *Aggressive Behavior*, 35(1), 57-67.
<https://doi.org/10.1002/ab.20282>

Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29(3), 239-268.
<https://doi.org/10.1002/ab.10047>

Sutton, J., & Smith, P. K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior*, 25(2), 97-111. [http://dx.doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1999\)25:2<97::AID-AB3>3.0.CO;2-7](http://dx.doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1999)25:2<97::AID-AB3>3.0.CO;2-7)

Tani, F., Greenman, P. S., Schneider, B. H., & Fregoso, M. (2003). Bullying and the Big Five: A study of childhood personality and participant roles in bullying incidents. *School Psychology International*, 24(2), 131-146.
<https://doi.org/10.1177/0143034303024002001>

Whitney, I., & Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bully/victim problems in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, 35(1), 3-25.
<https://doi.org/10.1080/0013188930350101>

Osobné ciele, životná zmysluplnosť a kvalita života: Líšia sa u depresívnych pacientov a bežnej populácie?

Personal Goals, Meaningfulness and Quality of Life: Do They Differ in Depressed and Healthy Adults?

Lea KAKAŠOVÁ, Jana KUNOVÁ

Katedra psychológie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

lea.kakasova@gmail.com, kunova.j@gmail.com

Abstrakt

Ciele a najmä ich úspešná realizácia dávajú životu zmysel, čo výrazne ovplyvňuje aj kvalitu života. Našou výskumnou snahou bolo zistíť, či existujú rozdiely medzi depresívnymi pacientmi a bežnou populáciou v skúmaných premenných.

Súbor tvorilo 69 respondentov, z toho 31 hospitalizovaných depresívnych pacientov s diagnózou depresívna porucha (priemerný vek = 47,10 rokov; SD = 12,91) a 38 respondentov z bežnej populácie (priemerný vek = 49,74 rokov; SD = 17,47). Údaje boli získané pomocou dotazníka Subjektívne hodnotenie kvality života (Džuka, 2014), Škály životnej zmysluplnosti (Halama, 2002) a Kódovacieho manuálu pre osobné snahy (Personal Striving Coding Manual; Emmons, 1999).

Výsledky preukázali pozitívny vzťah medzi kvalitou života a životnou zmysluplnosťou u depresívnych pacientov ($r_s = 0,469$; $p = 0,004$) aj u bežnej populácie ($r_s = 0,377$; $p = 0,010$). Depresívni pacienti mali nižšiu úroveň kvality života ($U = 230,50$; $p < 0,001$) a životnej zmysluplnosti ($U = 178,50$; $p < 0,001$) v porovnaní s bežnou populáciou. V skupinách s najvyššou, aj najnižšou zmysluplnosťou a kvalitou života bolo najviac cielov zaradených do kategórie Osobný rast a zdravie, Generativita a Úspech. Naopak, najmenej cielov bolo zaradených do kategórie Moc a Spiritualita, Sebatrancencia, Sebaprezentácia a Sebestačnosť. U každého respondenta zo skupiny s najvyššou zmysluplnosťou a kvalitou života (1.skupina) sa aspoň raz vyskytla snaha z kategórie Dosiahnutie, Osobný rast a zdravie, naopak kategórie Moc, Spiritualita a Sebatrancencia sa nevyskytli ani raz. U každého respondenta zo skupiny s najnižšou zmysluplnosťou a kvalitou života (2.skupina) sa aspoň raz vyskytla snaha z kategórie Osobný rast a zdravie na-opak snaha zaradená do kategórie Sebaprezentácia sa nevyskytla ani raz.

Kľúčové slová: depresia; kvalita života; osobné ciele; životná zmysluplnosť

Abstract

Goals and successful realization of goals make life meaningful, which also greatly affects the quality of life. The aim of this study was to examine the connection between the quality of life, the life meaningfulness and the personal goals of depressed patients and compare them with normal population.

69 respondents participated in our research of which 31 were psychiatric hospitalized patients with depression (average age = 47,10 years; SD = 12,91) and 38 represented normal population (average age = 49,74 years; SD = 17,47). The data were obtained using the Subjective assessment of quality of life (Džuka, 2014), Life meaningfulness scale (Halama, 2002) and Personal Striving Coding Manual (Emmons, 1999).

The results showed a relationship between the quality of life and life meaningfulness in depressed patients ($r_s = 0,469$; $p = 0,004$) in normal population ($r_s = 0,377$; $p = 0,010$). Depressive patients had a lower quality of life ($U = 230,50$; $p < 0,001$) and life meaningfulness ($U = 178,50$; $p < 0,001$) compared to normal population. Most goals were categorized as Personal growth and health, Generativity and Achievement in groups with the highest and lowest life meaningfulness and quality of life. On the contrary, least goals were categorized as Power, Spirituality, Self-transcendence, Self-presentation and Self-sufficiency. For each respondent from the group

with the highest meaningfulness and quality of life (1st group), at least once was the goal from the category Reach, Personal growth and health, while the categories Power, Spirituality and Self-transcendence did not occur once. For each respondent from the group with the lowest meaningfulness and quality of life (2nd group), there was at least one goal from the category Personal growth and health. On the contrary, the goal included in the category Self-presentation did not occur once.

Keywords: depression; quality of life; personal goals; life meaningfulness

Úvod

My ľudia sme prirodzene cielovo zameraní, svoje životy organizujeme okolo osobných cielov a snáh, a zároveň tieto ciele a snahy môžu ovplyvniť naše správanie, premýšľanie a emocionálne reakcie (Emmons, 1999). Ciele a najmä ich úspešná realizácia dávajú nášmu životu zmysel, čo výrazne ovplyvňuje aj celkovú kvalitu života. Našou výskumnou snahou v predkladanej štúdii bolo preskúmať, či sa potvrdia rozdiely medzi hospitalizovanými depresívnymi pacientmi a bežnou populáciou v uvedených premenných na Slovensku. Pýtali sme sa, či majú depresívni pacienti nižšiu kvalitu života v porovnaní s bežnou populáciou? Trpia absenciou zmyslu života? Zaujímalо nás aj to, aké sú ich životné ciele v období, keď sú psychiatricky hospitalizovaní? A naopak, aké ciele majú ľudia z bežnej populácie, ktorých možnosti realizácie cielov sú takpovediac neobmedzené. Dôležité však je, nielen ciele mať, ale aj usilovať o ich dosiahnutie. Preto nás zaujímalо aj to, aká je miera úsilia, ktorú vynakladajú respondenti – či už pacienti, alebo bežná populácia – na ich dosahovanie a či sa tieto skupiny v niečom líšia.

Životné ciele

Životné ciele predstavujú motivačnú zložku zmyslu života (Reker & Wong, 1988), poskytujú životu štruktúru, jednotu, zmysel a zlepšujú osobnú pohodu (Emmons, 1999; Karoly, 1999; Sheldon & Kasser, 1995). Ciele a najmä ich úspešná realizácia dávajú životu zmysel, čo výrazne ovplyvňuje aj kvalitu života (Filípková, 2009).

Emmons (1999) definuje osobné snahy ako skupinu cielov, ktoré sú charakteristické pre konkrétnu osobu, opisujú trvalé a opakujúce sa charakteristiky osobnosti. Sú to osobne zmysluplné ciele, ktoré sa človek vo svojom každodenneom živote snaží realizovať a dosahovať. Tieto ciele sú trvalé a preto pravdepodobne presahujú prechodné vývinové obdobia. Koncept osobných snáh bol vyvinutý s cielom popísat' to, o čo sa osoba zvyčajne snaží. Schnitker a Emmons (2013) dodávajú, že osobné snahy, ako individualizované a kognitívne rozpracované reprezentácie, nám poskytujú konkretizované vyjadrenia budúcej orientácie a životného zámeru konkrétneho človeka.

Kvalita života

Kvalita života predstavuje subjektívne ohodnotenie významných oblastí osobného a neosobného charakteru (Džuka, 2014), ktoré sa odohráva v určitom kultúrnom, sociálnom a environmentálnom kontexte (Řehulková & Řehulka, 2008) a nie je totožná s termínmi subjektívna pohoda (Džuka & Schmitt, 2016), zdravotný stav alebo spokojnosť so životom (World Health Organization, 1997).

Kvalita života súvisiaca so zdravím [HRQOL - Health Related Quality of Life] zahŕňa vnímané somatické a mentálne zdravie, vrátane súvislosti so zdravotnými rizikami, funkčným stavom a sociálnou oporou (Centers for disease control and prevention, 2000) a jej skúmanie môže podporiť klinickú iniciatívu v psychológii tým, že zvyšuje naše porozumenie ľudskému správaniu pri klinických poruchách ako napr. depresia (Frisch, 1998).

Zmysel života a životná zmysluplnosť

Zmysel života sa týka skôr obsahovej stránky zmyslu, t.j. hodnôt, cielov a presvedčení človeka, ktoré mu umožňujú prežívať svoj život ako zmysluplný. Životná zmysluplnosť súvisí s kognitívou stránkou zmyslu, t.j. úrovňou prežívania zmyslu v živote. Hovorí o tom, v akej miere prežíva človek svoj život ako zmysluplný a hodnotný (Halama, 2007).

Balcar (2005) vychádzajúc z klinickej skúsenosti uvádza, že zmena nielen vnímania, ale aj konania smerom k praktickému napĺňaniu zmyslu výrazne prispieva k duševnému a telesnému zdraviu jednotlivca. V klinickej praxi potom narážame na pacientov problém nedostatku motivácie k uzdraveniu – kto nemá pre čo žiť, nemá ani dôvod, pre čo sa chcieť uzdravit'. Brewin a Powert (1997) hovoria, že problémom nie je len absencia zmyslu, ale aj prítomnosť nežiaduceho a bolestivého zmyslu života. Depresívni pacienti interpretujú svoju situáciu takým spôsobom, ktorý ich vedie k záveru, že sú zlí, vinní a bezcenní, že sa ich druhí chystajú opustiť alebo ich už opustili a že budúcnosť je beznádejná.

V psychologických výskumoch je zmysel života často spájaný s rôznymi aspektmi mentálneho zdravia (Halama & Dědová, 2007) a osobnej pohody (Zika & Chamberlain, 1987; Debats, 1996). Zmysel života zohráva významnú funkciu aj v koncepte kvality života ako jej faktor a indikátor (Halama, 2007) a jeho nedostatok vedie k zníženiu kvality života (Farský, Žiaková, Ondrejka, & Čáp, 2006).

Depresívne poruchy

Depresívne poruchy zaraďujeme v klasifikačnom systéme DSM-5 medzi poruchy nálady alebo afektívne poruchy (American Psychiatric Association, 2015), postihujú ľudí všetkých vekových kategórií a oblastí života (World Health Organization, 2017) a v roku 2016 boli najčastejším dôvodom pre vyhľadanie psychiatrickej ambulancie (500 423 osôb) a štvrtým najčastejším dôvodom vyžadujúcim si hospitalizáciu (6 263 osôb) na Slovensku (Národné centrum zdravotníckych informácií, 2017).

Depresívni pacienti majú výrazne zníženú kvalitu života, čo je spôsobené najmä tým, že depresívne poruchy zasahujú do rôznych oblastí života, ktoré sú potom súčasťou celkového hodnotenia kvality života (Wells et al., 1989; Poliaková, Hrebíková, & Bielik, 2013) a počas depresívnej fázy intenzita depresívnych symptómov negatívne koreluje nielen s celkovou kvalitou života, ale aj s úrovňou životnej zmysluplnosti (Ondrejka, 2006).

Ciele výskumu

V našej štúdii sme sa zamerali na osobné ciele, pretože v dostupnej literatúre sme sa nestretli s výskumom, ktorý by ich skúmal u depresívnych pacientov na Slovensku. Našou snahou bolo ich prepojenie s kvalitou života a životnou zmysluplnosťou. Hlavným výskumným problémom našej práce bolo teda hľadanie súvislosti medzi kvalitou života, úrovňou prežívanej životnej zmysluplnosti a osobnými cieľmi u depresívnych pacientov a zároveň porovnanie výsledkov

s bežnou populáciou. Tento cieľ predstavuje prvú – kvantitatívnu časť – nášho výskumu. Tiež sme chceli kvalitatívne preskúmať, aké konkrétné životné ciele majú depresívni pacienti a bežná populácia – čo predstavuje druhú časť našej práce.

Pre naplnenie našich výskumných cieľov sme sformulovali výskumné hypotézy H1-H3 a výskumné otázky O1-O2.

Pozitívne korelácie medzi zmyslom života a kvalitou života u bežnej populácie potvrdili Křivoohlavý a Petříková (2001), Farský et al. (2006) a Gencová (2014). Čím bola úroveň životnej zmysluplnosti vyššia, tým bola aj kvalita života vyššia a naopak. Debats (1996) preukázal pozitívny vzťah medzi životnou zmysluplnosťou a osobnou pohodou psychiatrických nepsychotických pacientov, pričom predpokladáme, že podobný vzťah existuje aj medzi zmyslom života a kvalitou života u depresívnych pacientov. Na základe uvedených zistení sme sformulovali nasledovné hypotézy:

H1a: Predpokladáme, že existuje štatisticky signifikantný pozitívny vzťah medzi úrovňou prežívanej životnej zmysluplnosti a subjektívne hodnotenou kvalitou života u bežnej populácie.

H1b: Predpokladáme, že existuje štatisticky signifikantný pozitívny vzťah medzi úrovňou prežívanej životnej zmysluplnosti a subjektívne hodnotenou kvalitou života u depresívnych pacientov.

Viaceré štúdie (Wells et al., 1989; Ondrejka, 2006; Poliaková, Hrebíková, & Bielik, 2013; Mikulášková & Kačmárová, 2014) dokazujú, že depresívni pacienti majú výrazne zníženú kvalitu života, čo je spôsobené najmä tým, že depresívne poruchy zasahujú do rôznych oblastí života, ktoré sú potom súčasťou celkového hodnotenia kvality života. Rapaport, Clary, Fayyad, a Endicott (2005) zistovali kvalitu života pacientov s afektívnymi poruchami a porovnávali ju so skupinou bežnej populácie. Psychiatrickí pacienti mali vo všeobecnosti nižšiu kvalitu života vo všetkých oblastiach v porovnaní s bežnou populáciou. Na základe uvedených zistení sme formulovali nasledovnú hypotézu:

H2: Predpokladáme štatisticky nižšiu úroveň kvality života u depresívnych pacientov v porovnaní s bežnou populáciou.

Úroveň prežívanej zmysluplnosti sa preukázala ako najsilnejší pozitívny korelát psychického zdravia (Halama & Dědová, 2007; Halama, Ondrejka, Žiaková, & Farský, 2010) a zároveň úroveň životnej zmysluplnosti najvýraznejšie diferencovala medzi psychiatrickými pacientmi a bežnou populáciou (Halama et al., 2010). Úroveň životnej zmysluplnosti predikuje úroveň depresívnych symptómov (Mascaro & Rosen, 2005), rovnako ako aj absenci depresie (Reker, 1997). Kleftaras a Psarra (2012) konštatujú signifikantný vzťah medzi zmyslom života a depresívnymi symptómami. Osoby s vyššou životnou zmysluplnosťou mali menej depresívnych symptómov a naopak osoby s depresiou mali nižšiu úroveň životnej zmysluplnosti. Crumbaugh a Maholick (1964) zistili, že úroveň životnej zmysluplnosti u psychiatrických pacientov bola výrazne nižšia ako v skupine bežnej populácie. Na základe uvedených zistení sme sformulovali nasledovnú hypotézu:

H3: Predpokladáme štatisticky nižšiu úroveň životnej zmysluplnosti u depresívnych pacientov v porovnaní s bežnou populáciou.

Životné ciele predstavujú motivačnú zložku zmyslu života (Reker & Wong, 1988), poskytujú životu štruktúru, jednotu, zmysel a zlepšujú osobnú pohodu (Emmons, 1999; Karoly, 1999; Sheldon & Kasser, 1995). Viacerí výskumníci (Austin & Vancouver, 1996; Emmons, 1999; Karoly, 1999) sa zaoberali problematikou životných cieľov v snahe lepšie porozumieť každodennému

správaniu ľudí, ich osobnosti, motiváciu a kvalitu života. V rámci nášho výskumného bádania sa zaujímame, aké konkrétné ciele sa budú vyskytovať u depresívnych pacientov a bežnej populácie vzhladom na rôznu úroveň kvality života a životnej zmysluplnosti. Zaujíma nás, či existuje rozdiel medzi cielmi, ktoré sa budú vyskytovať v skupine s vysokou kvalitou života a životnej zmysluplnosti v porovnaní so skupinou s nízkou úrovňou oboch premenných. Taktiež, či existuje rozdiel v cieloch medzi depresívnymi pacientmi a bežnou populáciou. Položili sme si nasledovné výskumné otázky:

- 01a: Aké konkrétné ciele sa budú vyskytovať u depresívnych pacientov, ktorí dosiahli najvyššiu úroveň kvality života a zároveň aj najvyššiu úroveň životnej zmysluplnosti?*
- 01b: Aké konkrétné ciele sa budú vyskytovať u respondentov bežnej populácie, ktorí dosiahli najvyššiu úroveň kvality života a zároveň aj najvyššiu úroveň životnej zmysluplnosti?*
- 02a: Aké konkrétné ciele sa budú vyskytovať u depresívnych pacientov, ktorí dosiahli najnižšiu úroveň kvality života a zároveň aj najnižšiu úroveň životnej zmysluplnosti?*
- 02b: Aké konkrétné ciele sa budú vyskytovať u respondentov bežnej populácie, ktorí dosiahli najnižšiu úroveň kvality života a zároveň aj najnižšiu úroveň životnej zmysluplnosti?*

Výskumný súbor

Celkovo sa do výskumu zapojilo 75 respondentov, z toho jeden využil možnosť ukončiť výskum a piati boli vyradení pre neúplné vyplnenie dotazníkovej batérie. Výskumný súbor nakoniec tvorilo 69 respondentov rozdelených do dvoch skupín. Prvú skupinu – psychiatricí pacienti s diagnózou depresívna porucha – tvorilo 31 osôb, 11 mužov (35,5 %) a 20 žien (64,5 %) vo veku 26-76 rokov ($M = 47,1$; $SD = 12,9$). Druhú skupinu – bežná populácia – tvorilo 38 osôb, 13 mužov (34,2 %) a 25 žien (65,8 %) vo veku 24-81 rokov ($M = 49,7$; $SD = 17,47$).

Pacienti boli hospitalizovaní v Psychiatrickej nemocnici Philippa Pinela v Pezinku (PNPP) a v Psychiatrickej nemocnici Veľké Zálužie (PNVZ). Zaraďujúcimi kritériami boli: diagnóza depresívnej poruchy, odznenie akútneho štátia, informovaný súhlas a vek nad 18 rokov. Vylučujúcimi kritériami boli: prítomnosť psychotických symptómov, somatické ochorenie. Zaraďujúcimi kritériami pre bežnú populáciu boli: vek nad 18 rokov. Vylučujúcimi kritériami pre bežnú populáciu boli: psychiatrická hospitalizácia, prítomnosť alebo prekonanie psychickej poruchy.

Metódy

Prvou domácou metodikou zisťujúcou kvalitu života je generický dotazník *Subjektívne hodnotenie kvality života* – SHKŽ, ktorej autorom je Džuka (2014; 2017). Dotazník obsahuje 29 položiek a meria kvalitu života v piatich oblastiach: emocionálna (4 položky), telesná (7 položiek), kognitívna (7 položiek), sociálna (4 položky) a environmentálna (7 položiek) oblast'. Respondent vyjadruje súhlas s položkami na 5-bodovej škále Likertovho typu (1 = veľmi zlá, 5 = veľmi dobrá). V našom výskumnom súbore bola reliabilita vnútornej konzistencie celej škály dostačujúca $\alpha = 0,91$.

Na meranie úrovne životnej zmysluplnosti sme tiež použili domácu metodiku a to konkrétnie Škálu životnej zmysluplnosti – ŠŽZ (Halama, 2002), ktorá vychádza z trojkomponentového modelu zmyslu života od Rekera a Wonga (1988) a reflektouje trojdimenzionálne chápanie zmyslu života. Škála obsahuje 18 položiek (6 je formulovaných negatívne). Každú dimenziu – kognitívnu, motivačnú, afektívnu – tvorí 6 položiek, voči ktorým respondent vyjadruje svoj súhlas na 5-bodovej škále Likertovho typu (1 = vôbec nesúhlasím, 5 = úplne súhlasím). V našom výskumnom súbore bola reliabilita vnútornej konzistencie celej škály $\alpha = 0,86$.

Na zistenie osobných snáh sme použili zahraničnú metodiku *Kódovací manuál pre osobné snahy* [Personal Striving Coding Manual], ktorej autorom je Emmons (1999). Respondenti boli požiadani, aby odpovedali na otázku: „O čo sa v živote zvyčajne snažíte?“ vo formáte desiatich nedokončených viet: „Zvyčajne sa snažím ...“. Účastníkom výskumu bolo vysvetlené, že snahy môžu byť formulované pozitívne, teda veci, ktoré chceme získať alebo si udržať (napr. Zvyčajne sa snažím byť fyzicky atraktívny pre druhých) alebo negatívne, teda veci, ktorým sa chceme vyhnúť alebo im predchádzať (napr. Zvyčajne sa snažím vyhnúť druhým a pocitu, že som horší ako oni). Následne všetky snahy zoradili podľa dôležitosti (1 = najdôležitejšia, 10 = najmenej dôležitá) a ohodnotili ich podľa vynaloženého úsilia (1 = nevyžaduje žiadne úsilie, 10 = vyžaduje veľmi veľa úsilia). Osobné snahy boli na základe konsenzu medzi tromi nezávislými hodnotiteľmi, ktorí boli oboznámení s metodikou, zaradené do trinástich kategórií: 1. príblíženie vs. vyhnutie, 2. interpersonálna vs. intrapersonálna kategória, 3. dosiahnutie, 4. afiliácia, 5. intimita, 6. moc, 7. osobný rast a zdravie, 8. sebaprezentácia, 9. sebestačnosť, 10. maladaptívne správanie, 11. generativita, 12. spiritualita a sebatranscendencia, 13. úroveň abstraktnosti a špecifickosti.

Výsledky

Kvantitatívna analýza

Pre kvantitatívne spracovanie a vyhodnotenie dát sme použili štatistický počítačový program SPSS [Statistical Package for the Social Sciences].

Na podklade výsledkov je možné konštatovať, že existuje signifikantný pozitívny vzťah medzi životnou zmysluplnosťou a subjektívne hodnotenou kvalitou života u bežnej populácie. Pričom išlo o slabý vzťah ($r_s = 0,377$; $p = 0,01$). Hypotéza H1a sa potvrdila (Tab. 1).

Tabuľka 1. Spearmanov korelačný koeficient – životná zmysluplnosť (jej dimenzie) a kvalita života (jej oblasti) u bežnej populácie

N = 38		Kognitívna dimenzia ŽŽ	Motivačná dimenzia ŽŽ	Afektívna dimenzia ŽŽ	Celková životná zmysluplnosť
Emocionálna oblast'	r_s	0,257	0,543**	0,510**	0,510**
KŽ	Sig.	0,059	<0,001	0,001	0,001
Telesná oblast' KŽ	r_s	0,131	0,201	0,175	0,199
	Sig.	0,216	0,114	0,147	0,115
Kognitívna oblast' KŽ	r_s	0,025	0,208	0,101	0,157
	Sig.	0,442	0,105	0,273	0,173
Sociálna oblast' KŽ	r_s	0,356*	0,161	0,142	0,242
	Sig.	0,014	0,167	0,198	0,071
Environmentálna oblast' KŽ	r_s	0,284	0,239	0,320	0,340*
	Sig.	0,042	0,074	0,025	0,018
Celková kvalita života	r_s	0,235	0,371*	0,327*	0,377*
	Sig.	0,077	0,011	0,022	0,010

Poznámka: ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$; Pozn.: ŽŽ – životná zmysluplnosť, KŽ – kvalita života

Na podklade výsledkov je možné konštatovať, že existuje signifikantný pozitívny stredne silný vzťah medzi životnou zmysluplnosťou a subjektívne hodnotenou kvalitou života u depresívnych pacientov ($r_s = 0,469$; $p = 0,004$). Hypotéza H1b sa potvrdila (Tab. 2).

Tabuľka 2. Spearmanov korelačný koeficient (r_s) – životná zmysluplnosť (jej dimenzie) a kvalita života (jej oblasti) u depresívnych pacientov

N = 31	Kognitívna dimenzia ŽŽ	Motivačná dimenzia ŽŽ	Afektívna dimenzia ŽŽ	Celková životná zmysluplnosť
--------	------------------------	-----------------------	-----------------------	------------------------------

Emocionálna oblast'	r_s	0,161	0,521**	0,551**	0,637**
KŽ	Sig.	0,193	0,001	0,001	<0,001
Telesná oblast' KŽ	r_s	-0,135	0,190	0,206	0,210
	Sig.	0,234	0,152	0,133	0,128
Kognitívna oblast' KŽ	r_s	0,273	0,358*	0,390*	0,463**
	Sig.	0,069	0,024	0,015	0,004
Sociálna oblast' KŽ	r_s	0,240	0,195	0,371*	0,399*
	Sig.	0,096	0,147	0,020	0,013
Environmentálna oblast' KŽ	r_s	0,215	0,141	0,061	0,242
	Sig.	0,123	0,225	0,372	0,094
Celková kvalita života	r_s	0,123	0,361*	0,372*	0,469**
	Sig.	0,254	0,023	0,020	0,004

Poznámka: **p<0,01, p*<0,05; ŽZ – životná zmysluplnosť; KŽ – kvalita života

Na podklade výsledkov je možné konštatovať, že celková kvalita života je signifikantne vyššia u bežnej populácie ako u depresívnych pacientov ($U = 230,50$; $p < 0,001$). Išlo o rozdiel s veľkou mierou efektu ($r = 0,521$). Hypotéza H2 sa potvrdila (Tab. 3).

Tabuľka 3. Mann-Whitneyho U test – SHKŽ - Subjektívne hodnotenie kvality života

SHKŽ	Populácia	N	Priemerné poradie	U	Z-skóre	p	Miera efektu r
Emocionálna oblast'	psychiatrickí pacienti	31	22,15	190,5	-4,936	<0,001	0,594
	bežná populácia	38	45,49				
Telesná oblast'	psychiatrickí pacienti	31	27,06	343	-2,998	0,001	0,360
	bežná populácia	38	41,47				
Kognitívna oblast'	psychiatrickí pacienti	31	24,02	248,5	-4,132	<0,001	0,497
	bežná populácia	38	43,96				
Sociálna oblast'	psychiatrickí pacienti	31	27,68	362	-2,795	0,002	0,336
	bežná populácia	38	40,97				
Environmentálna oblast'	psychiatrickí pacienti	31	32,53	512,5	-0,930	0,176	-
	bežná populácia	38	37,01				
Celková kvalita života	psychiatrickí pacienti	31	23,44	230,50	-4,936	<0,001	0,521
	bežná populácia	38	44,43				

Na podklade výsledkov je možné konštatovať, že celková úroveň životnej zmysluplnosti je signifikantne vyššia u bežnej populácie ako u depresívnych pacientov ($U = 178,50$; $p < 0,001$). Pričom išlo o rozdiel s veľkou mierou efektu ($r = 0,596$). Hypotéza H3 sa potvrdila (Tab. 4).

Tabuľka 4. Mann-Whitneyho U test – ŠŽZ – Škála životnej zmysluplnosti

ŠŽZ	Populácia	N	Priemerné poradie	U	Z-skóre	p	Miera efektu r
Kognitívna dimenzia	psychiatrickí pacienti	31	26,92	338,5	-3,046	<0,001	0,366
	bežná populácia	38	41,59				
Motivačná dimenzia	psychiatrickí pacienti	31	24,77	272	-3,845	<0,001	0,462
	bežná populácia	38	43,34				
Afektívna dimenzia	psychiatrickí pacienti	31	22,85	212	-4,569	<0,001	0,550
	bežná populácia	38	44,91				
Celková životná zmysluplnosť	psychiatrickí pacienti	31	21,76	178,5	-4,957	<0,001	0,596
	bežná populácia	38	45,80				

Kvalitatívna analýza

Najskôr sme si súbor bežnej populácie rozdelili na dve časti podľa mediánu v dosiahnutom celkovom skóre v životnej zmysluplnosti a celkovom skóre kvality života na (a) skupinu s vyššou a skupinu s nižšou úrovňou životnej zmysluplnosti, (b) skupinu s vyššou a skupinu s nižšou úrovňou kvality života. Rovnako sme postupovali aj u depresívnych pacientov. V ďalšom kroku sme kombináciou dosiahnutej úrovne životnej zmysluplnosti a kvality života vybrali respondentov (troch z bežnej populácie a troch z depresívnych pacientov), u ktorých bola úroveň zmysluplnosti aj kvality života vysoká a naopak respondentov (troch z bežnej populácie a troch z depresívnych pacientov), u ktorých obe tieto premenné dosahovali nízku úroveň.

Odpoveď na otázku 01a, 01b uvádzame v tabuľke č. 5, v ktorej sú zobrazené konkrétnie výpovede (a ich výskyt) depresívnych pacientov aj respondentov z bežnej populácie, ktorí dosiahli najvyššiu úroveň kvality života a životnej zmysluplnosti. Odpoveď na otázku 02a, 02b uvádzame v tabuľke č. 6, v ktorej sú zobrazené konkrétnie výpovede (a ich výskyt) depresívnych pacientov aj respondentov z bežnej populácie, ktorí dosiahli najvyššiu úroveň kvality života a životnej zmysluplnosti.

Tabuľka 5. Osobné snahy depresívnych pacientov a respondentov z bežnej populácie s najvyššou životnou zmysluplnosťou a kvalitou života

1. SKUPINA		
Kategória cieľ'a (N)	Psychiatrickí pacienti	Bežná populácia
Dosiahnutie (3/3; 3/3)	Najvyššia zmysluplnosť a kvalita života	Najvyššia zmysluplnosť a kvalita života
Afiliácia (2/3; 1/3)	Zapojit' všetky sily, aby som sa vyliečila a bola zdravá. O to, aby som vyšla s peniazmi, čo mám a ušetril'. Podávať dobrý pracovný výkon.	Vyt'ažiť deň na maximum. Poctivo študovať a mať dobré študijné výsledky. Skrášľovať domov vlastnou tvorbou – maľovaním.
Intimita (2/3; 2/3)	O to, aby som sa vyhýbala konfliktným ľuďom a konfliktom. Nájst' oporu v druhých ľuďoch.	Udržiavať dobré vzťahy s priateľmi a rodinou.
Moc (0/3; 0/3)	Vzorne sa starať o rodinu. Tráviť čas s priateľmi.	Tráviť voľný čas s ľuďmi, ktorých mám rada a na ktorých mi záleží. Porozumieť ľuďom vo svojom okolí.
Osobný rast a zdravie (3/3; 3/3)	Pracovať na sebe. Čo najlepšie zvládnuť životné prekážky.	Byť šťastná. Dbať na svoje zdravie a udržiavať sa v dobrej fyzickej kondícii (športom a zdravou stravou).
Sebaprezentácia (0/3; 2/3)	Nemysliť negatívne.	Spoznávať nové informácie a tvorby hudobníkov. Vyzerať vždy tip-top.
Sebestačnosť (0/3; 0/3)	-	Byť inšpiráciou pre svoje okolie.
Maladaptívne správanie (1/3; 2/3)	Nebyť stredobodom pozornosti. -	Vychádzat' s každým.
Generativita (3/3; 2/3)	Byť starostlivá matka. O to, aby som bola oporou pre svojich blízkych. Prispievať rodičom na bývanie a pomáhať im.	Byť pedantná vo všetkom, čo robím. Pomáhať rodičom ako sa len dá. Pomáhať druhým a podporiť ich v konaní.
Spiritualita a sebatrancendencia (0/3; 0/3)	-	-

Tabuľka 6. Osobné snahy depresívnych pacientov a respondentov z bežnej populácie s najnižšou životnou zmysluplnosťou a kvalitou života

2. SKUPINA		
Kategória cieľ'a (N)	Psychiatrickí pacienti	Bežná populácia
	Najnižšia zmysluplnosť a kvalita života	Najnižšia zmysluplnosť a kvalita života
Dosiahnutie (2/3; 2/3)	Ak ma niečo baví, robit' to naplno. Nájst' si prácu, ktorá ma finančne zabezpečí.	Zabezpečiť finančie pre rodinu. Každý deň variť.
Afiliácia (2/3; 2/3)	Aby som nebol sám, aj keď chcem byť sám. Hľadať priateľov, ktorí ma nepodrazia.	Byť milá na kolegov. Vyhýbať sa konfliktom.
Intimita (2/3; 3/3)	Pochopiť druhých ľudí a poradiť im. Rozveselovať smutných ľudí. -	Žiť pre rodinu. Tráviť čas s rodinou. Byť lojálny a nekritický k ľuďom.
Moc (0/3; 1/3)	-	Pomôcť potomkom radami.
Osobný rast a zdravie (3/3; 3/3)	O dobrú pohodu, i keď niekedy to nevyjde. Radovať sa z vecí, aj keď to nejde. Dopriať si oddych kvôli zdravotnému stavu.	Zachovať si dobrý zdravotný stav. Rozvíjať pamäť. Zachovať si zdravie.
Sebaprezentácia (0/3; 0/3)	-	-
Sebestačnosť (1/3; 1/3)	Robiť veci po svojom.	Stáť si za svojim názorom.
Maladaptívne správanie (2/3; 0/3)	Moc sa nezapájať do konverzácií, aby som sa nezasmiešnil. Hlavne nemysliť už na minulosť.	-
Generativita (2/3; 2/3)	Starat' sa o druhých. Pomáhať priateľom, ktorí to potrebujú.	Zabezpečiť dobré študijné podmienky pre deti. Pomáhať mame.
Spiritualita a sebatrancendencia (0/3; 1/3)	-	Chodiť do kostola v nedeľu a modliť sa k Bohu.

Diskusia

Hlavným cieľom našej práce bolo hľadať a preskúmať súvislosti medzi kvalitou života, úrovňou prežívanej životnej zmysluplnosti a osobnými cieľmi u depresívnych pacientov a zároveň získané výsledky porovnať s bežnou populáciou, a tým poukázať na existujúce rozdiely v meraných premenných medzi depresívnymi pacientmi a bežnou populáciou.

Na základe výskumov (Farský et al., 2006; Gencová, 2014; Křivohlavý & Petříková, 2001), ktoré potvrdili pozitívny vzťah medzi kvalitou života a úrovňou životnej zmysluplnosti sme si stanovili našu prvú hypotézu. Predpokladali sme, že existuje vzťah medzi subjektívne hodnotenou kvalitou života a úrovňou prežívanej životnej zmysluplnosti u bežnej populácie. Výsledky nášho výskumu preukázali existenciu pozitívneho slabého vzťahu medzi životnou zmysluplnosťou a subjektívne hodnotenou kvalitou života u bežnej populácie.

Podobne sme chceli preskúmať existenciu vzťahu medzi subjektívne hodnotenou kvalitou života a úrovňou prežívanej životnej zmysluplnosti u depresívnych pacientov (Debats, 1996; Zika & Chamberlain, 1987). Výsledky nášho výskumu potvrdili náš predpoklad a poukázali na existenciu pozitívneho stredne silného vzťahu medzi životnou zmysluplnosťou a subjektívne hodnotenou kvalitou života u depresívnych pacientov.

Našim záujmom bolo tiež zistiť existenciu rozdielu v subjektívne hodnotenej kvalite života medzi depresívnymi pacientmi a bežnou populáciou. Viaceré výskumy (Wells et al., 1989; Mikulášková & Kačmárová, 2014; Ondrejka, 2006; Poliaková, Hrebíková & Bielik, 2013; Rapaport et al., 2005) konštatujú, že depresívni pacienti majú výrazne zníženú kvalitu života. V zhode s týmito výskumami sme zistili, že depresívni pacienti v našom výskume mali významne nižšiu celkovú kvalitu života ako bežná populácia. Pričom významné rozdiely sa potvrdili, rovnako ako vo výskume Mikuláškovej a Kačmárovej (2014), vo všetkých oblastiach kvality života (emocionálna, telesná, kognitívna, sociálna) okrem environmentálnej oblasti.

Tiež sa potvrdil náš predpoklad o rozdieli v úrovni životnej zmysluplnosti medzi depresívnymi pacientmi a bežnou populáciou. Na základe výsledkov môžeme konštatovať, že depresívni pacienti mali výrazne nižšiu úroveň celkovej životnej zmysluplnosti v porovnaní s bežnou populáciou. Taktiež je dôležité zdôrazniť, že depresívni pacienti dosiahli nižšiu úroveň životnej zmysluplnosti aj vo všetkých jej dimenziách (kognitívna, motivačná, afektívna). Naše zistenia sú v zhode s predošlými výskumnými zisteniami (Crumbaugh & Maholick, 1964; Halama et al., 2010), v ktorých sa potvrdilo, že psychiatrickí pacienti mali nižšiu úroveň životnej zmysluplnosti v porovnaní s bežnou populáciou. Ďalšie výskumy (Kleftaras & Psarra, 2012; Mascaro & Rosen, 2005; Reker, 1997) potvrdili existenciu vzťahu medzi zmyslom života a depresívnymi symptómami. V súvislosti s týmito zisteniami teda môžeme konštatovať, že slabý pocit životnej zmysluplnosti súvisí s psychopatológiou. Tu ale musíme podotknúť obojstrannosť kauzality, na ktorú upozorňuje Yalom (2006). Nielen vysoká miera psychopatológie súvisí s nízkou úrovňou životnej zmysluplnosti, ale aj nízka miera životnej zmysluplnosti súvisí s vysokou mierou psychopatológie.

Našim ďalším a zároveň posledným záujmom bolo zistiť, aké konkrétné ciele sa budú vyskytovať pri rôznych úrovniach kvality života a životnej zmysluplnosti. Depresívni pacienti a respondenti z bežnej populácie s najvyššou životnou zmysluplnosťou a kvalitou života tvorili 1. skupinu. Naopak depresívni pacienti a respondenti z bežnej populácie s najnižšou životnou zmysluplnosťou a kvalitou života tvorili 2. skupinu. Z výsledkov analýzy sa preukázali spoločné aj

odlišné znaky v jednotlivých kategóriách osobných snáh medzi týmto dvoma skupinami, na ktoré by sme chceli bližšie poukázať.

V skupinách s najvyššou, aj najnižšou zmysluplnosťou a kvalitou života bolo najviac cielov zaradených do kategórie Osobný rast a zdravie, Generativita a Úspech. Naopak, najmenej cielov bolo zaradených do kategórie Moc a Spiritualita, Sebatrancencia, Sebaprezentácia a Sebestačnosť. U každého respondenta z 1.skupiny sa aspoň raz vyskytla snaha z kategórie Dosiahnutie, Osobný rast a zdravie, naopak kategórie Moc, Spiritualita a Sebatrancencia sa nevyskytli ani raz. U každého respondenta z 2. skupiny sa aspoň raz vyskytla snaha z kategórie Osobný rast a zdravie naopak snaha zaradená do kategórie Sebaprezentácia sa nevyskytla ani raz.

V kategórii *dosiahnutie* respondenti z oboch skupín uvádzali snahy týkajúce sa finančného zabezpečenia, pracovných výkonov, teda snahy, u ktorých je výsledok za vynaložené úsilie hmatateľný. Respondenti z 1. skupiny uvádzali snahy, pri ktorých súčasne očakávali nejaký výsledok (byť zdravá; mať dobré študijné výsledky), ale zároveň si boli tiež vedomí potreby vynaložiť úsilie k dosiahnutiu cieľa (zapojiť všetky sily; poctivo študovať). Taktiež vyjadrili snahu prežiť aj každodenný život naplno a zlepšovať ho vlastným pričinením (Skrášľovať domov vlastnou tvorbou; Vyťažiť deň na maximum). Dosiahnutie je jednou zo štyroch kategórií, ktorú Emmons (2003; 2005) spája so zmyslom života. Podľa Filípkovej (2009) ciele a najmä ich úspešná realizácia dávajú životu zmysel, čo výrazne ovplyvňuje aj kvalitu života. Na základe uvedeného by sme mohli usudzovať, že osoby, ktoré sa aktívne snažia o dosiahnutie svojich cielov a sú pri tom úspešní, budú vykazovať vyššiu úroveň životnej zmysluplnosti a kvality života.

Snahy respondentov z oboch skupín v kategórii *afiliácia* smerovali k udržiavaniu a rozvíjaniu dobrých vzťahov s blízkymi a vyhýbaniu sa konfliktným situáciám a osobám. Jeden z depresívnych pacientov z 2. skupiny uviedol viaceru rozporuplných snáh týkajúcich sa vzťahov a kontaktu s druhými (Začleniť sa do kolektívu; Vyhýbať sa kontaktu s ľuďmi; Byť sám; Aby som nebol sám, aj keď chcem byť sám). V štúdii Emmonsa a Kinga (1988) boli konflikt a ambivalencia v osobných snahách spojené s vysokou úrovňou negatívnych pocitov, depresie a psychosomatických tŕažiek. Mohli by sme sa domnievať, že konflikty medzi jednotlivými cielmi majú výrazný dopad na prežívanie, správanie a kvalitu života jednotlivca. Aj z toho dôvodu sa domnievame, že by im v terapii mala byť venovaná obzvlášť veľká pozornosť.

Podobne aj v ďalšej kategórii *intimita* sa ciele medzi skupinami príliš nelíšili a respondenti z oboch skupín vyjadrili túžbu byť s rodinou, priateľmi a porozumieť svojim blízkym (Tráviť čas s rodinou/ priateľmi; Pochopiť druhých ľudí a poradiť im). Podľa Emmonsa (2003; 2005) sa snahy z kategórie intimita spájajú so zmyslom života a osobnou pohodou. Na základe uvedeného by sme mohli konštatovať, že vrelé a blízke vzťahy s najbližšími patria medzi najzákladnejšie snahy ľudí z oboch skupín nehľadiac na úroveň prežívanej zmysluplnosti a kvality života.

Kategória *moc* bola zastúpená iba jednou snahou respondenta z 2. skupiny, ktorý súčasne mal snahu pomáhať, ale radami, o ktoré ho nikto nežiadal, teda spôsobom, keď presadzuje svoj názor a chce druhých presviedčať alebo ich ovládať (Pomôcť potomkom radami). Podľa Emmonsa (1999) vonkajšie orientované osobné snahy, najmä tie zamerané na získanie moci nad druhými, súvisia s nižšou osobnou pohodou z toho dôvodu, že jednotlivci sú nadmerne zameraní na svoje individuálne snahy.

V najviac zastúpenej kategórii *osobný rast a zdravie* je rozdiel medzi skupinami viditeľnejší. Zatiaľ čo v 1. skupine sa vyskytovali ciele súvisiace s osobným rastom (Pracovať na sebe; Čo najlepšie zvládnuť životné prekážky) a snahou o vyrovnanejší život a pozitívnejší náhľad na svet

(Nemyslieť negatívne). V 2. skupine naopak prevažovali snahy týkajúce sa fyzického zdravia (Zachovať si zdravie), pričom depresívni pacienti sa v tejto kategórií snažili o dosiahnutie psychickej pohody a to aj napriek neúspechom (O dobrú pohodu, i keď niekedy to nevyjde; Radovať sa z vecí, aj keď to nejde). Na základe uvedeného by sme mohli konštatovať, že osoby s vyššou životnou zmysluplnosťou sa budú usilovať o vyššie snahy, teda snahy súvisiace s osobným rastom a so zdokonalením svojej osoby. Naopak osoby s nižšou kvalitou života nemusia mať splnenú základnú požiadavku na fyzické zdravie a preto neuvažujú nad takou metapotrebou akou je osobný rast.

Kategória *sebaprezentácia* sa vyskytla iba v 1. skupine u respondentov, ktorí túžili po spoločenskom uznaní a ktorých snaženie smerovalo k tomu byť atraktívni a inšpiratívni pre svoje okolie (Vyzerat' vždy tip-top; Byť inšpiráciou pre svoje okolie). Mohli by sme usudzovať, že osoby, ktoré sa o sebaprezentáciu snažia, majú aj vyššiu šancu na spoločenské uznanie, ktoré so sebou prináša spokojnosť a zlepšenie v emocionálnej aj sociálnej oblasti kvality života človeka.

Snahy zaradené do kategórie *sebestačnosť* sa vyskytli iba v 2. skupine. Odkazujú na túžbu byť samostatný a zachovať si nezávislosť od druhých, súvisia s potrebou presadenia svojho názoru, prístupu k životu a veciam v ňom (Robiť veci po svojom; Stáť si za svojim názorom). Podľa Emmonsa (1999) individuálne, ale nie kolektívne potreby, môžu viest' k nižšej kvalite života a zhoršeniu medziľudských vzťahov.

Kategória *maladaptívne správanie* sa vyskytovala v oboch skupinách, pričom v 1. skupine ciele reprezentujú skôr snahu o dokonalosť vo vzťahu k sebe, svojim vlastným výkonom (Byť pedantná vo všetkom), ale aj vo vzťahu k druhým ľuďom (Vychádzat' s každým). Naopak v 2. skupine sa respondenti snažili ujiť pred niečím (Hlavne už nemyslieť na minulosť) alebo vyhnúť sa niečomu (Moc sa nezapájať do konverzácií, aby som sa nezosmiešnil), čo pravdepodobne neboli schopní riešiť, aj keď prekonanie takejto prekážky by mohlo viest' k pozitívnym zmenám a osobnému rastu. Ako potvrdila Potašová (2002) vo svojom výskume, vyššia subjektívna kvalita života bola sprevádzaná vyššou schopnosťou prispôsobovať osobné ciele zmeneným podmienkam života.

Snahy zaradené do kategórie *generativita* odkazujú v oboch skupinách na interakciu s mladšou generáciou, snahu byť dobrým rodičom a pomáhať svojim deťom, ale taktiež aj na interakciu a pomoc ďalej spoločnosti a ľuďom, ktorí to potrebujú (Byť starostlivá matka; Pomáhať priateľom, ktorí to potrebujú). Nevyskytovali sa snahy súvisiace s túžbou vytvoriť niečo a zanechať po sebe trvalý odkaz v podobe symbolickej nesmrteľnosti. Podľa Emmonsa (2003; 2005) generatívne snahy súvisia so zmyslom aj kvalitou života.

Kategória *spiritualita a sebatrancendencia* bola zastúpená iba jednou snahou súvisiacou s vyššou mocou a vierou (Chodiť do kostola v nedele a modliť sa k Bohu). Nevyskytovali sa snahy univerzálnej rovnosti a jednoty. Rovnako aj tieto snahy podľa Emmonsa (2003; 2005) súvisia so zmyslom aj kvalitou života.

Okrem uvedených kategórií cielov sme hodnotili aj *kategóriu priblíženie vs. vyhnutie, interpersonálnu vs. intrapersonálnu kategóriu, úroveň abstraktnosti a špecifickosti*. V 1. skupine sa vyskytovali skôr interpersonálne snahy v porovnaní s 2. skupinou, v ktorej prevažovali intrapersonálne snahy. Podľa Emmonsa (1999) individuálne, ale nie kolektívne potreby, môžu viest' k nižšej kvalite života a zhoršeniu medziľudských vzťahov. Respondenti z oboch skupín preferovali približujúce a špecifickejšie snahy, ktoré sa spájajú s väčšou zmysluplnosťou pred vyhýbajúcimi a abstraktnými snahami, ktoré sa spájajú s väčším okamžitým pôžitkom. V našom výskume sme tiež zistovali *mieru úsilia*, ktoré ľudia venujú na dosiahnutie svojho ciela.

Respondenti z 1. skupiny vynakladali na dosiahnutie svojich cieľov viac úsilia ako respondenti z 2. skupiny. A to najmä respondenti z bežnej populácie v 1. skupine hodnotili svoje úsilie ako veľmi veľké a naopak depresívni pacienti v 2. skupine investovali iba málo alebo veľmi málo úsilia k dosiahnutiu cieľa. Rozvinutý motivačný komponent zmyslu života je podľa Halamu (2007) charakterizovaný vysokým stupňom záväzku a snahy o naplnenie cieľov a tiež schopnosťou usilovať sa o ne aj napriek prekážkam a neúspechom. Ku kvalitnému životu nestačí ciele len mať, ale ako uvádza Křížová (2005) je potrebné sa o ich dosiahnutie aj usilovať.

Záver

Výsledky nášho výskumu potvrdili existenciu vzťahu medzi kvalitou života a životnou zmysluplnosťou a to nielen u depresívnych pacientov, ale aj u bežnej populácie. Zistili sme, že depresívni pacienti mali výrazne nižšiu úroveň kvality života aj prežívanej životnej zmysluplnosti v porovnaní s bežnou populáciou.

Implikáciu našich výskumných zistení vidíme najmä v klinickej praxi a zdravotníctve. Podľa Hnilicovej (2005), lekárov v dnešnej dobe musí zaujímať kvalita života psychiatrických pacientov. Navyše informácie získané z merania kvality života môžu lekárom poskytnúť dôležité informácie, ktoré sa bežne nezistujú a podľa Frischa (1998) môžu zlepšiť aj účinnosť liečby.

Výsledky z nášho výskumu by sme mohli aplikovať aj do oblasti psychologického poradenstva a psychoterapie. Pomôcť klientom prežívať svoj život intenzívnejšie, zmysluplniejsie a kvalitnejšie. Terapeut by mohol aplikovať poznatky z terapie kvality života podľa Frischa (1998), ktorá môže zlepšiť určitú konkrétnu oblasť kvality života alebo celkovú kvalitu života. Rovnako aj poznatky z poradenského a terapeutického programu od Wonga (2012), ktorý je špeciálne zameraný na zmysel života. Použitím Škály životnej zmysluplnosti (Halama, 2002) môžeme posúdiť, či zdroj existenciálneho vákua leží viac v kognitívnej alebo motivačnej oblasti a tým namieriť účinnú intervenciu do oblasti životných presvedčení alebo do oblasti životných cieľov a záväzku voči nim. V terapii môže byť podľa Emmonsa (1999) hodnotné identifikovať osobné ciele, a to ako pri zhodnotení, tak pri intervencii pacienta. Skúmanie hierarchie životných cieľov je podľa Taročkovej (2000) hodnotné aj z toho dôvodu, že je následne možné pracovať na reorientácii životných cieľov klienta, ak je to potrebné.

Grantová podpora: Štúdia vznikla s podporou Vega grantu, registračné číslo 1/0305/18.

Literatúra

- American Psychiatric Association. (2015). *DSM-5. Diagnostický a statistický manuál duševných poruch*. Praha: Hogrete – Testcentrum.
- Austin, J. T., & Vancouver, J. B. (1996). Goal constructs in psychology: Structure, process, and content. *Psychological Bulletin*, 120(3), 338-375. <https://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.120.3.338>
- Balcar, K. (2005). Životní smysl a kvalita života. In J. Payne (Ed.), *Kvalita života a zdraví* (pp. 253-261). Praha: Triton.
- Barknowitzová, S., & Huemer, W. (2012). Deprese. In S. Barknowitzová (Ed.), *Cesty z duševní krize: Pomoc ve strachu a depresi* (pp. 27-37). Brno: Integrál.
- Brewin, R. B., & Powert, M. (1997). Meaning and psychological therapy: Overview and introduction. In M. Power & C. R. Brewin (Eds.), *The Transformation of Meaning in Psychological*

Therapies: Integrating Theory And Practice (pp. 33-56). New York, NY: John Wiley & Sons Ltd.

Centers for Disease Control and Prevention (2000). *Measuring Healthy Days. Population Assessment of Health-Related Quality of Life*. Atlanta, Georgia: CDC. Retrieved from: <https://www.cdc.gov/hrqol/pdfs/mhd.pdf>

Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 200-207. [https://dx.doi.org/10.1002/1097-4679\(196404\)20:2<200::AID-JCLP2270200203>3.0.CO;2-U](https://dx.doi.org/10.1002/1097-4679(196404)20:2<200::AID-JCLP2270200203>3.0.CO;2-U)

Debats, D. L. H. M. (1996). *Meaning in life. Psychometric, clinical and phenomenological aspects*. Groningen, Netherlands: s.n.

Džuka, J., & Schmitt, M. (2016). A confirmatory factor analysis of the model of quality of life containing internal and external domains. *Československá psychologie*, 60(4), 430-437.

Džuka, J. (2014). *Subjektívne hodnotená kvalita života – validita a reliabilita merania*. Prešov, Slovensko: Filozofická fakulta Prešovská univerzita.

Džuka, J. (2017). *Vyhodnotenie dotazníka Subjektívne hodnotenie kvality života (SHKŽ)*. Nepublikovaný materiál autora.

Emmons, R. A., & King, L. A. (1988). Conflict among personal strivings: immediate and long-term implications for psychological and physical well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1040-1048. <https://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.54.6.1040>

Emmons, R. A. (1999). *The psychology of ultimate concerns: motivation and spirituality in personality*. New York, NY: Guilford Press.

Emmons, R. A. (2003). Personal goals, life meaning, and virtue: Wellsprings of a positive life. In C. L. M. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* (pp. 105-128). Washington, D.C.: American Psychological Association.

Emmons, R. A. (2005). Striving for the sacred: Personal goals, life meaning, and religion. *Journal of Social Issues*, 61(4), 731-745. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00429.x>

Farský, I., Žiaková, K., Ondrejka, I., & Čáp, J. (2006). Zmysel života v séniu. In N. Kalužová & J. Volná (Eds.), *5. Mezinárodní sympozium ošetřovatelství* (pp. 63-68). Ostrava, Česko: Ostravská univerzita.

Filípková, B. (2009). Stredný vek. Obdobie stagnácie, bilancie životných výsledkov alebo d'ľalšieho napredovania? Sonda do životných ciel'ov ľudí v strednom veku. *Sociálne a politické analýzy*, 3(2), 85-102.

Forgáčová, L. (2010). Odporeúčané postupy pre liečbu unipolárnej depresívnej poruchy. *Psychiatria pre prax*, 11(4), 139-144.

Frisch, M. B. (1998). Quality of life therapy and assessment in health care. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5(1), 19-40. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1998.tb00132.x>

Gencová, M. (2014). Zmysel života a životná zmysluplnosť seniorov v závislosti od typu a miesta bývania. In M. Ološtiak (Ed.), *9. Študentská vedecká konferencia* (pp. 331-337). Prešov, Slovensko: Prešovská univerzita.

- Halama, P., & Dědová, M. (2007). Meaning in life and hope as predictors of positive mental health: Do they explain residual variance not predicted by personality traits? *Studia Psychologica*, 49(3), 191-200.
- Halama, P., Ondrejka, I., Žiaková, K., & Farský, I. (2010). Existenciálne a spirituálne koreláty mentálneho zdravia u bežnej populácie a psychiatrických pacientov. *Československá psychologie*, 54(1), 42-57.
- Halama, P. (2002). Vývin a konštrukcia škály životnej zmysluplnosti. *Československá psychologie*, 46(3), 265-276.
- Halama, P. (2007). *Zmysel života z pohľadu psychológie*. Bratislava, Slovensko: Slovak Academic Press.
- Heřmanová, E. (2012). *Koncepty, teorie a měření kvality života*. Praha: Slon.
- Hnilicová, H. (2005). Kvalita života a její význam pro medicínu a zdravotnictví. In J. Payne (Ed.), *Kvalita života a zdraví* (pp. 205-216). Praha: Triton.
- Karoly, P. (1999). A goal systems-self-regulatory perspective on personality, psychopathology, and change. *Review of General Psychology*, 3(4), 264-291.
<https://dx.doi.org/10.1037/1089-2680.3.4.264>
- Kleftaras, G., & Psarra, E. (2012). Meaning in life, psychological well-being and depressive symptomatology: A comparative study. *Psychology*, 3(4), 337-345.
<https://dx.doi.org/10.4236/psych.2012.34048>
- Křivohlavý, J., & Petříková, F. (2001). Faith, meaningfulness and quality of life. *Studia Psychologica*, 43(3), 211-214.
- Mascaro, N., & Rosen, D. H. (2005). Existential meaning's role in the enhancement of hope and prevention of depressive symptoms. *Journal of Personality*, 73(4), 985-1014.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00336.x>
- Mikulášková, G., & Kačmárová, M. (2014). Subjektívne hodnotená kvalita života depresívnych pacientov. *Človek a spoločnosť*, 17(4), 36-45.
- Národné centrum zdravotníckych informácií. (2017). *Edícia zdravotnícka štatistika. Psychiatrická starostlivosť v SR 2016*. 105 s. Dostupné z <https://www.nczisk.sk/Documents/publikacie/2016/zs1704.pdf>
- Ondrejka, I. (2006). *Depresia v kontexte kvality života*. Rožňava, Slovensko: Roven.
- Poliaková, N., Hrebíková, J., & Bielik, J. (2013). Kvalita života pacientov s depresiou. *Farmakoeconomika a lieková politika*, 9(2), 26-30.
- Potašová, A. (2002). Quality of life: Specific problems of senior citizens. *Studia Psychologica*, 44(4), 305-309.
- Rapaport, M. H., Clary, C., Fayyad, R., & Endicott, J. (2005). Quality of life impairment in depressive and anxiety disorders. *The American Journal of Psychiatry*, 162(6), 1171-1178.
<https://doi.org/10.1176/appi.ajp.162.6.1171>
- Reker, G. T., & Wong, P. T. P. (1988). Aging as an individual process: Toward a theory of personal meaning. In J. E. Birren, & V. L. Bengston (Eds.), *Emergent Theories of Aging* (pp. 214-246). New York, NY: Springer publishing company.

Reker, G. T. (1997). Personal meaning, optimism, and choice: Existential predictors of depression in community and institutional elderly. *The Gerontologist*, 37(6), 709-716.
<https://dx.doi.org/10.1093/geront/37.6.709>

Řehulková, O., & Řehulka, E. (2008). Otázky kvality života na základě předchozích výzkumů. In O. Řehulková, E. Řehulka, M. Blatný, & J. Mareš (Eds.), *Kvalita života v souvislostech zdraví a nemocí* (pp. 16-30). Brno, Česko: MSD.

Sheldon, K. M., & Kasser, T. (1995). Coherence and congruence: Two aspects of personality integration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(3), 531-543.
<https://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.68.3.531>

Schnitker, S. A., & Emmons, R. A. (2013). Spiritual striving and seeking the sacred: Religion as meaningful goal- directed behavior. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 23(4), 315-324. <https://doi.org/10.1080/10508619.2013.795822>

Taročková, T. (2000). *Modely ľudského vývinu a životné ciele*. Bratislava, Slovensko: Univerzita Komenskeho.

Wells, K. B., Stewart, A., Hays, R. D., Burnam, M. A., Rogers, W., Daniels, M., Berry, S., ... & Ware, J. (1989). The functioning and well-being of depressed patients: Results from the medical outcomes study. *JAMA*, 262(7), 914-919.
<https://doi.org/10.1001/jama.1989.03430070062031>

Wong, P. T. P. (2012). From logotherapy to meaning-centered counseling and therapy. In: P. T. P. Wong (Ed.), *The Human Quest for Meaning: Theories, Research, and Applications* (pp. 619-647). 2nd ed. New York, NY: Routledge Taylor & Francis group.

World Health Organization. (2017). *Depression and Other Common Mental Disorders: Global Health Estimates*. Geneva, Switzerland: World Health Organization. Dostupné z <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/254610/1/WHO-MSD-MER-2017.2-eng.pdf>

Yalom, I. D. (2006). *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál.

Zika, S., & Chamberlain, K. (1987). Relation of hassles and personality to subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(1), 155-162.
<https://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.53.1.155>

Kulturní reprezentace hodnot: Ověřování Sperberovy hypotézy

Cultural Representation of Values: Sperber's Hypothesis Testing

Luděk KOLMAN, Hana CHÝLOVÁ

Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, Praha

kolman@pef.czu.cz

Abstrakt

Sperber (1985) navrhl epidemiologickou koncepci šíření reprezentací ve společnosti. Podle ní se příslušníci dané společnosti liší ve stupni, nakolik konkrétní reprezentaci přijali. Lahlou (2010) později tuto koncepci rozpracoval a doplnil o evoluční hledisko. To předpokládá, že reprezentace nejsou vymezeny ostře a jsou do jisté míry tvárné, neboť se přizpůsobují kontextu. Výzkum prezentovaný v této statí je zaměřen na ověření těchto předpokladů, a to na základě zkoumání reprezentace hodnot *peníze a práce*. Vlastní šetření bylo provedeno pomocí klasifikačního experimentu.

Výzkum byl proveden tak, že výsledky subjektů v klasifikačním experimentu byly porovnány a pro všechny subjekty byly vypočteny koeficienty podobnosti ve srovnání s výsledky všech ostatních subjektů. To umožnilo nalézt podsoubory subjektů, které postupovaly v klasifikačním experimentu obdobně. Následně byly podsoubory porovnány. Soubor subjektů tvořili studenti kombinovaného studia ekonomie na ČZU, tedy osoby stejného vzdělání. Jelikož většina z nich je zaměstnána v administrativě, neliší se ani jejich sociální postavení. Subjekty byly požádány o účast v experimentu s tím, že účast je dobrovolná a není svázána s žádnými dalšími podmínkami. Účastníci experimentu poskytli informovaný souhlas s využitím dat a publikováním výsledků.

Výsledky potvrzují, že v reprezentaci obou hodnot lze nalézt rozdíly mezi subjekty u relativně homogenního souboru 141 osob. Výsledky též podporují hypotézu o neostrosti a tvárnosti reprezentací.

Klíčová slova: epidemiologická koncepce; hodnoty; klasifikační experiment; reprezentace.

Abstract

Some time ago, Sperber (1985) arrived with a theory, in which he proposed the epidemiological concept of the dispersion of mental representations in a society. According to this theory, subjects of the society differ in degree in which they accepted a specific representation. Later on, Lahlou (2010) developed this concept further and supplemented it with an evolutionary aspect. It presupposes that representations are fuzzy and are formative to some degree, as they accommodate to a context given. The research presented in this paper aims at verifying these assumptions based on an inquiry in representations of values *money* and *work*. The inquiry was carried out by the sorting experiment.

The study was carried out based on a comparison of the subject's results. For every subject, a similarity coefficient of her/his data to all the others was computed. That made it possible to identify the subsamples of subjects who proceeded in the experiment similarly. After that, the subsamples were compared. The sample was composed of students of a combined study of economics. Thus, the education level of all the subjects was the same. Most of the subjects were employed in clerical positions, so their socio-economic status was very similar. Subjects were asked for participation in the experiment and were ascertained that the participation is voluntary with no strings attached. All the subjects provided informed agreement with the data use and publication of the results.

The results helped to identify differences in the responses of subjects from a relatively homogeneous sample of $N = 141$. The results support the hypothesis of fuzziness and malleability of representations.

Keywords: epidemiological concept; values; sorting experiment; representations

Úvod

Termín *reprezentace* je užíván v kognitivních teoriích na základě předpokladu, že lidské myslí není vnější realita přístupná přímo, a proto mysl pracuje s jejími reprezentacemi (Sperber, 1985). U nás se teorií reprezentací zabývala Sedláková (2004). V této statí se pokusíme ukázat, zda a nakolik by při zkoumání reprezentací mohlo pomoci klasifikační experiment (*sorting experiment*, Miller 1969). Výhodou klasifikačního experimentu je to, že nejde o tzv. *self-report technique*, tedy o metodu založenou na výpovědích subjektu o sobě samém. Miller navrhl klasifikační experiment před půl stoletím jakožto nástroj zkoumání významu slov, což byl jeho primární zájem – Miller byl průkopníkem v oblasti strojového překladu (Miller, 1999). Význam slova zajisté není totéž jako reprezentace a navíc se chápání významu slov v době od Millerových pokusů vyvíjelo (viz např. Salvatore, 2016; Verschueren, 1999). V komunikaci mezi lidmi jsou to právě slova, která umožňují sdělování a sdílení reprezentací, včetně reprezentací hodnot. Cílem této statí je prozkoumat jak jsou ve zkoumaném souboru sdíleny hodnoty *peníze* a *práce*, a to zejména v souvislosti s epidemiologickou koncepcí sdílení reprezentací, navrženou Sperberem (1985, 2000), kterou později dále rozpracoval Lahlou (1996, 2010).

Peníze a *práce* byly vybrány, protože v současných společnostech, včetně té naší, mají důležité, mohlo by se říci, výsadní postavení. Bijleveld a Aarts (2014, p. 9) uvádějí svůj sborník (převážně) neuropsychologických studií slovy: „V průběhu života téměř každého hrají peníze hlavní roli.“ Studium peněz a jejich vlivu na chování lidí a na společenské vztahy není předmětem odborného zájmu teprve v poslední době. Zkoumány byly v ekonomických vědách (Graeber, 2011) i v antropologii Malinowski (1984/1922, p. 510) a mnoha dalších. Z psychologie snad ještě zmíníme knihu Furnhamu a Argyla (1998) a z výše citovaného sborníku stať Lea a Webleye (2014). Kniha Furnhamu a Argyla přináší soubor poznatků o penězích z antropologie, individuální i sociální psychologie. Stať Lea a Webleye rozšiřuje jejich pojetí peněz jako nástroje k získávání odměn o návyk, kdy se peníze stávají něčím jako droga.

Práce snad nepřitahuje tolik pozornosti, jako peníze. Nicméně je to kulturní hodnota stejně významná a dominantní v životě dnešních lidí, jako peníze. Z významných klasiků zde jistě nemůžeme pominout Durkheima (1933) a Webera (1976). Snad bychom si mohli dovolit uvést v této souvislosti i příspěvek autorů této statí (Kolman & Chýlová, 2017), ve kterém provedli sémiotickou analýzu teorií motivace pracovní činnosti.

Předmět této studie je metodologicky komplikovaný, neboť zkoumaná oblast se nachází na křížovatce více vědních oborů, konkrétně sociální psychologie (sociologické i psychologické), kulturní antropologie, interkulturní komunikace a lingvistické pragmatiky. V úvodní teoretické části proto postupně uvedeme relevantní poznatky ze zmíněných oborů a teprve poté popíšeme výsledky našeho vlastního šetření.

Sdílení reprezentací

Výzkumu reprezentací byla výrazná pozornost věnována ve druhé polovině dvacátého století ve francouzské sociologii, počínaje výzkumem sociálních reprezentací (Moscovici, 1963, 1988). Moscovici pomocí analýzy textů zkoumal, jak byla reprezentována psychoanalýza v komunistickém a katolickém tisku v padesátych letech minulého století ve Francii a na tomto základě formuloval svoji teorii. Na jeho výzkumy navázali další a rozvíjeli teorii sociálních reprezentací zejména pomocí výzkumů založených na obsahové analýze textů, volných asociacích a následných rozhovorech. Výzkumů v této oblasti prováděných byla řada. Jak poznamenal Wagner (1994), přestože přinesly množství poznatků o, jak to nazval, „mentální topografii různých současných

společností a kultur“, ne vždy byly v těchto výzkumech sociální reprezentace chápány stejně. Wagner (viz též Wagner 1995a, 1995b) se věnoval především metodologickým otázkám studia sociálních reprezentací. Podle něj jsou sociální reprezentace vytvářeny v rámci komunikace a diskurzu ve skupinách, jejichž členové jsou si vědomi toho, že jsou těchto skupin členy a dovedou odlišit, kdo do skupiny patří a kdo ne. Takové skupiny Wagner nazýval skupiny *reflexivní* a ty, které byly vytvořeny jen pro účely výzkumu, skupiny *nominální*. Reprezentace *práce* a *peněz*, kterými se budeme v našem šetření zabývat, tedy nejsou sociálními reprezentacemi, ale spíše reprezentacemi kolektivními, resp. kulturními, které vznikají a vyvíjejí se v širším společenství a nikoli ve vyhraněných a ostře ohraničených skupinách.

Jak popisuje Farr (1998), Moscovici (1963) zavedl pojem sociální reprezentace, aby jej odlišil od Durkheimovy kolektivní reprezentace (Durkheim, 1898). Zatímco pro Durkheima bylo důležité odlišit representace kolektivní od reprezentací individuálních, a tak ustanovit rozdíl mezi sociologií a psychologií, Moscovici, jak vysvětluje Farr (1998), šel o krok dál a věnoval se rozdílem reprezentací u takových sociálních skupin, jejichž členové si uvědomují svoji příslušnost ke své skupině a odlišnost své skupiny od skupin jiných.

Významným badatelem v oblasti kulturních reprezentací byl Sperber (1985, 2000). Sperber je kulturní antropolog a jeho pojetí zmíníme níže v pozdějším rozpracování v rámci interkulturní komunikace (podle Žegarac, 2010). Zde je pro naše účely důležité uvést jeden z jeho hlavních přínosů, epidemiologickou koncepci šíření kulturních reprezentací. Podle Sperbera se kulturní reprezentace ve společnosti šíří do jisté míry podobně, jako se šíří nákaza chřipkou. Proces šíření kulturní reprezentace si lze představit následovně: Jedinec ve své mysli reprezentuje nějakou vnější skutečnost určitým způsobem. Při komunikaci s dalšími jedinci může toto své pojetí oné vnější skutečnosti přenést a je-li jeho individuální reprezentace zcela či z části přejata dalšími osobami, stává se kulturní reprezentací. Další jedinci mohou tuto reprezentaci přijmout zcela či částečně, nebo ji mohou odmítout. To připomíná šíření viru chřipky, kdy někteří jedinci jsou zasaženi silně, jiní slabě a další se nákaze vyhnou. Je tu ovšem jeden zásadní rozdíl – zatímco virus chřipky zůstává během epidemie relativně stálý, reprezentace se při svém šíření mění (Sperber, 1985).

Epidemiologická koncepce šíření reprezentací byla v rámci sociologického výzkumu široce akceptována. Lahlou (1996, 2010) se pokusil vybudovat model toho, jak se vytvářejí individuální reprezentace z jednotlivých dílčích znalostí (*cognems*) a pak, na základě komunikace mezi jedinci, kolektivní a sociální reprezentace. Lahlou rozvinul Sperberovu koncepci především tím, že k ní připojil vývojové hledisko a popsal omezení, se kterými je třeba při její aplikaci počítat. Lahlou vychází z toho, že reprezentace se při šíření společností mění. Proto mají jedinci z dané společnosti možnost si mezi různými variantami vybírat. Díky tomu se budou prosazovat především ty varianty reprezentací, které slouží co nejlépe jednotlivcům a skupinám, jež si je osvojili. Tak se budou ve společenství prosazovat ty reprezentace, které jsou vzhledem ke kontextu a užití nejvhodnější (zvyšují *fitness* v darwinovském smyslu).

Omezení, kterými se Lahlou zabývá, se především týkají skutečnosti, že výzkumy reprezentací se většinou zaměřují na slova. Přes množství výzkumů zůstává pojem *reprezentace* poněkud mlhavý. Navíc reprezentace nemůžeme zkoumat přímo. Proto místo reprezentací zkoumáme znaky a většinou to jsou verbální znaky, na něž se výzkum zaměřuje. Ale ne všechny reprezentace lze označit slovy. Typicky se to týká např. reprezentací ze senzoricko-motorické oblasti. Dále, reprezentace mohou být velmi složité a naše chápání nemusí vždy tuto komplexnost reflektovat.

Lahlou rovněž upozornil, že při zkoumání slov užíváme přirozený jazyk a jazyky jsou samy velmi složité a zdaleka ne-transparentní.

Žegarac (2010) navázal na Sperberovu teorii lidských interakcí a na jejím základě vypracoval teorii interkulturní pragmatiky. Pragmatikou se v tomto případě míní jedna ze součástí lingvistiky (syntax, sémantika, pragmatika). Žegarac je lingvista a předmětem jeho studia je interkulturní komunikace. Z jeho pojetí jsou pro nás v souvislosti s touto prací důležité tři koncepty, a to meta-reprezentace, kulturní reprezentace a centralita kulturní reprezentace. Meta-reprezentace je reprezentace vyššího řádu, tedy např. reprezentace jiné reprezentace. Kulturní reprezentace je podle Žegarace meta-reprezentace entity, události, citového prožitku apod., spojená s názorem na ni, která je sdílena značným počtem jedinců. Názor (*belief*) je v tomto případě třeba chápat jako soubor poznatků, který si jednotlivec v souvislosti s danou entitou, událostí, prožitkem apod. vytvořil. Centralita kulturní reprezentace je důsledek toho, nakolik je daná reprezentace příčinně účinná v řadě oblastí společenského života.

Cíl

Výzkum prezentovaný v této statí je zaměřen na ověření epidemiologické koncepce šíření reprezentací na daném souboru subjektů, a to na základě zkoumání reprezentace hodnot *peníze* a *práce*. Dále je cílem našeho výzkumu ověření možností metody, která dosud nebyla při výzkumu reprezentací využita. Touto metodou je Millerův klasifikační experiment. V této statí aplikujeme tuto metodu, abychom ověřili, zda o kulturních reprezentacích platí Sperberův předpoklad, podle nějž se kulturní reprezentace šíří ve společnosti jím navrženým způsobem. Pokud tomu tak je, měli bychom i u nominální skupiny (tj. skupiny, která nesplňuje Wagnerovy požadavky), jejíž složení vzhledem k věku, pohlaví a společenskému postavení jejích členů je relativně homogenní, nalézt odlišnosti u týchž kulturních reprezentací. Pokud budeme v tomto směru úspěšní, mohlo by to znamenat, že díky klasifikačnímu experimentu je možné rozvinout sociálně psychologický na experimentech založený výzkum kulturních reprezentací. Výhodou využití klasifikačního experimentu je to, že na rozdíl od rozhovorů a podobných metod v jeho průběhu subjekt nevpovídá o sobě, a tak může přinést výsledky nezávislé na jeho/jejích názorech či přesvědčení.

Metoda

Klasifikační experiment vyvinul Miller (1969) před půl stoletím. Považoval jej za nástroj k měření sémantické vzdálenosti (resp. podobnosti významu) slov. Při provádění klasifikačního experimentu postupujeme tak, jak věc Miller ve svém článku popsal. Použili jsme 42 slov, získaných na základě volných asociací na slova „*peníze*“ a „*práce*“ (viz níže). Slova jsou vytištěna na kartičkách. Na každé z nich je jedno ze slov, které je vždy doplněno stručnou větou, v níž je slovo použito, aby se omezila polysémie. (Příklad: Voda; voda teče v řece.) Při provádění experimentu obdrží subjekt soubor 42 kartiček se slovy a je požádán, aby je roztržídl podle jím vnímané podobnosti významu. (Instrukce: „Projděte si laskavě kartičky se slovy a roztržíte je tak, že slova, která jsou podle Vás významem podobná či blízká, dáte do jedné hromádky. Slova, která podle Vás si podobná či blízká nejsou, dáte do různých hromádek. Kolik hromádek vytvoříte a kolik v nich bude kartiček, je čistě na Vašem uvážení.“)

Jak jsme zmínili, soubor slov, který v daném šetření užíváme, byl vytvořen na základě volných asociací na slova „*peníze*“ a „*práce*“. Volné asociace jsme získali od třiceti studentů denního studia ekonomie na ČZU a z nich pak vybrali nejčastěji se vyskytující slova. Hlavním důvodem, proč jsme zvolili právě tato dvě slova jako východisko, spočívá ve skutečnosti, že jak *peníze*, tak i *práce* lze považovat za kulturní reprezentace, které jsou v současné české společnosti (a nejspíše i

v ostatních „západních“ společnostech) výrazně centrální (ve smyslu Žegaracovy centrality reprezentace).

Výsledky třídění souboru osob Miller zpracoval pomocí hierarchické analýzy shlukování. Ve výzkumu, který zde popíšeme, jsme šli ještě o krok dál a pro všechny subjekty ze souboru jsme vypočítali index podobnosti toho, jak kartičky třídili. V daném případě byla podobnost odvozena od počtu buněk se stejnou hodnotou v každých dvou individuálních maticích. Pro N subjektů jsme tak získali matici o rozměru N^*N , kterou jsme podrobili hierarchické analýze shlukování (Hebák et al., 2015, pp. 745-7), abychom získali představu o tom, jak shodně či rozdílně subjekty kartičky třídily.

Soubor

Našemu šetření se podrobili studenti kombinovaného bakalářského studia Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity. Účastníkům šetření jsme vysvětlili podstatu a účel úlohy a sdělili jim, že jejich účast na experimentu je dobrovolná a není svázána s žádnými dalšími podmínkami. Také jsme získali jejich informovaný souhlas se zpracováním dat a publikováním výsledků.

Zkoumaný soubor tvořilo celkem 141 osob, z toho bylo 84 žen a 57 mužů. Převážná většina z nich byla zaměstnána v administrativě. Složení souboru je uvedeno v tabulce 1.

Tabulka 1. Složení souboru - pohlaví a věk

	Ženy	Muži
Počet	84	57
Průměrný věk (SD)	31,99 (9,6)	27,79 (7,2)
Rozpětí věku (min- max)	20 - 53	22 - 44

Vzhledem k údajům v tabulce 1 a skutečnosti, že všechny subjekty dálkově studují a převážná většina z nich pracuje v administrativě, považujeme soubor za relativně homogenní. Netvoří však reflexivní skupinu ve smyslu Wagnerově (viz níže). Při popisu výsledků šetření budeme porovnávat tři podsoubory vybrané z tohoto souboru na základě dvou kritérií – jednak bylo pro další šetření vhodné vybrat soubory osob, které v experimentu postupovaly obdobně, jednak další výpočty vyžadovaly soubory s větším počtem subjektů.

Tabulka. Složení podsouborů - pohlaví a věk

	Ženy Jedna	Muži Jedna	Ženy Dva	Muži Dva	Ženy Tři	Muži Tři
Počet	18	13	18	13	26	13
Průměrný věk	26,8	23,9	34,9	28,5	34,9	28,5
Rozpětí věku (min.- max)	20 - 44	23 - 25	23 - 52	23 - 40	23 - 52	23 - 40

Tři podsoubory čítají celkem 101 osob. Ostatní osoby nebyly do dalšího šetření zahrnuty. Jak je zřejmé z tabulky 2, podsoubory se poněkud liší, pokud jde o zastoupení žen a mužů a také v průměrném věku subjektů. Na druhé straně stále platí, že všechny subjekty patří do relativně

homogenní sociální skupiny, mají stejné vzdělání a odborné zaměření a většina z nich i obdobné zaměstnání.

Výsledky

V první řadě jsme vypočetli vzájemné podobnosti toho, jak jednotlivé subjekty třídily slova v klasifikačním experimentu. Tak jsme získali matici symetrickou podle hlavní diagonály o rozdílu 141*141. Tuto matici jsme podrobili hierarchické analýze shlukování, abychom mohli určit podskupiny subjektů, které třídily slova podobným, resp. odlišným způsobem. Postup hierarchické analýzy shlukování (Hebák a kol., 2015, 745 a násl.), lze, s jistým zjednodušením, popsat následovně: Na počátku je celý soubor považován za jeden shluk. Ten je pak postupně dělen na podsoubory na základě použité míry podobnosti (resp. odlišnosti). Jak je patrné na přiloženém diagramu (Obr. 1),¹ byl v prvním kroku soubor takto rozdělen na dvě části – jednak na skupinu 5 osob, které se odlišovaly ode všech ostatních, jednak na skupinu zbývajících 136 osob. Ve druhém a následných krocích byly podsoubory dále děleny. Vzhledem k tomu jak vypadá další dělení skupiny 5 osob, je zjevné, že nešlo o skupinu, která by vykazovala nějakou vnitřní soudržnost, ale spíše o osoby, které chápaly úlohu každá zcela po svém nebo možná nepochopily instrukci.

Skupina 136 osob byla analýzou shlukování dále dělena na řadu menších shluků. Abychom mohli nahlédnout do podobností resp. odlišností toho, jak subjekty z těchto shluků postupovaly v klasifikačním experimentu, vybrali jsme tři početnější shluky, které jsme dále analyzovali. Důvodem pro výběr početnějších podsouborů bylo to, že u málo početných podsouborů by byla další analýza méně výnosná. Vybrané podsoubory jsme nazvali Jedna, Dva a Tři. Podsoubory Jedna a Dva se oddělily ve třetím kroku analýzy shlukování a ve čtvrtém již dospěly k úrovni jednotlivých subjektů. Jsou tedy oba relativně homogenní a neměly by mezi nimi být větší rozdíly. Podsoubor Tři je výrazně více heterogenní, jak vyplývá ze skutečnosti, že k úrovni jednotlivých subjektů dospěl až na sedmou úrovni (viz Obr. 2a, 2b a 2c)¹.

Jednotlivé soubory jsou matice 42*42 v nichž je zaznamenáno, jak jednotlivé subjekty třídily 42 slov v klasifikačním experimentu. Pro každý podsoubor zvlášť jsme tyto individuální matice sečetli a výsledně tři matice podrobili opět hierarchické analýze shlukování. Tak jsme získali tři dendrogramy vystihující třídění slov v každém podsouboru zvlášť.

Na první pohled je zřejmé, že dendrogramy se liší. Protože to jsou tři poměrně složité obrazce, není tak snadné posoudit v čem a nakolik se liší. Abychom toto posouzení usnadnili, vytvořili jsme kompozitní diagram z levých okrajů těchto tří dendrogramů (viz Obr. 2)¹. Čísla na levém okraji dendrogramů kódují slova, která byla tříděna. Jak jsme na začátku zmínili, naše zkoumání bylo dáno zájmem o reprezentace *peněz* a *práce*. Peníze jsou kódovány číslem 10 a práce číslem 19. V kompozitním zobrazení tří dendrogramů jsou kroužkem označena obě tato čísla. Dále si povšimneme čísel, která jsou v dendrogramech témto dvěma číslům nejbližše. U všech tří dendrogramů najdeme některá stejná čísla poblíž čísla 10 (peníze), jako 21 (rozpočet), 15 (kapitál), 2 (banka), 32 (ekonomika) apod. Dendrogram podsouboru Tři však má blízko čísla 10

¹ Obrázky - grafické podklady pro článek, tj. dendrogramy, jsou poměrně velké obrazce, které by bylo nesnadné publikovat ve sborníku. Proto byla v tomto případě zvolena jiná cesta. Všechny obrázky, na které text odkazuje, jsou umístěny na webu a lze je stáhnout ve složce ve formátu 7zip na adresu https://cmpsy.cz/files/LIB/pd2018_Kolman_Chylova_oibr.7z. Obrázky ve složce jsou ve formátu pdf, takže je možné je zvětšit, aby je bylo možné snadněji prostudovat.

také čísla 22 (majetek) a 25 (vlastnictví). Ta u dendrogramů Jedna a Dva leží od čísla 10 podstatně dálé. Poblíže čísla 19 (práce) se též nacházejí některá čísla shodně ve všech třech dendrogramech, konkrétně 18 (plat) a 41 (zaměstnání). Rozdíly však lze nalézt i tu. V dendrogramu Dva jsou čísla 1 (kariéra) a 12 (povinnost) mnohem blíže číslu 19, než ve zbývajících dvou dendrogramech. V dendrogramu Tři nacházíme číslo 28 (podnikání) blíže k číslu 19, než je tomu u dvou zbývajících dendrogramů. V dendrogramu Tři je číslo 37 (spolupráce) velmi vzdáleno od „práce“, což pro další dva dendrogramy neplatí.

Diskuze

Výše popsané výsledky přinášejí určité poznatky o kulturních reprezentacích hodnot *peníze* a *práce*. Ukazují, jak jsou tyto hodnoty v určité kulturní skupině chápány a také, že jejich chápání je i v rámci relativně homogenní skupiny do jisté míry rozrůzněno, jak bylo možné očekávat na základě epidemiologické koncepce (Sperber, 1985, 2000; Lahlou, 1996, 2010). Nalezená vnitřní diferenciace, jak ji lze identifikovat v obr. 1, ukazuje nesporné rozdíly v tom, jak subjekty postupovaly v klasifikačním experimentu. Na základě porovnání tří podsouborů v obr. 2 je však zřejmé, že není převratná a sotva může způsobovat zásadnější nedorozumění při komunikaci, je však větší, než bychom byli očekávali. Na druhé straně je poněkud problematické zabývat se velikostí zjištěného výsledku, protože v daném případě může jít jen o kvalitativní odhad. Nicméně, rozdíly v pojetí verbálního znaku, at' již je považujeme za větší či menší, jsou důležité. Jak uvádí Wierzbicka (2014, s. 225) komentujíc Cooka (2009, s. 27), rozčleňujeme svět pomocí slov našeho jazyka. Rozdíly v chápání slovních znaků odkazují na odlišná rozčlenění, která jednotlivci používají a v důsledku toho i na odlišnosti v chápání světa jako takového. Velikost těchto odlišností může, ale také nemusí být podstatná. Co je dle našeho názoru podstatné, je skutečnost, že klasifikační experiment umožňuje taková rozlišení zjistit a zkoumat.

Výsledky šetření popsané v této statí odkazují rovněž k jednomu metodologickému problému. Ve společenských vědách se v podstatě standardně předpokládá, že založení výzkumu na tzv. reprezentativním vzorku zajišťuje vhodné zaměření šetření na soubor, který odráží charakteristiky celé populace. Jak naše výsledky ukazují, i v rámci souboru, který je možné považovat za reprezentativní vzorek jisté části populace, mohou existovat rozdíly a rozrůznění. Kdybychom náš soubor 141 osob nerozdělili na základě dodatečného kritéria (výsledku hierarchické analýzy shlukování subjektů), nalezené rozdíly by nebylo možné zjistit.

K jiné možné interpretaci výsledku šetření vede evoluční perspektiva (Lahlou, 1996.). Jak Lahlou tento přístup popsal, reprezentace umožňují rychlejší a hospodárnější vývoj sociálních vztahů a porozumění jedinců, založené na vzájemném dojednávání a ověřování platnosti vzorků (*patterns*) reality. To umožňuje pokračující existenci společenství jako souboru jedinců, protože díky tomu se složitý systém reprezentací přizpůsobuje kontextu. Pokud myšlenky citovaného autora chápeme správně, nemohou být reprezentace vymezeny ostře a musí být alespoň do jisté míry tvárné, neboť jinak by se kontextu přizpůsobovaly jen obtížně. Je-li možné tuto myšlenku přijmout, pak rozdíly v reprezentaci hodnot, které jsme v našem šetření našli, nemusejí nutně vypovídat o rozdílech v reprezentaci těchto hodnot, ale o rozdílech v důrazu, úhlu pohledu či kontextu, které se mohou u jednotlivých subjektů v době provádění klasifikace lišit, aniž by se lišilo jejich chápání dané hodnoty jako takové. V takovém případě by rozdíly mezi skupinami zjištěné pomocí klasifikačního experimentu vypovídaly spíše o dynamice a vývoj reprezentací. Tuto hypotézu je však nezbytné ověřit dalším výzkumem.

Věc si lze představit asi takto: V případě individuální mysli subjekt vyvolává z paměti reprezentaci peněz, protože se zabývá nějakou situací, v níž jsou peníze relevantní. Kontext této situace pak ovlivňuje, které další reprezentace bude jeho mysl evokovat. A to určí, zda ony další reprezentace budou souviset např. se zaměstnáním v bance nebo třeba s hromaděním majetku. Na sociální úrovni může vše probíhat analogicky, jen v tomto případě nepůjde o myšlenkové procesy jedince, ale interakci v rámci skupiny.

Aby mohly reprezentace sloužit tak, jak Lahlou předpokládá, musíme jim přiznat nějakou vnitřní dynamiku. Tu by zajisté bylo zajímavé a pro její hlubší poznání důležité studovat. Předpokládáme, že by toho mohlo být dosaženo např. studiem stálosti volných asociací v čase.

Závěr

Výsledky provedeného šetření přinesly některé nové poznatky týkající se reprezentací. Aplikace hierarchické analýzy shlukování subjektů na základě toho, jak subjekty třídily slova v klasifikačním experimentu, umožnila určit podsoubory celkového souboru 141 osob. Porovnáním výsledků třídění u tří vybraných podsouborů pak bylo zjištěno, že i v relativně homogenním souboru osob lze identifikovat odlišná chápání reprezentací hodnot *peníze* a *práce*. Na základě tohoto výsledku byla odvozena hypotéza pro další výzkum. Tato hypotéza se týká otázky, zda nalezené rozdíly mezi podsoubory odkazují jen k odlišným reprezentacím týchž hodnot nebo zda odrážejí dynamický charakter reprezentací.

Dále získané výsledky upozornily na důležitý metodologický problém – jestliže i u homogenního souboru, který lze považovat za reprezentativní pro určitou populaci, je možné identifikovat takovéto rozdíly, pak by se alespoň v některých případech mohlo stát, že výsledky získané na reprezentativním souboru mohou zakrýt podstatné informace, pokud jsou zpracovány obvyklým způsobem.

Literatura

- Bijleveld, E. & Aarts, H. (2014). *The Psychological Science of Money*. New York: Springer.
- Cook, V. (2009). *All in a Word*. London: Melville House.
- Durkheim, É. (1898). Représentations individuelles et représentations collectives. *Revue de Metaphysique et de Morale*, 6, 273-302. Dostupné z <http://sbisrvntweb.uqac.ca/archivage/13894689.pdf>
- Durkheim, É. (1933). *The Division of Work in Society*. New York: Free Press.
- Farr, R. M. (1998). From collective to social representations. *Aller et Retour. Culture & Psychology*, 4(3), 275-296. <https://doi.org/10.1177/1354067X9800400301>
- Furnham, A., & Argyle, M. (1998). *The Psychology of Money*. East Sussex, England: Psychology Press.
- Graeber, D. (2011). *Debt: The first 5,000 years*. New York: Melville House
- Hebák, P., Jarošová, E., Pecáková, I., Plašil, M., Řezanková, H., Vilikus, O., & Vlach, P. (2015). *Statistiké myšlení a nástroje analýzy dat*. Praha: Informatorium s.r.o.

- Kolman, L., & Chýlová, H. (2017). Culture and Ideology: The Case of Work Motivation Theories. In A. Thomas (Ed.), *Cultural and Ethnic Diversity: How European Psychologists Can Meet the Challenges* (pp. 15-24). Göttingen: Hogrefe.
- Lahlou, S. (1996). Propagation of social representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 26(2), 157-175.
- Lahlou, S. (2010). Individual representations and social representations: a clarification. In *10th International Conference on Social Representations, Book of Abstracts* (p. 111). Gammarth: El Mouradi.
- Lea, S. E. G., & Webley, P. (2014). Money: Metaphors and motives. In E. H. Bijleveld & H. Aarts (Eds.), *The Psychological Science of Money* (pp. 21-35). New York: Springer.
- Malinowski, B. (1984/1922). *Argonauts of the Western Pacific*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- Miller, G. A. (1969). A psychological method to investigate verbal concepts. *Journal of Mathematical Psychology*, 6(2), 169-191.
[https://doi.org/10.1016/0022-2496\(69\)90001-7](https://doi.org/10.1016/0022-2496(69)90001-7)
- Miller, G. A. (1999). On knowing a word. *Annual Review of Psychology*, 50, 1-19.
<https://doi.org/10.1146/annurev.psych.50.1.1>
- Moscovici, S. (1963). Attitudes and opinions. *Annual Review of Psychology*, 14, 231-260.
<https://doi.org/10.1146/annurev.ps.14.020163.001311>
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211-250. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180303>
- Salvatore, S. (2016). *Psychology in Black and White: The Project of a Theory-Driven Science*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Sedláková, M. (2004). *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie. Mentální reprezentace a mentální modely*. Praha: Grada.
- Sperber, D. (1985). Anthropology and Psychology: Towards an Epidemiology of Representations. *Man*, 20(1), new series, 73-89. doi: 10.2307/2802222 Dostupné z
<https://www.jstor.org/stable/2802222>
- Sperber, D. (Ed.), (2000). *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. Oxford, NY: Oxford University Press.
- Verschueren, J. (1999). *Understanding Pragmatics*. London: Edward Arnold / New York: Oxford University Press.
- Wagner, W. (1994). Fields of research and socio-genesis of social representations: A discussion of criteria and diagnostics. *Social Science Information*, 33(2), 199-228.
<https://doi.org/10.1177/053901894033002004>
- Wagner, W. (1995a). Social representations, group affiliation, and projection: Knowing the limits of validity. *European Journal of Social Psychology*, 25(2), 125-139.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.2420250202>

- Wagner, W. (1995b). Description, explanation and method in social representation research. *Papers on Social Representations*, 4, 156-176. Dostupné z <http://psr.iscte-iul.pt/index.php/PSR/article/view/210/174>
- Weber, M. (1976). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: George Allen & Unwin.
- Wierzbicka, A. (2014). *Imprisoned in English*. Oxford: Oxford University Press.
- Žegarac, V. (2010). A cognitive pragmatic perspective on communication and culture. In D. Matsumoto (Ed.), *APA Handbook of Intercultural Communication* (pp. 3-22). Washington, D.C.: American Psychological Association.

Psychosociální fungování lidí prožívajících vývojovou tranzici v mladé dospělosti

Psychosocial Functioning among People Experiencing Developmental Transition in Young Adulthood

Katarína MILLOVÁ, Marek BLATNÝ

Psychologický ústav AV ČR, v.v.i., Brno

katarina@psu.cas.cz, blatny@psu.cas.cz

Abstrakt

Ve výzkumu jsme sledovali psychosociální souvislosti vývojové tranzice (přechodu) v průběhu mladé dospělosti. Vycházeli jsme z Arnettova modelu vynořující se dospělosti, u kterého jsme se zaměřili na dimenzi pocitů „mezi“ (subjektivní vývojový status). *Cíle výzkumu:* Cílem studie bylo srovnání mladých lidí s různým subjektivně hodnoceným vývojovým statusem s ohledem na charakteristiky psychosociálního fungování.

Soubor byl tvořen 2025 univerzitními studenty (658 mužů) v období vynořující se dospělosti ve věku 18 – 27 let (průměrný věk 21,76 let), kteří se zúčastnili online výzkumu. Kromě subjektivního vývojového statusu (pocit nedospělosti – mezistupně – plně dospělosti) jsme zjišťovali i emoční a sociální kompetenci (SSI; Riggio & Carney, 2003), copingové strategie (BriefCOPE; Carver, 1997) a plánované životní cíle.

Mladí lidé, kteří subjektivně prožívali vývojový mezistupeň, se lišili od nedospělých a plně dospělých lidí především v oblastech plánování budoucího života, emoční kontroly a sociální vnímavosti (SSI) a v strategiích aktivního copingu, plánování, humoru, akceptace, popírání, užívání emoční a instrumentální opory, behaviorálního vzdání se a sebeobviňování (BriefCOPE).

Klíčová slova: psychosociální fungování; vynořující se dospělost; vývojová tranzice

Abstract

In the research, we studied the psychosocial context of the developmental transition during young adulthood. We stem from the Arnett's model of emerging adulthood, where we focused on the dimension of feeling "in between" (subjective developmental status). *Objectives:* The aim of the study was to compare young people with different subjectively perceived developmental status with respect to the characteristics of psychosocial functioning.

The sample comprised 2025 university students (658 men) in emerging adulthood between 18-27 years (mean age 21.76 years) who participated in online research. In addition to subjectively perceived developmental status (feeling of immaturity – in between stage - full adulthood), we also examined emotional and social competences (SSI, Riggio & Carney, 2003), coping strategies (BriefCOPE, Carver, 1997) and planned life goals.

Young people who have subjectively experienced feeling of "in between" were different from immature and fully adult people, especially in areas of future life planning, emotional control and social sensitivity (SSI), and strategies of active coping, planning, humor, acceptance, denial, use of emotional and instrumental support, behavioral disengagement and self-blame (BriefCOPE).

Keywords: psychosocial functioning; emerging adulthood; developmental transition

Úvod

Mladí lidé ve vynořující se dospělosti (18 – 27 let, Macek, Bejček, & Vaníčková, 2007) čelí ve svém životě mnoha změnám, které se týkají jejich psychologického i sociálního fungování: stávají se zákonné plnoletými, což přináší mnohé možnosti i omezení, téměř polovina z nich jde studovat vysokou školu (Eurostat, 2017), kvůli studiu se často musí odstěhovat od rodičů. Na rozdíl od předešlých období přestávají být posuzováni na základě věku, druzí lidé je začínají hodnotit na základě toho, co již umí. Naše studie se bude zabývat právě obdobím vstupu do dospělosti (tzv. vynořující se dospělost; pro přehled Arnett, 2015) a psychosociálním fungováním mladých lidí v tomto období. Zaměříme se zejména na životní cíle, které si lidé stanovují, plánování budoucnosti, vnímanou sociální kompetenci a využívané copingové strategie. To vše budeme sledovat v kontextu subjektivně hodnoceného vývojového statusu (pocit (ne)dospělosti) v návaznosti na Arnettův model vynořující se dospělosti (pro přehled Arnett, 2015).

Vynořující se dospělost se objevuje především u studujících mladých lidí z ekonomicky vyspělých zemí v průběhu třetí dekády jejich života. Souvisí s odkládáním vstupu do tradičních dospělých rolí (manželství, rodičovství) a s prodlužujícím se psychosociálním moratorium. Podle Arnetta (2015) je spojena především se zkoumáním vlastní identity, pocitem nestability, zaměřením na sebe, možnostmi (experimentováním) a pocitem „mezi“ (mezidobím). Jelikož jde o sociální konstrukt, je kulturně zatížen. Řada výzkumů (např. Buhl, 2007) poukazuje na to, že závisí nejenom na ekonomických, ale i na politických a společenských podmírkách, včetně historie dané země.

Životní cíle velmi dobře reflekují vývojové úkoly, které jsou typické pro konkrétní období života. V období vynořující se dospělosti jde především o úkoly přenesené z adolescence (akademický úspěch; přátelství) a o úkoly, které se ve vynořující se dospělosti objevují poprvé (romantické vztahy, práce; Roisman, Masten, Coatsworth, & Tellegen, 2004). Salmela-Aro, Aunola a Nurmi (2007) popsali u vysokoškolských studentů životní cíle týkající se práce, zdraví, rodiny, vzdělání, přátelství, cestování, dětí, vlastní osoby, životního stylu, koníčků, bydlení, úspěchu a denního života. V longitudinálním výzkumu sledovali mladé lidi víc než 10 let a zjistili, že po ukončení vysokoškolského studia a změně životního prostředí (nástup do práce, trvalejší partnerské vztahy, případně založení rodiny) došlo i ke změně životních cílů: důraz na cíle spojené se vzděláním, přáteli a cestováním se přesunul na oblasti související s prací, rodinou a zdravím.

Vysokoškolské studium může být významným stresorem pro mnoho mladých lidí. Je spojeno s novými sociálními rolemi, akademickými požadavky a nároky, sociálními vztahy a podobně. Řada výzkumů poukazuje na významné prožívání stresu spojené s těmito změnami (Larson, 2006; Pierceall & Keim, 2007). Jako významné protektivní faktory ovlivňující prožívání stresu, ale i vedoucí k výběru spíše adaptivních *copingových strategií* mohou sloužit například dobré sociální vztahy, emoční regulace, sociální kompetence, podpora okolí, úspěchy ve škole i pocit ekonomického zabezpečení (pro přehled MacLeod & Brownlie, 2014). Psychosociální projevy jsou však významně ovlivněny subjektivním pocitem krize nebo přechodu. V období vynořující se dospělosti se objevuje tzv. *čtvrtživotní krize* (Robinson 2015; Thorspecken, 2005), která je spojována právě s pocitem mezidobí a nejasnou identitou, neobjevuje se však u všech lidí ve vynořující se dospělosti. Lidé prožívající tuto čtvrtživotní krizi (nebo pocity mezidobí) mnohem častěji nejsou schopni adaptivně zvládat životní situace (Robinson, Demetre, & Litman, 2017) a objevují se u nich problémy v emoční kontrole i narušené sociální vztahy (Robinson, Wright, & Smith, 2013).

V návaznosti na předešlé výzkumy jsme se zaměřili na životní cíle, které si studenti stanovují, i na míru plánování budoucnosti. Předpokládáme, že vzhledem k souboru (vysokoškolští studenti) i k vývojovým úkolům typickým pro období vynořující se dospělosti (Roisman et al., 2004; Salmela-Aro et al., 2007), souvisí jejich životní cíle nejčastěji se studiem, přátelstvím, romantickými vztahy a s prací.

Hlavním cílem našeho výzkumu je zjištění psychosociálního fungování (plánování života, sociální kompetence a copingové strategie) u lidí s různým subjektivně hodnoceným vývojovým statusem. V návaznosti na výzkumy zabývající se charakteristikami lidí, kteří prožívají pocit mezidobí (pocity „mezi“; Arnett, 2015; čtvrtživotní krizi; Robinson, 2015; Robinson et al., 2013, 2017) předpokládáme, že využití adaptivních copingových strategií a úroveň sociálních dovedností je u této skupiny nejnižší.

Metoda

Výzkumný soubor

Online výzkumu se zúčastnilo 2025 univerzitních studentů (1367 žen, 658 mužů) ve věku 18 až 27 let (průměrný věk 21,76 let; SD = 1,96). 848 (41,8 %) studentů bylo single, 43 (2,1 %) studentů bylo ženatých/vdaných, 1133 (56 %) studentů bylo v partnerském vztahu a 1 (0,1 %) student/ka byl/a rozvedený/á. Bezdětných bylo 2004 (99 %) studentů a děti mělo 21 (1 %) studentů.

Použité metody

Subjektivní vývojový status byl zjišťován ve třech kategoriích navazujících na Arnettův (2015) model vynořující se dospělosti: cítím se nedospělý/á, mám pocit mezidobí a cítím se plně dospělý/á.

Životní cíle byly zjišťovány na základě volných výpovědí o 5 životních cílech. Kromě volné slovní výpovědi měli studenti na 10-bodové škále označit míru plánování budoucnosti.

Social Skills Inventory (SSI; Riggio & Carney, 2003; u nás Gillernová & Krejčová, 2008) je 90-položková metoda zaměřená na zjištění sociálních dovedností. Obsahuje 6 subtestů: emocionální vyjadřování ($\alpha = 0,74$), emocionální vnímavost ($\alpha = 0,77$), emocionální kontrolu ($\alpha = 0,77$), sociální vyjadřování ($\alpha = 0,90$), sociální vnímavost ($\alpha = 0,82$) a sociální kontrolu ($\alpha = 0,83$).

Brief COPE (Carver, 1997) je 28-položkový inventář zaměřený na zjišťování dispozičního zvládání stresu. Výroky jsou hodnoceny na 4-bodové škále v těchto oblastech: aktivní coping, plánování, instrumentální sociální opora, emoční sociální opora, pozitivní přeformulování, akceptování; obrácení se k Bohu, víře a náboženství, humor, projevení emocí, popření, behaviorální potlačení, mentální vzdání se a obrácení se k alkoholu, lékům a drogám. Cronbachova alfa subškál se pohybovala v rozmezí 0,37 až 0,91.

Výsledky

Nejdřív jsme se zaměřili na *subjektivně hodnocený vývojový status*: 123 (6,1 %) studentů se cítilo nedospělými; 1287 (63,6 %) studentů prožívalo pocit mezidobí a za plně dospělé se považovalo 615 (30,4 %) studentů.

Dále jsme zjišťovali obsahovou analýzou nejčastější životní cíle, které si stanovují vysokoškolští studenti. 1 880 (92,8 %) studentů odpovědělo na tuto část výzkumu. Jelikož někteří studenti neuvedli všech pět cílů, celkový počet cílů je nižší (N = 7 705 cílů). Nejčastěji uváděné životní cíle se týkaly studia (1 637 cílů; 21,2 %), práce (1 518 cílů; 19,7 %) a rodiny (1 163 cílů; 15,2 %). Podrobnosti jsou uvedeny v tabulce 1.

Tabulka 1. Frekvence životních cílů u vysokoškolských studentů (N = 1880)

Kategorie		N	%
<i>studium</i>	úspěšné dostudování, změna oboru	1637	21,2
<i>práce</i>	nalezení práce, naplňující práce	1518	19,7
<i>romantický vztah</i>	nalezení partnera, udržení vztahu	909	11,8
<i>rodina</i>	založení rodiny, péče o ni	1163	15,2
<i>přátelství</i>	udržování a rozvíjení přátelství	303	3,9
<i>bydlení</i>	vlastní bydlení, rekonstrukce	327	4,2
<i>zdraví</i>	zdraví vlastní i druhých lidí	135	1,8
<i>vlastní osoba</i>	seberozvoj	398	5,2
	seberealizace	175	2,3
	sebevědomí	34	0,4
	zodpovědnost	11	0,1
	vyrovnanost	97	1,3
	hodnotová zralost	10	0,1
	spokojenost	230	3,0
	identita	44	0,6
	životní cíl	23	0,3
<i>bohatství a úspěch</i>	finance	234	3,0
	úspěch	73	0,9
<i>cestování</i>	cestování	333	4,3
	užívání si života	51	0,7

Hlavním cílem výzkumu bylo zjištění psychosociálních charakteristik lidí s různě hodnoceným vývojovým statusem. Rozdíly mezi skupinami jsme zjišťovali na základě analýzy rozptylu (ANOVA) s následným využitím Tukeyho post-hoc testů. Na základě výsledky analýzy rozptylu jsme zjistili významné rozdíly v tom, jak studenti s různým subjektivně hodnoceným vývojovým statusem plánují svoji budoucnost: studenti, kteří se považovali za nedospělé, plánovali svou budoucnost nejméně; studenti, kteří se považovali za plně dospělé, plánovali svou budoucnost nejvíce. Tukeyho post-hoc testy odhalily významné rozdíly mezi všemi skupinami. Ukazatel velikosti efektu η^2 dosáhl nízké až střední hodnoty (tabulka 2).

Tabulka 2. Rozdíly mezi skupinami v plánování budoucnosti podle subjektivně hodnoceného vývojového statusu (nedospěl N = 122; mezidobí N = 1279; dospěl N = 614)

	Subjektivně hodnocený vývojový status (sd)						
	<i>nedospěl</i>	<i>mezidobí</i>	<i>dospěl</i>	F	df	p	η^2
<i>plánování budoucnosti</i>	4,94 (2,60) ^a	6,15 (2,17) ^b	6,79 (2,06) ^c	42,10	2, 2012	0,001	0,04

Poznámka: a, b, c: Stejný horní index označuje skupiny, které se od sebe neliší; různé horní indexy označují skupiny, které se od sebe statisticky významně liší (založeno na Tukeyho post-hoc testech).

Dále jsme se zaměřili na rozdíly ve *využití copingových strategií*. Podobně jako u plánování budoucnosti dosahovali studenti, kteří se hodnotili jako prožívající „mezidobí“, střední hodnoty s jedinou výjimkou – u strategie emoční sociální opora dosáhli nejvyšší úrovně. Studenti hodnotící se jako „nedospěl“ dosahovali nejvyšších hodnot u strategie popření, instrumentální sociální opory, behaviorálního potlačení a sebeobviňování. Studenti považující se za „plně dospělé“ dosahovali nejvyšších hodnot u strategie aktivní coping, pozitivní přeformulování, plánování a akceptace. Ukazatel velikosti efektu η^2 však dosáhl pouze nízké hodnoty. U využití ostatních copingových strategií jsme významné rozdíly nezjistili (tabulka 3; pouze významné výsledky).

Tabulka 3. Významné rozdíly mezi skupinami ve využití copingových strategií podle subjektivně hodnoceného vývojového statusu (nedospěl N = 122; mezidobí N = 1269; dospěl N = 602)

	Subjektivně hodnocený vývojový status (sd)						
	<i>nedospěl</i>	<i>mezidobí</i>	<i>dospěl</i>	F	df	p	η^2
<i>aktivní coping</i>	5,10 (1,37) ^a	5,50 (1,20) ^b	5,79 (1,24) ^c	20,95	2, 1986	0,001	0,02
<i>popření</i>	4,31 (1,37) ^a	4,03 (1,27) ^b	3,74 (1,28) ^c	15,52	2, 1990	0,001	0,02
<i>emoční soc. opora</i>	5,70 (1,75) ^{a,b}	5,90 (1,53) ^a	5,64 (1,62) ^b	5,72	2, 1991	0,003	0,01
<i>instrumentální soc. opora</i>	5,45 (1,75) ^a	5,22 (1,46) ^a	4,88 (1,48) ^b	14,19	2, 1990	0,001	0,01
<i>behaviorální potlačení</i>	4,36 (1,29) ^a	3,95 (1,13) ^b	3,70 (1,17) ^c	19,95	2, 1993	0,001	0,02
<i>pozitivní přeformulování</i>	5,02 (1,51) ^a	5,33 (1,38) ^{a,b}	5,41 (1,42) ^b	3,86	2, 1997	0,021	0,01
<i>plánování</i>	5,54 (1,25) ^a	5,96 (1,22) ^b	6,16 (1,19) ^c	14,77	2, 1996	0,001	0,02
<i>akceptace</i>	5,52 (1,25) ^a	5,67 (1,19) ^a	5,88 (1,19) ^b	8,15	2, 1989	0,001	0,01
<i>sebeobviňování</i>	5,80 (1,47) ^a	5,52 (1,31) ^a	5,26 (1,30) ^b	11,92	2, 1994	0,001	0,01

Poznámka : a, b, c - Stejný horní index označuje skupiny, které se od sebe neliší; různé horní indexy označují skupiny, které se od sebe statisticky významně liší (založeno na Tukeyho post-hoc testech).

Nakonec jsme se zaměřili na rozdíly v *sociálních dovednostech*. Zjistili jsme významné rozdíly ve všech sledovaných oblastech, kromě emocionálního vyjadřování. U emocionální vnímavosti,

emocionální kontroly a sociální kontroly dosáhli nejvyšších hodnot studenti hodnotící se jako „plně dospělí“. Ukazatel velikosti efektu η^2 však dosáhl pouze nízké hodnoty. Významné výsledky jsou uvedeny v tabulce 4.

Tabulka 4. Významné rozdíly mezi skupinami v sociálních dovednostech podle subjektivně hodnoceného vývojového statusu (nedospěl N = 117; mezidobí N = 1246; dospěl N = 585)

Subjektivně hodnocený vývojový status (sd)							
	<i>nedospěl</i>	<i>mezidobí</i>	<i>dospěl</i>	F	df	p	η^2
<i>emocionální vnímavost</i>	50,29 (8,61) ^a	51,72 (7,17) ^{a,b}	52,26 (7,59) ^b	3,63	2, 1945	0,027	0,01
<i>emocionální kontrola</i>	44,32 (10,24) ^a	46,81 (9,00) ^b	49,40 (9,05) ^c	23,41	2, 1945	0,001	0,02
<i>sociální vyjadřování</i>	41,82 (12,94) ^a	43,68 (10,78) ^{a,b}	44,61 (11,18) ^b	3,53	2, 1945	0,030	0,01
<i>sociální vnímavost</i>	55,24 (9,31) ^a	55,05 (8,01) ^a	52,29 (8,62) ^b	23,10	2, 1945	0,001	0,02
<i>sociální kontrola</i>	44,32 (10,24) ^a	46,81 (9,00) ^b	49,40 (9,05) ^c	23,41	2, 1945	0,001	0,02

Poznámka: a, b, c - Stejný horní index označuje skupiny, které se od sebe nelíší; různé horní indexy označují skupiny, které se od sebe statisticky významně liší (založeno na Tukeyho post-hoc testezech).

Diskuze

Ve výzkumu jsme se zaměřili na psychosociální charakteristiky lidí s různým subjektivně hodnoceným vývojovým statusem na počátku vstupu do dospělosti. Hodnocení pocitu „mezi“ je velmi důležitou dimenzí vynořující se dospělosti (pro přehled Arnett, 2015). Mezi charakteristiky psychosociálního fungování jsme zařadili copingové strategie (strategie zvládání stresu) a schopnosti jako emoční a sociální kompetence, vnímavost a kontrolu. V souvislosti s psychosociálním fungováním jsme zkoumali i stanovené životní cíle, které dobře reflektují nejenom vnitřní nastavení člověka, ale také sociální požadavky a naplnování vývojových úkolů (Salmela-Aro et al., 2007).

Cílem našeho výzkumu byla analýza životních cílů v mladé dospělosti s ohledem na zakotvené životní cíle, které se přenáší již z adolescence (studium, přátelství) a nově se vynořující cíle (zejména práce a partnerské vztahy; Roisman et al., 2004). Předpokládali jsme, že studenty popsané cíle se budou častěji týkat právě studia, přátelství, romantických vztahů a práce ve srovnání s věkově nespecifickými cíli (např. zdraví) nebo cíli, které se objevují v životě obvykle až později: založení vlastní rodiny (dětí) nebo pořízení vlastního bydlení. Zjistili jsme, že cíle týkající se studia, práce a romantických vztahů opravdu patřily mezi nejčastější. Naopak, cíle související s přátelstvím byly zřídkavé (pouze 3,4 % cílů). Navzdory našemu očekávání byly cíle týkající se rodiny (založení rodiny, děti, péče o rodinu atd.) poměrně početné (15,2 %), a to i u studentů z mladší části souboru. Předešlé výzkumy zabývající se cíli u vysokoškolských studentů (např. Salmela-Aro & Nurmi, 1997) zjistily, že obsah cílů velmi často odpovídá již dosaženým vývojovým úkolům (zde vlastní rodina). V našem souboru však bylo pouze 21 studentů (1 %), kteří již měli vlastní děti. Tyto výsledky naznačují, že ačkoli se v české společnosti zvyšuje věk u zakládání rodiny – zejména u vysokoškolsky vzdělaných lidí často přesahuje i 30. rok života (ČSÚ, 2013), zdá se, že nad jejich založením a fungováním se mladí lidé zamýslí mnohem dřív. Naše výsledky

tak až na nízký podíl cílů spojených s přátelstvím odpovídají i dalším podobným studiím (Salmela-Aro et al., 2007; Salmela-Aro & Nurmi, 1997).

Hlavním cílem našeho výzkumu bylo zaměření se na rozdíly v psychosociálném fungování u lidí, kteří hodnotí různě svůj aktuální vývojový status. V návaznosti na Arnettův (2015) model vynořující se dospělosti jsme stanovili tři kategorie: cítím se nedospělý (6,1 % studentů), cítím se v mezidobí (63,6 %) a cítím se plně dospělý (30,4 %). To znamená, že vývojovou tranzici v užším významu prožívaly necelé dvě třetiny souboru. V našem výzkumu jsme vycházeli i z novějšího modelu čtvrtživotní krize (Robinson, 2015; Thorspecken, 2005), který je na rozdíl od modelu vynořující se dospělosti zaměřen mnohem více specificky na prožívání přechodu (tranzice) ve smyslu pocitované krize. V návaznosti na předešlé výzkumy (Robinson et al., 2013, 2017), které poukazují na to, že lidé prožívající vývojovou krizi používají méně adaptivní strategie řešení problémů a mají problémy i v emoční kontrole a narušené sociální vztahy, jsme se zaměřili na copingové strategie a sociální dovednosti. Zjistili jsme, že téměř u všech copingových strategií, adaptivních (např. aktivní coping, plánování) i neadaptivních (např. behaviorální popření, mentální vzdání se; Carver, Scheier, & Weintraub, 1989) dosahovali lidé v „mezidobí“ středních hodnot. Jedinou výjimkou byla strategie emoční sociální opory, kterou tito lidé využívali nejvíce. Její zvýšené využití a zároveň její protektivní role u lidí v tranzici se objevuje ve výsledcích celé řady dalších výzkumů (např. Azmitia, Syed, & Radmacher, 2013; Pettit, Roberts, Lewinsohn, Seeley, & Yaroslavsky, 2011; Poon & Knight, 2013). Naše výsledky nenaznačují, že lidé prožívající „mezidobí“ používají více maladaptivní copingové strategie. Spíše se přikláníme k výsledkům Galambosové, Barkerové a Krahna (2006), kteří longitudinálně zjistili v průběhu vynořující se dospělosti zvyšující se adaptivní chování a prožívání. Připisují to postupnému naplňování vývojových úkolů a dosažení kritérií dospělosti. Podobně i v našem výzkumu studenti hodnotící se jako „plně dospělí“ dosahovali nejvyšších úrovní právě ve využití adaptivních copingových strategií (aktivní coping, plánování, pozitivní přereformulování a akceptace). Podobný směr výsledků jsme zjistili i u dimenzí sociálních dovedností; „plně dospělí“ dosahovali nejvyšších hodnot u emocionální a sociální kontroly a u sociálního vyjadřování – tedy v oblastech, které umožňují adaptivní fungování (Pulkkinen, Feldt, & Kokko, 2006). Lidé prožívající „mezidobí“ dosahovali opět v subškálách Inventáře sociálních dovedností středních hodnot.

Limity výzkumu

Interpretace výsledků může být limitována několika faktory. Náš soubor byl složen pouze z vysokoškolských studentů – zejména projevy vynořující se dospělosti však mohou být u mladých pracujících a nestudujících lidí odlišné (viz Arnett, 2015). Dalším limitujícím faktorem může být online forma výzkumu a zejména poměrně rozsáhlá testová baterie, která mohla ovlivnit míru promýšlení odpovědí. Náročnost testové baterie se projevila i u životních cílů, u kterých velká část odpovídajících studentů nevyplnila všechny požadované cíle. Interpretace některých výsledků by mohla být ovlivněna také psychometrickými vlastnostmi použitých metod. Jde zejména o výsledky BriefCOPE (Carver, 1997), kde některé subškály dosahovaly neuspokojivé úrovně vnitřní reliability, což připisujeme především nízkému počtu položek sytících celou subškálu. Zároveň, ačkoli jsme zjistili významné rozdíly u většiny sledovaných proměnných, tyto výsledky je potřeba interpretovat také vzhledem k ukazateli velikosti efektu, který ve většině případů dosahoval pouze nízké hodnoty.

Grantová podpora: Výzkum byl podpořen grantem GA ČR 18-11996S a RVO 68081740.

Literatura

- Arnett, J. J. (Ed.) (2015). *The Oxford Handbook Of Emerging Adulthood*. New York: Oxford University Press.
- Azmitia, M., Syed, M., & Radmacher, K. (2013). Finding your niche: Identity and emotional support in emerging adults' adjustment to the transition to college. *Journal of Research on Adolescence*, 23(4), 744–761. <https://doi.org/10.1111/jora.12037>
- Buhl, H. M. (2007). Well-being and the child-parent relationship at the transition from university to work life. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 550–571. <https://dx.doi.org/10.1177/0743558407305415>
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4, 92–100. https://dx.doi.org/10.1207/s15327558ijbm0401_6
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267–283. <https://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.267>
- ČSÚ (2013). Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje hl. m. Prahy v roce 2013. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/20551741/33013814.pdf/5d3ba611-1739-4df7-9169-bffc0c3c20e0?version=1.0>
- Eurostat (2017). *Being young in Europe today – education*. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Being_young_in_Europe_today_-education
- Galambos, N. L., Barker, E. T., & Krahn, H. J. (2006). Depression, anger, and self-esteem in emerging adulthood: Seven-year trajectories. *Developmental Psychology*, 42, 350–365. <https://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.42.2.350>
- Gillernová, I., & Krejčová, L. (2008). Sociální dovednosti současných vysokoškolských studentů. In L. Golecká, J. Gurňáková & I. Ruisel (Eds). *Sociálne procesy a osobnosť 2008. Zborník z konferencie* (pp. 308–318). Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Larson, E. A. (2006). Stress in the lives of college women: 'Lots to do and not much time'. *Journal of Adolescent Research*, 21(6), 579–606. <https://doi.org/10.1177/0743558406293965>
- Macek, P., Bejček, J., & Vaníčková, J. (2007). Contemporary Czech emerging adults: Generation growing up in the period of social changes. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 444–475. <https://doi.org/10.1177/0743558407305417>
- MacLeod, K. B., & Brownlie, E. B. (2014). Mental health and transitions from adolescence to emerging adulthood: Developmental and diversity considerations. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 33(1), 77–86. <http://dx.doi.org/10.7870/cjcmh-2014-007>
- Pettit, J. W., Roberts, R. E., Lewinsohn, P. M., Seeley, J. R., & Yaroslavsky, I. (2011). Developmental relations between perceived social support and depressive symptoms through emerging adulthood: Blood is thicker than water. *Journal of Family Psychology*, 25(1), 127–136. <http://dx.doi.org/10.1037/a0022320>

- Pierceall, E. A., & Keim, M. C. (2007). Stress and coping strategies among community college students. *Community College Journal of Research and Practice*, 31(9), 703–712. <https://dx.doi.org/10.1080/10668920600866579>
- Poon, C. Y. M., & Knight, B. G. (2013). Parental emotional support during emerging adulthood and Baby Boomers' well-being in midlife. *International Journal of Behavioral Development*, 37(6), 498–504. <https://doi.org/10.1177/0165025413498217>
- Pulkkinen, L., Feldt, T., & Kokko, K. (2006). Adaptive behavior in childhood as an antecedent of psychological functioning in early middle age: Linkage via career orientation. *Social Indicators Research*, 77, 171–195. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-5558-8>
- Riggio, R. E., & Carney, D. R. (2003). *Social Skills Inventory manual*. Menlo Park: Mind Garden.
- Robinson, O. C. (2015). Emerging adulthood, early adulthood and quarter-life crisis: Updating Erikson for the twenty-first century. In R. Žukauskiene (Ed.), *Emerging Adulthood in a European Context* (pp. 17–30). New York, NY: Routledge.
- Robinson, O. C., Demetre, J. D., & Litman, J. A. (2017). Adult life stage and crisis as predictors of curiosity and authenticity: Testing inferences from Erikson's lifespan theory. *International Journal of Behavioral Development*, 41(3), 426–431. <https://doi.org/10.1177/0165025416645201>
- Robinson, O. C., Wright, G. R. T., & Smith, J. A. (2013). The holistic phase model of early adult crisis. *Journal of Adult Development*, 20, 27–37. <https://doi.org/10.1007/s10804-013-9153-y>
- Roisman, G. I., Masten, A. S., Coatsworth, J. D., & Tellegen, A. (2004). Salient and emerging developmental tasks in the transition to adulthood. *Child Development*, 75, 123–133. <https://www.jstor.org/stable/3696570>
- Salmela-Aro, K., Aunola, K., & Nurmi, J. E. (2007). Personal goals during emerging adulthood: A 10-year follow up. *Journal of Adolescent Research*, 22(6), 690–715. <https://doi.org/10.1177/0743558407303978>
- Salmela-Aro, & Nurmi, J. E. (1997). Goal contents, well-being, and life context during transition to university: A longitudinal study. *International Journal of Behavioral Development*, 20(3), 471–491. <https://doi.org/10.1080/016502597385234>
- Thorspecken, J. M. (2005). Quarterlife crisis: The unaddressed phenomenon. *Proceedings of the Annual Conference of the New Jersey Counseling Association* (pp. 120–127). Dostupné z <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.477.3573&rep=rep1&type=pdf#page=121>

Souvislosti osobnosti a spirituální inteligence v pojetí Davida B. Kinga

The Relationship between Personality Traits and Spiritual Intelligence by David B. King

Pavel MORAVEC, Alena SLEZÁČKOVÁ

Psychologický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

pmoravec@mail.muni.cz

Abstrakt

Cílem výzkumu bylo prozkoumat souvislosti osobnosti jedince a míry jeho spirituální inteligence. Spiritualita byla zkoumána pomocí konceptu spirituální inteligence v pojetí D. B. Kinga a osobnost na základě tzv. Big Five. King chápe spiritualitu jako model složený ze čtyř dimenzí: Kritické uvažování o existenciálních témaech, Nalézání osobního smyslu života, Vědomí přesahu a Schopnost rozšiřování svého vědomí. Výzkumný soubor tvořilo 91 studentů (18 mužů a 71 žen, 2 respondenti pohlaví a věk neuvedli) ve věkovém rozmezí 19 – 33 let, průměrný věk byl 22 let. Pomocí korelační analýzy byly zkoumány vztahy mezi dimenzemi spirituální inteligence a osobnostními charakteristikami. Signifikantní vztahy mezi dimenzemi spirituální inteligence byly nalezeny především u osobnostního rysu Otevřenost vůči zkušenosti. Pomocí regresní analýzy bylo zkoumáno, které osobnostní charakteristiky predikují míru spirituální inteligence. Otevřenost vůči zkušenosti predikovala všechny čtyři dimenze spirituální inteligence, nejtěsnější vztah byl nalezen u dimenze Kritické existenciální myšlení ($\beta = 0,54$; $p < 0,01$). Vyloučením respondentů bez vyznání z výzkumného souboru se navíc ukázalo se, že u duchovně založených respondentů a respondentů hlásících se ke katolické církvi neuroticismus koreloval pozitivně s dimenzí Kritické uvažování o existenciálních témaech. Emocionální labilita tedy ovlivňuje způsob, jakým jedinec prožívá svou spiritualitu.

Klíčová slova: spirituality; spiritual intelligence; personality

Abstract

This study aimed to explore the relationships between spiritual intelligence and personality dimensions of Big Five. Spirituality was conceptualized as spiritual intelligence according to D. B. King, and personality traits were examined by Big Five. King's concept of spiritual intelligence consists of four dimensions: Critical existential thinking, Personal meaning production, Transcendental awareness, and Conscious state expansion. The research sample consisted of 91 university students (18 males, 71 females) aged 19 to 33 years; the mean of the age was 22 years. Two respondents did not specify their gender and age. The correlational analysis was used for the examination of the relationships between spiritual intelligence and personality traits. Significant correlations between openness and all the dimensions of spiritual intelligence were revealed. The linear regression analysis revealed that openness was a significant predictor for all the dimensions of spiritual intelligence. The strongest relationship was found between dimension Critical existential thinking ($\beta = 0,54$; $p < 0,01$). After exclusion of the atheist respondents from the sample (which consisted mainly of Catholics and spiritual but not religious respondents), neuroticism positively correlated with Critical existential thinking. Emotional lability probably influences the way of experiencing spirituality.

Keywords: spirituality; spiritual intelligence; personality

Úvod

Koncept spirituality jako inteligence se v psychologii objevuje v posledních dvaceti letech. Přehlednou metaanalýzu článků o spirituální inteligenci v odborných časopisech od roku 1997 vytvořili Mahmood, Arsal, Ahmed, Akhtar a Khan (2018). Větší diskuzi o tématu rozpočtal Emmons (2000), který spirituální inteligenci chápe jako schopnost pomáhající lidem řešit jejich každodenní problémy a dosahovat vlastních cílů. Gardner s tímto pojetím nesouhlasí a hovoří nanejvýš o existenciální inteligenci. Koncept existenciální inteligence rozvíjel Halama (2003), spolu se Strížencem (Halama & Stríženec, 2004) se domnívají, že spirituální a existenciální inteligence se částečně prolínají, avšak nejedná se o tytéž schopnosti. Existenciální inteligence je specifická ve schopnostech zvládání zátěže, která ohrožuje smysluplnost života, ke specifikům spirituální inteligence zase patří např. schopnost dosahovat vyšších stavů mysli (Halama & Stríženec, 2004).

S vlastním pojetím spirituální inteligence přišel kanadský psycholog D. B. King (King & DeCicco, 2009). King chápe spirituální inteligenci jako schopnost používat spiritualitu v každodenním životě – při řešení problémů, plánování nebo v přizpůsobení se životním výzvám (King, 2013). Jeho koncept spirituální inteligence je složený ze čtyř dimenzií:

- Kritické uvažování o existenciálních témaitech (CET: *Critical existential thinking*) je schopnost klást si existenciální otázky a hledat na ně odpovědi. Člověk ji rozvíjí diskuzí s ostatními, psaním si deníku, do něhož si poznamenává myšlenky o životě nebo analýzou názorů z různých debat, které dotečný sledoval.
- Nalézání osobního smyslu života (PMP: *Personal meaning production*), tedy schopnost hledat a objevovat smysl života nejen v každodenním běhu, ale i v horizontu celého života. Autor doporučuje rozvíjet tuto schopnost vytvořením seznamu věcí, které našemu životu dávají smysl, zapisováním si zážitků smysluplnosti vlastního života i snahou hledat pozitiva i v těžkých situacích, které jedince v životě potkávají.
- Vědomí přesahu (TA: *Transcendental awareness*) znamená schopnost nahlížet transcendentní dimenze sebe sama. Tuto schopnost jedinec rozvíjí vnímavostí k sobě i ke světu, holistickém pohledu na jednotlivosti v životě a hledáním vzájemných souvislostí.
- Schopnost rozšiřování svého vědomí (CSE: *Conscious state expansion*) je kapacitou jedince na základě vlastní reflexe, meditace či modlitby vstupovat do vyšších stavů mysli. Tuto schopnost jedinec rozvíjí meditací, vnímavostí k vlastním emocím a snahou o zkoušení nových způsobů meditace (King, 2013).

Koncept spirituální inteligence dle Kinga poprvé v českém prostředí představily ve své studii mapující vztah spirituální inteligence a duševního zdraví Slezáčková a Janštová (2016). V naší další studii (Moravec & Slezáčková, 2018) jsme analyzovali psychometrické vlastnosti dotazníku SISRI-24 (*Spiritual Intelligence Self Report Inventory*), podle kterého se spirituální inteligence v Kingově pojetí měří. V této studii se zaměříme na souvislosti osobnosti a spirituální inteligence.

Souvislostem osobnosti a spirituality se intenzivně věnuje Piedmont, který chápe spiritualitu jako šestý faktor k tzv. Big Five (Piedmont, 1999). Vzhledem k tomu, že chápání osobnosti v pojetí Big Five patří v současné době mezi často používané koncepty, rozhodli jsme se pro tento koncept i v našem výzkumu. Tématu souvislostí spirituální inteligence a osobnostních proměnných z Big Five (měřených testem NEO-FFI) se věnovalo několik výzkumů v oblasti Blízkého Východu. Amrai, Farahami, Ebrahimi a Bagherian (2011) na vzorku 205 studentů našli pozitivní statisticky významné korelace mezi celkovou mírou spirituální inteligence a Neuroticismem, Přívětivostí a

Svědomitostí a negativní korelace s Extraverzí. Beshlideh, Kalkhoran, Charkhabi a Marashi (2011) na vzorku 270 studentů mužského pohlaví nalezli také pozitivní korelace mezi celkovou mírou spirituální inteligence měřenou testem SISRI-24 i mezi jednotlivými škálami a osobnostními proměnnými Přívětivost a Svědomitost. Korelace celkové míry spirituální inteligence s Extraverzí byla oproti předchozímu výzkumu pozitivní. Dimenze PMP Nalézání osobního smyslu života korelovala záporně s Neuroticismem. Regresní analýza odhalila, že negativním prediktorem celkové míry spirituální inteligence byl Neuroticismus, zatímco Přívětivost a Svědomitost byly potvrzeny coby pozitivní prediktory spirituální inteligence. Mahazneh, Shammout, Alkhazaleh a Abu-Eita (2015) na vzorku 716 studentů univerzity v Hashemite v Jordánsku nalezli statisticky významné korelace téměř mezi všemi dimenzemi SI a pěti osobnostními škálami (statisticky významné nebyly pouze korelace mezi Neuroticismem a dimenzemi PMP Nalézání osobního smyslu života a TA Vědomí přesahu). Nejsilnější korelace byla mezi Svědomitostí a škálou CSE Schopnost rozšiřování svého vědomí ($r = 0,29$).

Jak je zřejmé z našeho přehledu, výsledky zmíněných studií jsou odlišné. Ukazuje se, že míra spirituální inteligence je pravděpodobně ovlivňována dalšími intervenujícími proměnnými, např. kulturním prostředím či zemí původu. I z tohoto důvodu jsme se rozhodli zkoumat souvislosti mezi spirituální inteligencí a osobností na vzorku českých vysokoškolských studentů.

Cílem našeho příspěvku je ověřit hypotézu, že způsob prožívání spirituality není konstantní u všech jedinců, ale do velké míry je ovlivňován osobností jedince. Vycházíme z konceptu spirituální inteligence v pojetí D. B. Kinga (King & DeCicco, 2009) a pokusíme se ukázat, jak souvisí způsob prožívání spirituality v jeho pojetí s osobností jedince v pojetí Big Five.

Z hlediska víry v základní prvky křesťanské věrouky patří Česká republika k nejsekulárnějším zemím euroatlantického prostoru (podobně jako Švédsko, Dánsko nebo Belgie). Z hlediska víry v magické fenomény jsme naopak „na špici“ spolu s Lotyšskem, Ruskem a Slovenskem (Hamplová, 2013). Vojtíšek, Dušek a Motl (2012) konstatují, že to, čím se Češi liší od většiny evropských národů, není přímo ateismus jako takový, ale vysoká míra nedůvěry v náboženské instituce. Česká populace je tedy zajímavou výzvou pro výzkum spirituality.

Výzkumné otázky

Stanovili jsme tyto výzkumné otázky:

VO1: Jak se liší výzkumný vzorek vysokoškolských studentů od průměru populace ve struktuře osobnosti?

VO2: Jak se mezi sebou liší v míře spirituální inteligence a struktuře osobnosti respondenti patřící k různým náboženským skupinám?

VO3: Jaké jsou korelace mezi osobnostními dimenzemi tzv. Big Five a dimenzemi spirituální inteligence?

VO4: Které testové položky dotazníku SISRI-24 nejvíce korelují s jednotlivými osobnostními vlastnostmi tzv. Big Five?

VO5: Které osobnostní charakteristiky predikují míru spirituální inteligence?

Soubor

Výzkumný soubor tvořili studenti Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Celkový počet respondentů byl 91, z toho bylo 18 mužů a 71 žen (2 respondenti pohlaví a věk neuvedli). Věkové rozmezí respondentů bylo 19 až 33 let, průměrný věk byl 22 let ($SD = 2,61$).

Z hlediska náboženské příslušnosti (viz níže v části Použité nástroje) 36 % respondentů uvedlo, že se cítí být duchovně založený člověk bez příslušnosti k nějakému tradičnímu světovému náboženství, 31 % se považovalo za ateisty, 17 % za členy katolické církve, 8 % za svou náboženskou příslušnost uvedlo možnost „Něco jiného“ (např. „agnostik“, „věřím v křesťanství, ale nejsem vyloženě členkou v církvi“, „samozřejmě věřím, ale nesouhlasím s institucemi (církvemi) jako takovými“), 6 % respondentů náboženskou příslušnost neuvedlo a po 1 % byli příslušníci evangelické církve, jiné křesťanské církve a Buddhismu.

Pro účely porovnávání respondentů mezi sebou podle náboženské příslušnosti (výzkumná otázka 5) byly vytvořeny skupiny (A) Katolická církev ($N = 15$), (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství ($N = 33$) a (C) Ateisté ($N = 28$). Respondenti ze zbylých kategorií náboženské příslušnosti nebyli do porovnávání zařazeni z důvodu malé velikosti jejich skupin.

Všichni respondenti byli informováni o povaze výzkumu, souhlasili s účastí ve výzkumu a měli možnost z výzkumu odstoupit. Tuto možnost nikdo z nich nevyužil. Sběr a zpracování dat proběhlo anonymně.

Použité metody

Účastníci výzkumu obdrželi dotazník. Nejprve byli respondenti dotazováni na základní demografické údaje – věk a pohlaví. Poté měli respondenti zatrhnout, jestli jsou členy nějaké církve či náboženského uskupení (otázka č. 1) – (a) Katolická církev, (b) Evangelická církev, (c) Jiná křesťanská církev nebo komunita, (d) Islám, (e) Židovská víra, (f) Hinduismus, (g) Buddhismus, (h) Jsem duchovně založený člověk, který se nehlásí k žádnému tradičnímu světovému náboženství, (i) Bez náboženství nebo vyznání, protože jsem ateista a (j) Něco jiného, jmenovitě ___. Druhá otázka zjišťovala, jak silně respondent vnímá, že patří do dané náboženské skupiny – (a) Vůbec tam nepatřím, (b) Velmi málo tam patřím, (c) Jen trochu tam patřím, (d) Spíš tam patřím, (e) Hodně tam patřím a (f) Velice silně tam patřím.

Poté respondenti vyplnili dotazník NEO-FFI a SISRI-24.

Dotazník NEO-FFI autorů Costa a McCraea (1989) do češtiny přeložili a české normy vypracovali Hřebíčková a Urbánek (2001). Obsahuje 60 položek a respondenti na škále 0 – 4 vyznačují, jak silně je jednotlivé výroky vystihují. Výsledkem je pět osobnostních dimenzí neuroticismus, extraverze, otevřenost, přívětivost a svědomitost. Hodnoty reliability Cronbachovo alfa jednotlivých dimenzí byly až na dimenzi otevřenost (0,67) vyšší než 0,7 a lze je tedy považovat za uspokojivé. Hodnota reliability Cronbachovo alfa byla u všech dimenzí spirituální inteligence u české verze testu vyšší než 0,7 (Moravec & Slezáčková, 2018).

Statistická analýza

Data byla zpracována pomocí softwaru IBM SPSS Statistika verze 22. Pro porovnání výzkumného souboru s průměrem populace (V01) byl použit jednovýběrový t-test a pro porovnání respondentů podle míry spirituální inteligence a podle míry osobnostních dimenzí byla pro malou

velikost porovnávaných skupin (VO2) použita neparametrická analýza rozptylu (Kruskall Wallis test). Korelace mezi osobnostními dimenzemi a dimenzemi spirituální inteligence i jednotlivými testovými položkami (VO3 a VO4) byly zpracovány pomocí korelačních matic (Pearsonův korelační koeficient) a predikce spirituální inteligence z osobnostních dimenzí (VO5) byla zpracována metodou lineární regresní analýzy.

Výsledky

V tabulce 1 nejprve uvádíme průměrné skóry, směrodatné odchytky a rozpětí u proměnných testu NEO-FFI a SISRI-24.

Tabulka 1. Průměrné skóry, směrodatné odchytky a rozpětí u proměnných testů NEO-FFI a SISRI-24 (N = 91)

	M	SD	minimum	maximum
Neuroticismus	21,9	9,0	3	46
Extraverze	31,3	7,1	15	45
Otevřenost vůči zkušenosti	35,6	5,7	19	45
Přívětivost	32,7	5,9	18	44
Svědomitost	31,0	5,9	12	44
Kritické uvažování o existenciálních tématech	17,7	4,4	7	28
Nalézání osobního smyslu života	12,8	3,7	4	19
Vědomí přesahu	18,8	4,5	8	28
Schopnost rozšiřování svého vědomí	6,4	4,6	0	17
Celková míra spirituální inteligence	55,8	13,4	22	87

Výsledky jsou prezentovány podle výzkumných otázek.

VO1: Jak se liší výzkumný vzorek od průměru populace ve struktuře osobnosti?

Hodnoty průměru populace osobnostních dimenzí Big Five měřených testem NEO-FFI jsme získali z testové příručky (Hřebíčková & Urbánek, 2001). V porovnání s průměrem populace dosahovali respondenti vyšších skóru u osobnostních dimenzí Otevřenost vůči zkušenosti ($M = 35,6$; $SD = 5,69$, $t(90) = 13,2$; $p < 0,01$), Přívětivost ($M = 32,7$; $SD = 5,9$, $t(90) = 4,3$; $p < 0,01$), a Svědomitost ($M = 31,0$; $SD = 7,0$, $t(90) = 3,2$; $p < 0,01$).

VO2: Jak se mezi sebou liší respondenti v míře spirituální inteligence a struktuře osobnosti patřící k různým náboženským skupinám?

Byly nalezeny statisticky významné rozdíly u osobnostních dimenzí Přívětivost ($F(2; 74) = 11,9$; $p < 0,01$) a Svědomitost ($F(2; 74) = 7,4$; $p = 0,02$). U Přívětivosti dosahovali vyšších průměrných skóru respondenti skupiny (A) Katolická církev ($M = 37,2$) než (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému světovému náboženství ($M = 31,5$) a (C) Ateisté ($M = 31,6$). U Svědomitosti dosahovali (C) Ateisté vyšších průměrných skóru ($M = 33,9$) než (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství ($M = 28,7$).

V rámci celkové míry spirituální inteligence dosahovali vyšších průměrných skóru ($F(2; 74) = 11,9$; $p < 0,01$) respondenti skupiny (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému

tradičnímu světovému náboženství ($M = 60,9$) a skupiny (A) Katolická církev ($M = 58,7$) než (C) Ateisté ($M = 40,1$).

Podobné statisticky významné rozdíly byly také nalezeny u dimenzí PMP Nalézání osobního smyslu života ($F(2; 74) = 7,1; p = 0,03$), TA Vědomí přesahu ($F(2; 74) = 16,4; p < 0,01$) a CSE Schopnost rozšiřování svého vědomí ($F(2; 74) = 8,4; p = 0,02$). U dimenze PMP Nalézání osobního smyslu života dosahovali vyšších skóru respondenti skupiny (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství ($M = 13,9$) a respondenti skupiny (A) Katolická církev ($M = 13,7$) než (C) Ateisté ($M = 11,4$). U dimenze TA Vědomí přesahu dosahovali vyšších skóru respondenti skupiny (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství ($M = 20,6$) a respondenti skupiny (A) Katolická církev ($M = 19,7$) než (C) Ateisté ($M = 16,1$). U dimenze CSE Schopnost rozšiřování svého vědomí dosahovali vyšších skóru respondenti skupiny (A) Katolická církev ($M = 8,1$) a respondenti skupiny (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství ($M = 7,4$) a než (C) Ateisté ($M = 4,6$).

V03: Jaké jsou korelace mezi osobnostními dimenzemi tzv. Big Five a dimenzemi SI?

Z hlavních osobnostních škál dotazníku NEO-FFI korelovala se všemi dimenzemi spirituální inteligence i s celkovou mírou spirituální inteligence osobnostní dimenze Otevřenost vůči zkušenosti. Dimenze PMP Nalézání osobního smyslu života korelovala s pozitivně s Přívětivostí a Svědomitostí. Přehled korelací je v tabulce 2.

Tabulka 2. Korelace mezi dimenzemi Spirituální inteligence a osobnostními dimenzemi měřenými dotazníkem NEO-FFI (N = 91)

	N	E	O	P	S
Kritické uvažování o existenciálních témaitech	0,15	-0,12	0,56**	0,02	-0,04
Nalézání osobního smyslu života	-0,17	0,13	0,25*	0,22*	0,23*
Vědomí přesahu	0,09	0,01	0,41**	0,10	0,30
Schopnost rozšiřování svého vědomí	0,00	-0,02	0,51**	0,12	0,03
Celková míra spirituální inteligence	0,03	-0,02	0,51**	0,11	0,03

Poznámka: N – neuroticismus; E – extroverze; O – otevřenost vůči zkušenostem; P – přívětivost; S – svědomitost. Korelace označené ** jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,01 a korelace označené * jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,05.

Vzhledem k tomu, že respondenti skupiny (A) Katolická církev a (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství dosahovali (až na dimenzi CET Kritické uvažování o existenciálních témaitech) u ostatních dimenzí spirituální inteligence i u její celkové míry statisticky významně vyšších průměrných skóru než skupina (C) Ateisté, provedli jsme také korelační analýzu pouze pro tyto dvě skupiny dohromady ($N = 48$). Osobnostní dimenze otevřenost korelovala až na dimenzi PMP Nalézání osobního smyslu života se všemi ostatními dimenzemi spirituální inteligence, jak tomu bylo i u celého výzkumného souboru. Neuroticismus koreloval pozitivně s dimenzí CET Kritické uvažování o existenciálních témaitech a negativně s dimenzí PMP Nalézání osobního smyslu života. Tato dimenze spirituální inteligence korelovala také pozitivně se svědomitostí. Přehled korelací je v tabulce 3.

Tabulka 3. Korelace mezi dimenzemi Spirituální inteligence a osobnostními dimenzemi měřenými dotazníkem NEO-FFI u skupin respondentů (A) a (B) (N = 48)

	N	E	O	P	S
Kritické uvažování o existenciálních témaitech	0,33*	-0,11	0,49**	-0,21	-0,13
Nalézání osobního smyslu života	-0,27*	0,18	0,18	0,13	0,35*
Vědomí přesahu	0,03	0,12	0,43**	-0,07	0,15
Schopnost rozšiřování svého vědomí	0,06	0,00	0,30*	-0,12	-0,01
Celková míra spirituální inteligence	0,06	0,05	0,47**	-0,10	0,10

Poznámka: N – neuroticismus; E – extroverze; O – otevřenost vůči zkušenostem; P – přívětivost; S - svědomitost Korelace označené ** jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,01 a korelace označené * jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,05.

V04: Které testové položky dotazníku SISRI-24 nejvíce korelují s jednotlivými osobnostními vlastnostmi tzv. Big Five?

Nejtěsnější statisticky významné korelace s osobnostním rysem Otevřenost ke zkušenosti byly nalezeny u položky č. 10 ($r(89) = 0,46; p = 0,01$) a položky č. 1 ($r(89) = 0,43; p = 0,01$). S Otevřeností vůči zkušenosti korelovalo statisticky významně pozitivně celkem 19 položek. Kromě dimenze otevřenost korelovaly statisticky významně pozitivně s Neuroticismem položky č. 3 a 6, položky č. 9 a 23 negativně. Položka č. 9 korelovala statisticky významně negativně s Extraverzí. Položky č. 7, 19 a 22 korelovaly statisticky významně pozitivně s Přívětivostí, položky č. 19 a 23 statisticky významně pozitivně se Svědomitostí. Výsledky jsou v tabulce 4.

V05: Které osobnostní charakteristiky predikují míru spirituální inteligence?

Lineární regresní analýzou jsme se pokusili odhalit, které z osobnostních škál dotazníku NEO-FFI nejvíce predikují dimenze spirituální inteligence měřenými testem SISRI-24. K celkové míře spirituální inteligence měřenou testem SISRI-24 měla nejtěsnější vztah osobnostní škala Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,51$) na hladině významnosti 0,01. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 27 % rozptylu celkové míry spirituální inteligence. Vzhledem k limitovanému rozsahu článku uvádíme tyto detailnější výsledky jen stručně.

K dimensi CET *Kritické uvažování* o existenciálních témaitech měla nejtěsnější vztah osobnostní škala Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,54$) na hladině významnosti 0,01. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 32 % rozptylu dimenze CET Kritické uvažování o existenciálních témaitech.

K dimensi PMP *Nalézání osobního smyslu života* měla nejtěsnější vztah osobnostní škala Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,27$) na hladině významnosti 0,01. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 15 % rozptylu dimenze PMP Nalézání osobního smyslu života.

K dimensi TA *Vědomí přesahu* měla nejtěsnější vztah osobnostní škala Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,40$) na hladině významnosti 0,01. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 18 % rozptylu dimenze TA Vědomí přesahu.

K dimensi CSE *Schopnost rozšiřování svého vědomí* nejtěsnější vztah osobnostní škala Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,37$) na hladině významnosti 0,01. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 15 % rozptylu dimenze CSE Schopnost dosahování vyšších stavů myslí.

Tabulka 4. Jednotlivé položky testu SISRI-24 a korelace s osobnostními škálami měřenými testem NEO-FFI (N = 91)

	N	E	O	P	S
1. Často se zamýšlím nad podstatou reality.	0,16	-0,17	0,43*	-0,12	-0,14
2. Jsem si vědom/a toho, že kromě fyzických aspektů mám v sobě i hlubší stránky.	-0,02	0,10	0,19	0,19	0,06
3. Trávím čas rozjímáním nad smyslem a účelem své existence.	0,26*	-0,11	0,31*	0,02	-0,03
4. Jsem schopen/na dosáhnout vyšších stavů mysli (v modlitbě, meditaci, kontemplaci, apod.)	-0,00	-0,06	0,35*	0,08	-0,14
5. Jsem schopný/á hluboce rozjímat o tom, co nastane po smrti.	0,01	0,01	0,24*	0,05	0,02
6. Je pro mě obtížné vnímat nehmotné či nemateriální skutečnosti. <i>Rev.</i>	0,21*	0,11	0,41*	0,13	-0,09
7. Moje schopnost nacházet smysl a účel života mi pomáhá se vyrovnat se stresovými situacemi.	-0,02	0,12	0,12	0,24*	0,17
8. Když chci, dokážu si záměrně navozovat vyšší stav mysli (v modlitbě, meditaci, kontemplaci, apod.).	-0,08	0,04	0,32*	0,00	-0,01
9. Vytvořil/a jsem si vlastní teorie o životě, smrti, skutečnosti a bytí.	0,13	-0,28**	0,33*	0,09	0,03
10. Vnímám hlubší propojení mezi sebou a ostatními lidmi.	0,12	0,08	0,46*	-0,08	-0,06
11. Jsem schopen/na definovat smysl nebo účel svého života.	-0,06	0,08	0,02	0,11	0,12
12. Jsem schopen/na volně přecházet mezi různými úrovněmi stavů mysli.	-0,06	-0,05	0,34*	0,05	-0,04
13. Často rozmýšlím o smyslu událostí v mému životě.	0,19	-0,02	0,30*	0,05	0,11
14. Přistupuji k sobě sama na základě svého hlubšího, nefyzického já.	0,04	-0,05	0,29*	0,07	-0,03
15. Když zažiji nějaké selhání, jsem v tom stále schopen/na najít smysl.	-0,22*	0,08	0,27*	0,06	0,07
16. Ve vyšších stavech mysli často vidím věci a možnosti volby jasněji.	0,14	-0,11	0,22*	0,05	-0,11
17. Často přemýšlím o vztahu člověka a vesmíru.	-0,07	0,04	0,40*	0,02	-0,06
18. Jsem si plně vědom/a nemateriálních stránek života.	-0,00	-0,02	0,24*	0,02	0,06
19. Jsem schopen/na se rozhodovat v souladu s tím, co vnímám jako smysl svého života.	-0,11	-0,03	0,20	0,22**	0,24*
20. Vnímám u lidí důležitější kvality, než je jejich tělo, osobnost nebo emoce.	-0,10	0,17	-0,08	0,19	0,07
21. Rozjímám nad tím, zda existuje nějaká vyšší síla nebo moc (např. Bůh, božská bytost, vyšší energie, atd.)	0,02	0,04	0,31*	0,06	-0,08
22. Uvědomění existence nemateriálních stránek života přispívá k mé vyrovnanosti.	0,11	-0,08	0,30*	0,24*	-0,02
23. Jsem schopen/na nacházet význam nebo smysl ve svých každodenních zážitcích a zkušenostech.	-0,22*	0,19	0,28*	0,11	0,22*
24. Vytvořil/a jsem si vlastní postupy, skrze které dosahují vyšších stavů mysli (v modlitbě, meditaci, kontemplaci, apod.).	0,00	0,03	0,33*	-0,06	-0,05

Poznámka: Rev. = položka č. 6 je skórována obráceně. N – neuroticismus; E – extravereze; O – otevřenost vůči zkušenosti; P – přívětivost; S – svědomitost. Korelace označené ** jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,01 a korelace označené * jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,05.

Vzhledem k tomu, že respondenti skupiny (A) Katolická církev a (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství dosahovali (až na dimenzi CET Kritické uvažování o existenciálních témaech) u ostatních dimenzí spirituální inteligence i u její celkové míry statisticky významně vyšších průměrných skóru než skupina (C) Ateisté, provedli jsme také lineární regresní analýzu pouze pro tyto dvě skupiny dohromady ($N = 48$).

K celkové míře spirituální inteligence měřenou testem SISRI-24 měla nejtěsnější vztah osobnostní škála Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,49$) na hladině významnosti 0,01. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 28 % rozptylu celkové míry spirituální inteligence.

K dimenzi CET *Kritické uvažování o existenciálních témaech* měla nejtěsnější vztah osobnostní škála Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,46$) na hladině významnosti 0,01 a neuroticismus ($\beta = 0,34$) na hladině významnosti 0,05. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 35 % rozptylu dimenze CET Kritické uvažování o existenciálních témaech.

K dimenzi PMP *Nalézání osobního smyslu* života neměla žádná z osobnostních dimenzí statisticky významný vztah.

K dimenzi TA *Vědomí přesahu* měla nejtěsnější vztah osobnostní škála otevřenost ($\beta = 0,46$) na hladině významnosti 0,01. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 28 % rozptylu dimenze TA Vědomí přesahu.

K dimenzi CSE *Schopnost rozšiřování svého vědomí* nejtěsnější vztah osobnostní škála Otevřenost vůči zkušenosti ($\beta = 0,31$) na hladině významnosti 0,05. Ostatní vztahy nebyly statisticky významné. Společně vysvětlovaly osobnostní dimenze 12 % rozptylu dimenze CSE Schopnost dosahování vyšších stavů mysli.

Diskuze

Náš výzkum ukázal, že spirituální inteligence v pojetí D. B. Kinga na vzorku českých vysokoškolských studentů koreluje především s osobnostní dimenzí otevřenost. Jeden z autorů osobnostního dotazníku NEO-FFI McCrae (1999) uvádí právě Otevřenost vůči zkušenosti jako nejdůležitější osobnostní škálu v souvislosti se spiritualitou a religiozitou. Říčan s Janošovou (2010) shledali na vzorku českých vysokoškolských studentů nejsilnější korelace mezi osobnostní škálou Otevřenost a dimenzemi spirituality Mysticmus a Sounáležitost.

Jako jediná osobnostní dimenze Otevřenost vůči zkušenosti predikovala celkovou míru spirituální inteligence i její jednotlivé dimenze. Osobnostní dimenze otevřenost vůči zkušenosti je charakterizována intelektuální zvídavostí a schopností hledat alternativní výklady vnímaných skutečnosti, a právě to může být vhodným předpokladem pro intenzivnější prožívání spirituality. Výzkumy zmíněné v úvodu naší studie zkoumající souvislosti spirituální inteligence a osobnostních dimenzí nalézaly více korelací mezi jednotlivými dimenzemi spirituální inteligence a osobnostními dimenzemi, než jen s dimenzí Otevřenost vůči zkušenosti. Může to být způsobeno odlišným kulturním prostředím (studie byly realizovány na Blízkém Východě) a také specifickostí našeho vzorku studentů filozofické fakulty.

Respondenti se od průměru české populace lišili především u osobnostní dimenze Otevřenost vůči zkušenosti, u které dosahovali vyšších průměrných skórů. To může být způsobeno specifičností vzorku studentů filozofické fakulty, která přitahuje zvídavé a přemýšlivé jedince schopné sebereflexe a flexibilního uvažování o sobě a o světě.

V rámci porovnání respondentů podle toho, k jaké náboženské skupině cítí příslušnost, se ukázalo, že respondenti skupiny (A) Katolická církev a (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství dosahovali v rámci spirituální inteligence (s výjimkou dimenze CET Kritické uvažování o existenciálních témaech) statisticky významně vyšších průměrných skórů než skupina (C) Ateisté. Ve výzkumu Slezáčkové a Janštové (2016), kde byly porovnávány respondenti křesťanského vyznání, bez vyznání a respondenti považující se za věřící, ale nehlásící se k žádnému náboženství, dosahovali respondenti křesťanského vyznání nejvyšších průměrných skórů u dimenze CET Kritické uvažování o existenciálních témaech. Respondenti považující se za věřící, ale nehlásící se k žádnému náboženství, dosahovali nejvyšších hodnot v dimenzích TA Vědomí přesahu a CSE Schopnost rozširování svého vědomí. U celkové míry spirituální inteligence dosahovali statisticky významně vyšších průměrných skórů lidé považující se za věřící, ale nehlásící se k žádnému náboženství a lidé křesťanského vyznání. Výsledky naší studie jsou tedy podobné a rozdíly mohou být způsobeny specifičností výzkumného souboru studentů filozofické fakulty a také rozdílností kategorizace respondentů podle náboženské příslušnosti.

Zkoumali jsme také korelace mezi osobnostními dimenzemi a dimenzemi spirituální inteligence pouze u skupin respondentů (A) Katolická církev a (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství (vyloučili jsme tedy z porovnávání skupiny (C) Ateisté a ostatní skupiny s malou četností respondentů). Ukázalo se, že u těchto dvou skupin, které můžeme charakterizovat jako respondenty vnímající určitý duchovní rozměr svého života, byly nalezeny také korelace mezi osobnostní dimenzí Otevřenost vůči zkušenosti a dimenzemi spirituální inteligence CET Kritické uvažování o existenciálních témaech, TA Vědomí přesahu a celkové míry spirituální inteligence. Otevřenost vůči zkušenosti tedy vykazuje souvislost s dimenzemi spirituální inteligence. Navíc se ukázala pozitivní korelace Neuroticismu s dimenzí CET Kritické uvažování o existenciálních témaech a negativní vztah Neuroticismu s dimenzí PMP Nalézání osobního smyslu života. Tyto výsledky naznačují, že úzkostně založení lidé mají blíže k promýšlení témat života, smrti apod., avšak mohou mít větší obtíže v nacházení smysluplnosti vlastního života. Dimenze PMP Nalézání osobního smyslu života navíc pozitivně korelovala s osobnostní dimenzí Svědomitost (podobně jako u celkového vzorku respondentů). Svědomitost, jež může být konkrétně vyjádřena v behaviorální rovině jako pečlivost a poctivost, tedy zřejmě může podpořit schopnost nalézat smysl vlastního života.

Regresní analýza pouze pro skupiny respondentů (A) Katolická církev a (B) Duchovně založení nehlásící se k žádnému tradičnímu světovému náboženství ukázala jako prediktor celkové míry spirituální inteligence i jednotlivých dimenzí mimo PMP Nalézání osobního smyslu života osobnostní škálu Otevřenost vůči zkušenosti. Oproti celkovému souboru respondentů osobnostní škála Neuroticismus predikovala statisticky významně dimenzi CET Kritické uvažování o existenciálních témaech. Můžeme tedy konstatovat, že intelektuálně zvídaví lidé jsou lépe dispozovaní k vnímání smysluplnosti vlastního života a lidé úzkostní mají větší předpoklady k promýšlení existenciálních témat. Je však otázkou, zda má toto promýšlení spíše negativní či pozitivní povahu - jsou tito lidé úzkostní, a proto promýšlejí existenciální téma, nebo promýšlí existenciální téma, a proto jsou úzkostní? Odpověď by bylo možné zjistit spíše dalším výzkumem kvalitativního rázu.

Mezi limity naší studie můžeme zmínit malý vzorek respondentů a jeho specifický charakter tvořený pouze vysokoškolskými studenty. Dalším limitem je použití sebeposuzovací škály pro zkoumání komplexního fenoménu jakým je spiritualita jedince.

Z možností dalšího výzkumu zmiňujeme projekt naší disertační práce, v rámci kterého se zabýváme zkoumáním souvislostí osobnostních dimenzí a spirituální inteligence. Zkoumáme také souvislosti spirituální inteligence a dysfunkčního chování. Porovnáváme mezi sebou skupiny respondentů silně se hlásících ke katolické církvi, slabě se k ní hlásících, duchovně založených bez příslušnosti k určitému tradičnímu náboženství a ateistů.

Závěr

Cílem našeho příspěvku bylo zkoumat souvislosti spirituální inteligence v pojetí D. B. Kinga a osobnosti na základě pětidimenzionálního modelu Big Five. Za hlavní zjištění pokládáme, že osobnostní dimenze Otevřenosť vůči zkušenosti predikuje spirituální inteligenci. Zajímavým zjištěním bylo, že pokud jsme z výzkumného souboru vyloučili respondenty bez vyznání, ukázalo se, že u duchovně založených respondentů a respondentů hlásících se ke katolické církvi Neuroticismus koreloval pozitivně s dimenzí CET Kritické uvažování o existenciálních tématech a negativně s dimenzí PMP Nalézání osobního smyslu života. Emocionální labilita tedy ovlivňuje způsob, jakým jedinec prožívá svou spiritualitu. S přihlédnutím k limitům práce se domníváme, že příspěvek je zajímavým doplněním současného poznání o souvislostech spirituality a osobnosti člověka.

Literatura

- Amrai, K., Farahami, A., Ebrahimi, M. & Bagherian, V. (2011). Relationship between personality traits and spiritual intelligence among university students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, 609–612. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.149>
- Beshlideh, K., Kalkhoran, M. A., Charkhabi, M. & Marashi, S. (2011). Relationship between personality traits and spiritual intelligence in male students of Shahid Chamran University at Ahvaz. *International Journal of Psychology*, 5(1), 21–34.
- Halama, P. (2003). Zmysel života ako kognitívny fenomén: Je možné hovoriť o existenciálnej inteligencii? In: Ruisel, I. (Ed.). *Inteligencia v roznych kontextoch*. (pp. 37-52). Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV. Dostupné z <http://www.psychologia.sav.sk/cevit/inteligencia.pdf>
- Halama, P., & Stríženec, M. (2004). Spiritual, existential or both? Theoretical considerations on the nature of „higher“ intelligences. *Studia Psychologica*, 46(3), 239-253.
- Hamplová, D. (2013). *Náboženství v České společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum.
- Hřebíčková, M., & Urbánek, T. (2001). *NEO pětfaktorový osobnostní inventář* (podle NEO Five-Factor Inventory P. T. Costy a R. R. McCrae). Praha: Testcentrum.
- King, D. B., & DeCicco, T. L. (2009). A viable model and self-report measure of spiritual intelligence. *International Journal of Transpersonal Studies*, 28(1), 68–85. <https://doi.org/10.24972/ijts.2009.28.1.68>
- King, D. B. (2013). *A Practical Guide to Spiritual Intelligence*. Retrieved from: <http://www.davidbking.net/spiritualintelligence/index.htm>.

- Mahazneh, A. M., Shammout, N. A., Alkhazaleh, Z. M. & Abu-Eita, J. D. (2015). The relationship between spiritual intelligence and personality traits among Jordanian university students. *Psychology Research and Behavior Management*, 8, 89–97.
<https://doi.org/10.2147/PRBM.S76352>
- Mahmood, A., Arsal, M. A., Ahmed, A., Akhtar, S., & Khan, S. (2018). Spiritual intelligence research within human resource development: A thematic study. *Management Research Review*, 41(8), 987-1006. <https://doi.org/10.1108/MRR-03-2017-0073>
- McCrae, R. R. (1999). Mainstream personality psychology and the study of religion. *Journal of Personality*, 67(6), 1209-1218. <https://dx.doi.org/10.1111/1467-6494.00088>
- Moravec, P., & Slezáčková, A. (2018). Test Spirituální inteligence D. Kinga a jeho psychometrické vlastnosti u české populace. *Psychologie a její kontexty*, 9(1), 83–100.
- Piedmont, R. L. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five Factor model. *Journal of Personality*, 67(6), 985-1013.
<https://dx.doi.org/10.1111/1467-6494.00080>
- Říčan, P., & Janošová, P. (2010). Spirituality as a basic aspect of personality: A cross-cultural verification of Piedmont's model. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 20, 2-13. <https://dx.doi.org/10.1080/10508610903418053>
- Slezáčková, A., & Janštová, E. (2016). Vztah spirituální inteligence a duševního zdraví: Význam nalézání osobního smyslu a duchovní praxe. *E-psychologie*, 10(2), 18–33. Dostupné z https://e-psycholog.eu/pdf/slezackova_janstova.pdf
- Vojtíšek, Z., Dušek, P., & Motl, J. (2012). *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.

Poruchy autistického spektra z pohľadu psychodiagnostiky kognitívnych schopností

Psychodiagnostics of Cognitive Function in Autism Spectrum Disorders

Simona NAVAROVÁ, Daniela JÁNOŠÍKOVÁ, Marián ŠPAJDEL

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita, Trnava

simonanavarova.psycholog@gmail.com

Abstrakt

Psychodiagnostika osôb s poruchou autistického spektra prináša so sebou mnohé tŕažnosti. Ak je však realizovaná skúsenými odborníkmi, môžu byť jej výsledky nesmiernym prínosom pre psychologickú diagnostiku a klinickú prax. Cieľom nášho výskumu bolo zistiť kognitívne špecifiká u jednotlivcov s poruchou autistického spektra v porovnaní s neurotypickými jednotlivcami. Testovanie prebehlo vo výskumnom súbore 80 dospelých osôb, pričom 40 bolo jednotlivcov s poruchou autistického spektra a 40 v kontrolnej skupine. Každý účastník výskumu absolvoval testovanie diagnostickou batériou pozostávajúcou z Wechslerovej inteligenčnej škály [WAIS III] a nástrojom Kvocient autistického spektra [AQ], Kvocient empatie [EQ] a Kvocient systemizácie [SQ]. Štatistické testovanie poukázalo na signifikantné rozdiely v celkovom IQ a verbálnom IQ, a tiež vo všetkých štyroch indexoch: indexe verbálneho porozumenia, percepčného usporiadania, pracovnej pamäti aj v indexe rýchlosťi spracovania. Signifikantné rozdiely sme našli aj v AQ a vo všetkých jeho piatich subškálach, a tiež v EQ a SQ. Naše výsledky prinášajú zaujímavé zistenia o špecifikách v kognitívnych procesoch pri poruchách autistického spektra, ktoré môžu spresniť diferenciálnu diagnostiku.

Klúčové slová: kognitívne procesy; poruchy autistického spektra; psychodiagnostika

Abstract

Psychodiagnostics of the individuals with autism spectrum disorder may be very difficult. However if performed by professionals, it can be a great contribution for psychological diagnostics and clinical practice. The aim of our study was to examine cognitive specifics of people with autism spectrum disorder and compare the results with neurotypical individuals. The study was conducted on the sample of 80 participants, 40 individuals with autism spectrum disorder and 40 healthy participants. Cognitive functions were measured by the Wechsler Intelligence Scale. The Autism Spectrum Quotient was used to measure autistic traits, the Empathy Quotient and Systemizing Quotient measured cognitive styles. The results indicated that there is a significant difference between the two groups in full-scale IQ, verbal IQ and verbal comprehension index, perceptual organization index, processing speed index and working memory index. Moreover, there were significant differences between the two groups in AQ full score and in five subscales, and in SQ and EQ full score. Interesting findings were identified about specifics of cognitive processes in autism spectrum disorder. These findings may also help in differential diagnostic.

Keywords: cognitive processes; autism spectrum disorder; psychodiagnostics

Úvod

Psychodiagnostika jednotlivcov s poruchou autistického spektra je pomerne zložitá. Vyžaduje rozsiahle znalosti z oblasti ontogenetickej psychológie, psychopatológie aj klinickú skúsenosť. Takúto skúsenosť však získajú iba pracovníci, ktorí sa rutinne zaoberajú touto skupinou porúch. Vzhľadom na to, že takýchto odborníkov je stále nízky počet, je nutné, ak je našou snahou zachytenie tejto poruchy, prinášať nové informácie širokému spektru odborníkov, ktorí môžu prísť do styku s rizikovým jednotlivcom. Komplikáciou, ktorá je spojená s diagnostikou jednotlivcov s poruchou autistického spektra [PAS] je aj fakt, že symptómy nie sú stabilné v čase (Thorová, 2006). Autizmus je neurovývinová porucha a to znamená, že u každého dieťaťa sa vplyv génov a prostredia v čase mení, a preto aj biologické faktory a génové expresie, ktoré vyúsťujú v konkrétny klinický obraz poruchy, nemožno považovať za statický znak, ale za vekovo závislý prejav (Hnilicová et al., 2015, Zwaigenbaum et al., 2015).

Použitie štandardizovaných špecifických škál autizmu je neoddeliteľnou pomôckou pre odborníka. Systematickú pozornosť však treba venovať aj oblastiam relevantným pre diferenciálnu diagnózu. Štandardne je diagnostický proces založený na stanovení silných a slabých stránok jednotlivca a zhodnotení ich schopností a zručností (Kubranská, Vidošovičová, Kvasničková, & Ostatníková, 2015). Nevyhnutnou súčasťou komplexného vyšetrenia je aj meranie kognitívnych schopností, ktoré môžu, ale nemusia byť oslabené pri PAS a slúžia ako dôležitý zdroj informácií pri vytváraní komplexného obrazu o testovanej osobe, v diferenciálnej diagnostike, ako i pri odporúčanach pre terapeutické intervencie. Výber diagnostických metód závisí od veku jednotlivca, miery verbálnych schopností, percepčnej zrelosti, schopnosti koncentrácie pozornosti, schopnosti nadviazať kontakt a pracovné spoločenstvo s administrátorom (Thorová & Beranová, 2014).

Cieľom nášho výskumu bolo preskúmať kognitívne špecifiká u dospelých jednotlivcov s poruchou autistického spektra v porovnaní s neurotypickými jednotlivcami.

Výskumný súbor, metódy

Testovanie prebehlo vo výskumnom súbore 80 osôb, pričom 40 bolo jednotlivcov s poruchou autistického spektra a 40 v kontrolnej skupine. Výskumný súbor bol tvorený dospievajúcimi a dospelými jednotlivcami s PAS vo veku od 16-35 rokov [priemerný vek 22,8; SD=4,64]. Do výskumu boli zaradení jednotlivci s predpokladaným normointelektom, primeranými verbálnymi schopnosťami a pracovnou výdržou pre úspešnú administráciu. Títo jednotlivci boli zaradení z dôvodu vysokej náročnosti celej testovej batérie. Participanti boli diagnostikovaní na klinickom pracovisku a nemali iné diagnózy. O možnosti zúčastniť sa výskumu boli informovaní prostredníctvom ambulancie klinickej psychológie.

Kontrolný súbor tvorili dospelí jednotlivci zo zdravej populácie vo veku od 18-28 rokov [priemerný vek 20,7; SD=1,62].

Predpokladom zaradenia do výskumného súboru bolo podpísanie informovaného súhlasu dobrovoľníkom alebo jeho zákonným zástupcom. Všetci participanti boli oboznámení s cieľom výskumu, o anonymite všetkých získaných údajov a ich využití výlučne pre účely tohto výskumu. Zber výskumných dát prebiehal od októbra 2017 do júna 2018 v priestoroch Trnavskej univerzity v Trnave. Každý účastník v úvode vyplnil a podpísal informovaný súhlas a dotazníkovú batériu. Následne absolvoval individuálne testovanie Wechslerovou inteligenčnou škálou pre dospelých (WAIS III) (Wechsler, 2010). Celé testovanie každého účastníka trvalo približne 2 hodiny.

WAIS - III

Pri meraní inteligencie je rozšíreným nástrojom Wechslerova inteligenčná škála [WISC – pre deti, WAIS – pre dospelých] (napr. Rommelse et al., 2015; Delobel-Ayoub et al., 2015; Ko, Kim, Kim, Song, & Cheon, 2016; Nader, Courchesne, Dawson, & Soulières, 2016; Stack, Murphy, Prendeville, & O'Halloran, 2017), ktorá ponúka posúdenie celkovej úrovne štruktúry rozumových schopností. Vzhľadom na výskumný súbor sme použili verziu WAIS – III. Skladá sa zo 14 subtestov, ktoré sú rozdelené do verbálnych a performačných. Z výsledkov je možné zistiť verbálne, performačné a celkové IQ, a tiež jednotlivé indexy. Patria sem: Index verbálneho porozumenia, Index percepčného usporiadania, Index pracovnej pamäti a Index rýchlosťi spracovania.

Kvocient autistického spektra AQ

Kvocient autistického spektra bol vyvinutý ako nástroj na zistovanie rozsahu autistických črt u dospelých. Je to jednoduchá orientačná metóda, ktorá informuje o riziku. Test neslúži pre definitívne stanovenie diagnózy (Ruzich et al., 2015). Obsahuje 50 tvrdení, s ktorými môže respondent úplne súhlasiť, skôr súhlasiť, skôr nesúhlasiť alebo vôbec nesúhlasiť. Tvrdenia sú rozdelené do piatich subškál pozostávajúcich z 10 tvrdení, pričom každá posudzuje kognitívne kvality a tăžkosti spájané s PAS: komunikácia, sociálne správanie, predstavivosť, pozornosť (zameranie) na detaily a rozdeľovanie pozornosti.

Kvocient empatie EQ

Kvocient empatie je zostavený tak, aby pokrýval oba aspekty empatie – rozpoznávanie aj reagovanie, tak ako ich autor popisuje vo svojej definícii: „Empatia je schopnosť identifikovať, čo si niekto iný myslí alebo cíti a reagovať na myšlienky a pocity druhého človeka primeranou emóciou.“ (Baron-Cohen, 2014, s. 28). EQ sa skladá zo zoznamu 60 tvrdení. Pri každom tvrdení má participant možnosť vyjadriť mieru súhlasu a označiť jednu zo štyroch možností rovnako ako pri AQ.

Kvocient systemizácie SQ

Vo výskume bol využitý aj nástroj na meranie systemizácie. Systemizácia znamená schopnosť identifikovať a analyzovať meniace sa vzorce, pokiaľ je zmena nenáhodná, mat' sklon k analyzovaniu systému a odhalovaniu pravidiel, podľa ktorých sa konkrétny systém riadi v snahe predpovedať jeho správanie (Ostatníková et al., 2010; Baron-Cohen, 2014). Dotazník tvorí 60 položiek, z toho 40 slúži k posúdeniu úrovne systemizácie a 20 je doplnkových, ktoré boli do testu zaradené s úmyslom odpútať pozornosť respondenta od tém súvisiacich so systemizáciou. Jednotlivec tiež odpovedá na štvorbodovej stupnici.

Štatistická analýza

Štatistická analýza bola realizovaná pomocou software SPSS. Rozdiely medzi skupinami sme testovali pomocou Studentovho t-testu pre dva nezávislé výbery, vzťahy medzi premennými sme posudzovali na základe Pearsonovho korelačného koeficientu.

Výsledky

V tabuľke 1 uvádzame priemery a štandardné odchýlky nameraných výskumných hodnôt oboch skupín z WAIS III., a to celkového IQ, verbálneho a performačného IQ a jednotlivých indexov.

Tabuľka 1. Priemery a SD hodnôt z WAIS III. výskumnej a kontrolnej skupiny

	Výskumná skupina (n=40)		Kontrolná skupina (n=40)	
	priemer	SD	priemer	SD
CIQ	106,05	14,429	98,13	6,402
VIQ	106,30	15,001	96,20	5,849
PIQ	105,23	17,005	101,13	9,140
IVP	107,15	13,494	96,15	7,000
IPU	109,88	18,445	101,55	10,419
IPP	85,95	15,787	98,33	8,429
IRS	71,18	8,620	102,93	11,011

Poznámka: CIQ - celkové IQ, VIQ - verbálne IQ, PIQ - performačné IQ, IVP - index verbálneho porozumenia, IPU - index percepčného usporiadania, IPP - index pracovnej pamäti, IRS - index rýchlosťi spracovania

V nasledujúcej tabuľke (Tab. 2) sú zhrnuté priemery a štandardné odchýlky nameraných výskumných hodnôt oboch skupín z AQ, SQ a EQ.

Tabuľka 2. Priemery a SD hodnôt AQ a jednotlivých subškál, SQ a EQ výskumnej a kontrolnej skupiny

	Výskumná skupina (n=40)		Kontrolná skupina (n=40)	
	priemer	SD	priemer	SD
AQ - celkové	32,03	8,781	13,23	4,250
sociálne správanie	6,63	2,425	1,57	1,435
rozdel'ovanie pozornosti	7,23	2,259	3,08	1,741
pozornosť na detaile	6,50	2,172	4,32	2,092
komunikácia	6,55	2,331	1,75	1,531
predstavivosť	5,40	2,048	2,53	0,953
SQ	47,70	15,299	20,36	9,412
EQ	28,38	10,940	49,36	10,380

Na základe zistených výsledkov a následného štatistického testovania rozdielov sme zistili štatisticky signifikantný rozdiel vo verbálnom IQ [$t = -3,967$; $p < 0,001$], celkovom IQ [$t = -3,175$; $p = 0,002$], a tiež v indexe verbálneho porozumenia [$t = -4,577$; $p < 0,001$], indexe percepčného usporiadania [$t = -2,485$; $p = 0,015$], indexe pracovnej pamäti [$t = 4,373$; $p < 0,001$] a indexe rýchlosťi spracovania [$t = 14,360$; $p < 0,001$]. V performačnom IQ sa rozdiel medzi skupinami nezistil [$t = -1,343$; $p = 0,183$].

Pri zistovaní rozdielov v získaných skóre jednotlivých nástrojov AQ, SQ a EQ sme zistili štatisticky signifikantné rozdiely medzi skupinou jednotlivcov s PAS a kontrolnou skupinou v celkovom skóre AQ [$t = -13,629$; $p < 0,001$] a všetkých jeho subškálach: Sociálne správanie [$t = -12,563$; $p < 0,001$], Rozdel'ovanie pozornosti [$t = -10,007$; $p < 0,001$], Pozornosť na detaily [$t = -4,893$; $p < 0,001$], Komunikácia [$t = -11,956$; $p = 0,000$], Predstavivosť [$t = -9,008$; $p < 0,001$]. Signifikantne nižšie skóre bolo zistené v Kvociente empatie u jednotlivcov s PAS [$t = 9,431$; $p < 0,001$]. Jednotlivci s PAS skórovali v systemizácii signifikantne vyššie v porovnaní s kontrolnou skupinou [$t = -10,626$; $p < 0,001$].

Medzi zaujímavé zistenia v skupine jednotlivcov s PAS patrí štatisticky významný vzťah medzi AQ a indexom percepčného usporiadania [$r = 0,312$; $p = 0,050$] a subtestom Matrice [$r = 0,337$; $p = 0,036$]. Z hľadiska výsledkov jednotlivých subškál AQ sme našli štatisticky signifikantný vzťah medzi Sociálnym správaním a performačným IQ [$r = 0,374$; $p = 0,017$] a indexom percepčného usporiadania [$r = 0,368$; $p = 0,019$]. Významný vzťah bol nájdený aj medzi subškálou Pozornosť na detaily a verbálnym IQ [$r = 0,458$; $p = 0,003$], celkovým IQ [$r = 0,402$; $p = 0,010$], indexom verbálneho porozumenia [$r = 0,361$; $p = 0,023$] a indexom pracovnej pamäti [$r = 0,318$; $p = 0,047$]. Subškála Imaginácia je vo vzťahu s verbálnym IQ [$r = 0,354$; $p = 0,025$] a celkovým IQ [$r = 0,362$; $p = 0,022$]. Výsledky poukazujú aj na štatisticky signifikantný vzťah medzi SQ a verbálnym IQ [$r = 0,393$; $p = 0,012$], celkovým IQ [$r = 0,387$; $p = 0,014$] a indexom verbálneho porozumenia [$r = 0,329$; $p = 0,041$]. V rámci výsledkov z merania EQ sme našli stredne silný štatisticky signifikantný vzťah s indexom rýchlosťi spracovania [$r = 0,485$; $p = 0,001$].

Diskusia

Cieľom realizovaného výskumu bolo preskúmať kognitívne špecifiká u dospelých jednotlivcov s poruchou autistického spektra v porovnaní s neurotypickými jednotlivcami. Už v starších publikáciách sa objavujú informácie o opakujúcich sa špecifikách v kognitívnom profile jednotlivcov s PAS (e.g. Happé, 1994; Gillberg & Peeters, 1998). Tak ako sa ukazuje aj v našich výsledkoch. Zaujímavé zistenia prinášajú štúdie, ktoré sa venovali výkonu svojich participantov s PAS v jednotlivých indexoch, ktoré je možné z Wechslerovej inteligenčnej škály zistit. Výsledky naznačujú, že štatisticky významné rozdiely v jednotlivých indexoch by mohli poukazovať na určité špecifikum v kognitívnych schopnostiach u PAS.

Jedným z našich zistení je signifikantne vyššie skóre v indexe percepčného usporiadania v skupine osôb s PAS. Toto zistenie potvrdzujú aj ďalšie štúdie. Nader et al. (2016) sa vyjadrujú, že index percepčného usporiadania vo WISC-IV lepšie hodnotí inteligenciu u jednotlivcov s PAS a ich potenciál ako celkové skóre vo WISC-IV a neverbálne IQ vo WISC-III. Index percepčného usporiadania je mierou schopnosti interpretovať a organizovať vizuálne podnety a mierou receptívnej alebo expresívnej vizuomotorickej schopnosti (Nicholson & Alcorn, 2008) na úrovni manipulácie s konkrétnymi predmetmi. Vysoké skóre v tomto indexe tiež vyžaduje schopnosť usudzovania. Nader, Jelenic a Soulières (2015) tiež zistili, že jednotlivci s PAS skórovali vyššie

v indexe percepčného usporiadania. Neurotypickí jednotlivci sa v tejto štúdii signifikantne nelíšili vo všetkých štyroch indexoch. Títo autori zistili vysoké skóre u PAS vo všetkých troch subtestoch, ktoré tvoria index percepčného usporiadania, teda Usudzovanie podľa matíc, Doplňovanie obrázkov a Kocky, pričom najlepší výsledok v subteste Usudzovanie podľa matíc potvrdzuje aj ďalšia štúdia (Oliveras-Rentas, Kenworthy, Roberson, Martin, & Wallace, 2012). Výsledky nášho výskumu skutočne poukazujú na relatívne vyššie skóre v týchto subtestoch.

Najnižšie skóre v už spomínamej štúdii mali jednotlivci s PAS v Kódovaní a Hl'adaní symbolov, teda v dvoch subtestoch, ktoré sú na čas, vyžadujú vizuomotorickú koordináciu (Nader et al., 2015) a sú súčasťou indexu rýchlosťi spracovania. V tomto indexe sa v našom výskume potvrdil signifikantne nižší výsledok u jednotlivcov s PAS a celkovo najnižší výsledok zo všetkých indexov. Stack et al. (2017) vo svojom výskume zistili, že subtest Kódovanie mal signifikantne nižšie skóre ako bol priemer všetkých subtestov vo WISC-IV. Deti s PAS mali nízky index rýchlosťi spracovania (Oliveras-Rentas et al., 2012; Nader et al., 2015; Mouga et al., 2016) v porovnaní s neurotypickými deťmi, aj ak mali rovnaké celkové skóre (Nader et al., 2015). Index rýchlosťi spracovania meria schopnosť spracovávať neverbálne informácie, rozoznávať rovnaké a odlišné tvary a symboly, význam hrá aj pracovné tempo a schopnosť rýchleho rozhodovania. Kladie nároky aj na krátkodobú neverbálnu pamäť, vizuomotorickú koordináciu, percepciu a krátkodobé neverbálne učenie (Nicholson & Alcorn, 2008). Autori sa pri zistených výsledkoch zamýšľajú aj nad problematickou vizuomotorickou koordináciou spolu s problémom v zameraní pozornosti (Nader et al., 2015). Vzhľadom na to, že aj v indexe percepčného usporiadania, ktorý bol spomínaný vyššie je zahrnutý subtest, ktorý vyžaduje určitú úroveň vizuomotorickej koordinácie, je zaujímavým zistením, že práve v tomto indexe skórovala skupina s PAS vyššie. Môžeme sa nad tým zamyslieť ako nad jedným zo špecifík kognitívneho profilu. Je nutné vziať do úvahy rozdielne požiadavky, ktoré sú kladené pred testovanú osobu v rámci týchto subtestov. Pri riešení subtestu Kocky, testovaná osoba pracuje s konkrétnymi kockami, ktoré je potrebné poskladať do abstraktného vzoru podľa obrázkovej predlohy. Subtest vyžaduje schopnosť zrakovej analýzy a syntézy abstraktných vzorov, zameranie na detail a úspech môžu dosiahnuť aj tí, ktorí sú slabší v centrálnej koherencii. Podľa našich výsledkov bola v tejto úlohe skupina s PAS úspešnejšia ako kontrolná skupina. Naopak Index rýchlosťi spracovania tvoria subtesty Kódovanie a Hl'adanie symbolov, ktoré vyžadujú okrem iného schopnosť rýchlej percepcie a učenia, a tiež schopnosť zrakovej diskriminácie. Pracuje sa so symbolmi a znakmi a vyžaduje sa aj grafomotorický úkon – prečiarknuť možnosť alebo zapísat’ značku podľa inštrukcie. Určitá záťaž je kladená aj na neverbálnu pamäť a sekvenčné schopnosti. V oboch týchto subtestoch bol zaznamenaný nižší výsledok v skupine jednotlivcov s PAS v porovnaní s kontrolnou skupinou.

Podľa autorov štúdie (Yeung, Han, Sze, & Chan, 2016) nižšie skóre v spomínaných dvoch subtestoch môže súvisieť aj s oslabenou kognitívou flexibilitou. Táto štúdia sa zamerala na 25 vysokofunkčných PAS a 25 neurotypických detí vo veku od 6 do 17 rokov. Všetci mali hodnoty IQ nad 85. Každé dieťa absolvovalo individuálne meranie EEG a meranie kognitívnych schopností. Hlavným cieľom bolo zistiť úroveň kognitívnej flexibility a k tomu relevantné neurofiziologické procesy. Zistili, že deti s PAS potrebovali na riešenie úloh viac času, tiež urobili viac perseveratívnych chýb a viac zlyhaní v hlavnom testovaní a boli pomalšie v odpovediach. EEG ukázalo, že deti s PAS demonštrujú menšiu aktivitu vo frontálnom laloku. Boli nájdené štrukturálne a funkčné abnormality. Autori teda uzatvárajú, že jednotlivci s PAS môžu mať deficit v kognitívnej flexibilite, ktorá má neurologický základ primárne vo frontálnom laloku, takže ich slabý výkon v testoch kognitívnej flexibility nezáležal výlučne na deficitoch v pozornosti. Deficity v kognitívnej flexibilite sú považované za základ repetitívneho a stereotypného správania

u PAS. Deti v tomto výskume tiež vykazovali redukovaný výskyt theta vln lokalizovaných vo viacerých oblastiach, aj vo frontálnom laloku, ktoré ako sa ukázalo neskôr, signifikantne korelovali s oslabenými výkonomi v kognitívnej flexibilite.

Zaujímavé zistenia v súvislosti s touto problematikou prináša aj štúdia (Hidding et al., 2015), ktorá sa venovala skúmaniu velo-kardio-faciálneho syndrómu, ktorého klinický fenotyp počas detstva zahŕňa vyššiu vulnerabilitu na symptomatológiu špecifických porúch ako je PAS a ADHD. Nižšie skóre v Slovníku a Kódovaní bolo spájané s väznejšími symptómami PAS a nižšie skóre v Kockách a Počtoch bolo spájané s väznejšími symptómami ADHD. Ako je možné vidieť na týchto výsledkoch, znova sa objavuje možná účasť oslabenej vizuomotorickej koordinácie, kognitívnej flexibility, grafomotoriky ale aj ďalších skôr spomínaných čiastkových funkcií, na nízkom skóre v popisovanom neverbálnom subteste spájanom so symptómami PAS, na ktoré poukazujú aj naše výsledky. Regresívna analýza v spomínamej štúdii (Hidding et al., 2015) tiež poukázala na negatívny vzťah medzi kvalitou recipročnej sociálnej interakcie u participantov s velo-kardio-faciálnym syndrómom a výkonom v Slovníku a Kódovaní, čo môže podľa autorov naznačovať, že oslabená vizuálno-motorická koordinácia a spracovanie vizuálnych informácií a tåžkosti s verbálnym porozumením a verbálnou expresiou môže súvisieť s problémami v recipročnej sociálnej interakcii. Je nutné dodať, že z našich skúseností vidíme aj možnú účasť oslabenej obsahovej úrovni reči, ktorá môže byť zodpovedná za nízky výkon v subteste Slovník. Je náročné presne determinovať kognitívne schopnosti, ktoré sa podielajú na spomínaných subtestoch, pretože výkon v nich závisí od viacerých funkcií – napr. aj skúsenosti s prácou s ceruzkou, nízka motivácia alebo impulzivita. Slabý výkon v subteste Kódovanie bol v tejto štúdii spájaný aj s repetitívnym a stereotypným správaním. To naznačuje, že symptómy môžu byť okrem oslabenej kognitívnej flexibility spájané aj s tåžkostami v krátkodobej vizuálnej pamäti a kapacite pozornosti (ibid.).

Na základe zistených výsledkov v rámci verbálnych subtestov môžeme konštatovať, že je signifikantný rozdiel v indexe verbálneho porozumenia medzi skupinou jednotlivcov s PAS a kontrolnou skupinou. Tiež sme našli štatisticky signifikantný rozdiel medzi skupinami vo verbálnom IQ. Rovnako ako pri našom testovaní prostredníctvom WAIS-III zostáva aj v novšej verzii najnižšie skóre jednotlivcov s PAS v subteste Porozumenie, ktoré vyžaduje verbálne porozumenie a sociálne uvažovanie a slabý výkon v tomto subteste je potvrdený viacerými štúdiami (Charman et al., 2011; Oliveras-Rentas et al., 2012; Nader et al., 2015; Mouga et al., 2016; Stack et al., 2017). V rámci našich výsledkov bol v tomto subteste dosiahnutý druhý najhorší výsledok zo všetkých subtestov. Lepšie výsledky v rámci verbálnych subtestov bývajú opisované v subteste Podobnosti. Aj z hľadiska našich zistení bol práve v tomto subteste dosiahnutý jeden z najlepších výkonov. Okrem iného bol nájdený aj štatisticky signifikantný rozdiel v tomto subteste medzi výskumnou a kontrolnou skupinou. Najlepší výkon v rámci verbálnych subtestov bol však vo výskumnom súbore zaznamenaný v subteste Informácie. Mouga et al., (2016) zistili najvyššie skóre v subteste Podobnosti iba v skupine, ktorá dosiahla priemerné alebo nadpriemerné IQ. V skupine, ktorá mala podpriemerné IQ zistili najlepší výkon v subteste Skladačky. Ten sa zameriava na schopnosť vnímať vzťahy medzi časťami a celkom s využitím známych konkrétnych predmetov (Nicholson & Alcorn, 2008). Ďalej sa autori Stack et al. (2017) zamýšľajú nad ďalším zaujímavým výsledkom v rámci verbálnych úloh. Najlepší výkon bol dosiahnutý v subteste Podobnosti [podobne v už spomínamej štúdii Nader, Jelenic, Soulières (2015) bolo zistené vysoké skóre v skupine detí s Aspergerovým syndrómom], výsledok bol signifikantne vyšší ako v subteste Porozumenie, ktorý dosiahol druhé najhoršie skóre z celého testu. Tieto výsledky sa dajú vysvetliť silnými a slabými stránkami objavujúcimi sa v jadrových

príznakoch PAS. Jednotlivci sú zameraní na detail, ale relatívne slabý výkon dosahujú v centrálnej koherencii, odhadovaní z detailov, porozumení sociálnym kontextom a normám, ktoré vyžaduje práve subtest Porozumenie. Dôležitú rolu pri tvorení odpovedí na otázky hrajú predchádzajúce sociálne skúsenosti (Nicholson & Alcorn, 2008). Štúdia (Oliveras-Rentas et al., 2012) zistila negatívnu koreláciu medzi subtestom Porozumenie a problematickým sociálnym fungovaním.

Výkon v indexe verbálneho porozumenia bol vyšší v skupine jednotlivcov s PAS. Vyššie skóre v indexe verbálneho porozumenia zistili v štúdiu (Lehnhardt et al., 2016) u mužov v porovnaní so ženami s PAS, u ktorých došlo k diagnostikovaniu autistických symptómov až v neskoršom veku. Autori výkon vo verbálnych úlohách pripisujú, aj spolu s vysokým celkovým IQ, schopnosti mužov v tomto výskume skrývať, kompenzovať autistické symptómy. Výsledky aj zameranie spomínanej štúdie (Lehnhardt et al., 2016) vytvára zaujímavé prepojenie aj v súvislosti s našim výskumom, pretože sa zameriavala na dospelých jednotlivcov s PAS. Okrem iného autori riešili aj problematiku odhalenia diagnózy v neskoršom veku. Toto sa stáva najmä u žien. Môže to byť spôsobené aj tým, že sú schopné lepšie maskovať svoje autistické symptómy ako muži. Zaujímavosťou je, že ženy v tomto výskume skórovali vyššie pri testovaní exekutívnych funkcií, rovnako skórovali vyššie aj pri meraní pozornosti a kognitívnej flexibility. Zistenie, ktoré podľa autorov prispieva k schopnosti žien skrývať svoje autistické symptómy je aj vyrovnaný kognitívny profil (Lehnhardt et al., 2016). Títo autori sa dokonca zamýšľajú nad tým, či väčšia miera zastúpenia autizmu u mužského pohlavia nie je spôsobená aj tým, že ženy sú schopné symptómy skrývať.

Ďalším zaujímavým zistením v tejto štúdii je významný rozdiel, ktorý bol nájdený v rámci verbálnych subtestov. Ako sme opisovali vyššie, problematickým subtestom pri testovaní jednotlivcov s PAS býva Porozumenie. V skupine dospelých s PAS bol tento subtest medzi najlepšie skórovanými. Práve schopnosti, ktoré sú vyžadované na úspešné riešenie jednotlivých úloh môžu byť zodpovedné za určitú schopnosť kompenzovať autistické symptómy. V kontraste s týmto relatívne vysokým skóre sa objavilo v tejto skupine relatívne nízke skóre v Zorad'ovaní obrázkov, ktoré bolo najčastejšie podpriemerné bez ohľadu na pohlavie, čo môže naznačovať určité oslabenie v spracovaní sociálnych informácií. Na základe našich zistení môžeme rovnako konštatovať zaradenie medzi subtesty s nízkym výkonom, aj keď v porovnaní so subtestom Porozumenie bol výsledok lepší. Rozdiel medzi dvoma spomínanými subtestami je v tom, že v subteste Zorad'ovanie obrázkov sa nevyžaduje verbálne vysvetlenie. Je možné, že práve verbálna zdatnosť môže byť tým kompenzačným prostriedkom na vysporiadanie sa s t'ažkosťami, ktoré autistické symptómy so sebou prinášajú. Vzhľadom na výrazné t'ažkosti so subtestom Porozumenie v mladšom veku môžeme lepší výkon v dospejnej populácii pripísť aj predchádzajúcim skúsenostiam a schopnosti poučiť sa zo skúseností. Okrem takýchto konkrétnych zistení autori štúdie samozrejme poukazujú aj na to, že k neskoršiemu odhaleniu ich autistických symptómov prispelo nezanedbatel'ne aj vysoké celkové IQ (Lehnhardt et al., 2016).

V štúdii (Assouline, Foley Nicpon, & Dockery, 2012), v ktorej skúmali intelektovo nadaných študentov s PAS zistili, že pracovná pamäť a rýchlosť spracovania sú dôležitými faktormi akademického úspechu. Tieto indexy boli v signifikantnej korelácii s čítaním, matematikou a písomným prejavom. Konkrétnie pracovná pamäť bola spätá s písomným prejavom. Zaujímavým zistením tiež bolo, že napriek tomu, že študenti vykazovali relatívne vysoké verbálne a neverbálne schopnosti, prejavovali sa u nich t'ažkosti v pracovnej pamäti aj v rýchlosťi spracovania ako to potvrdzujú aj naše výsledky. Signifikantne nižšie skóre sme zaznamenali v skupine jednotlivcov s PAS v indexe pracovnej pamäti aj indexe rýchlosťi spracovania.

Gillberg a Peeters (1998) sa d'alej zamýšľajú nad výkonom v subteste Zorad'ovanie obrázkov, ktorý sice nepatrí do indexu percepčného usporiadania, ale jeho výkon ovplyvňuje celkové skóre v neverbálnom IQ. Nebol zistený signifikantný rozdiel medzi skupinou jednotlivcov s PAS a kontrolnou skupinou. Výkon v tomto subteste môže ovplyvňovať špecificky schopnosť brať do úvahy presvedčenia, túžby a cieky druhých. Oslabenie v tejto schopnosti sa považuje za jadrový príznak PAS. V subteste Kocky, ktorý tiež patrí k neverbálnym subtestom, by mohli mať výhodu jednotlivci, ktorí vnímajú viac detail ako celok. Opačne je to však v subteste Skladačky – ľudia so zníženou schopnosťou centrálnej koherencie môžu preto uspiet' v prvom spomínanom subteste a pravdepodobne zlyhajú v druhom. Avšak aj problémy v motorickej obratnosti a problémy s vizuálnou percepciou sú často dominantným rysom, ktoré môžu viesť aj k vizuomotorickým problémom, a to môže viesť k relatívnomu zlyhaniu v položke Kocky (Gillberg & Peeters, 1998).

Na rozdiel od nízkej empatie majú osoby, u ktorých sa potvrdila PAS pozoruhodne precízne a exaktné myšlenie, systemizujú veci výnimočným spôsobom. Systemizácia znamená schopnosť identifikovať a analyzovať meniace sa vzorce, pokial' je zmena nenáhodná, mať sklon k analyzovaniu systému a odhalovaniu pravidiel, podľa ktorých sa konkrétny systém riadi, v snahe predpovedať jeho správanie (Ostatníková et al., 2010; Baron-Cohen, 2014). Ako bolo zistené, jednotlivci s PAS skórovali v systemizácii signifikantne vyššie v porovnaní s kontrolnou skupinou. Osoby s PAS majú svoj mechanizmus systemizácie vyladený na maximálnu úroveň. Typ informácií, o ktoré sa zaujímajú sú systemizovateľné informácie – opakujúce sa fakty, pohyby, akcie. Všetko, čo sa nečakane zmení, môže viesť až k záchvatom paniky (Baron-Cohen, 2014). Systemizácia sa často potvrdzuje empiricky ako silné zameranie pozornosti a záujmu na oblasti, ktoré sa koncentrujú na systémy. Vyššie skórujú pri meraní systemizácie nielen ľudia z celého spektra autizmu (Ostatníková et al., 2010; Grove, Baillie, Allison, Baron-Cohen, & Hoekstra, 2013). Grove et al. (2013) zistili, že vyššia systemizácia a nižšia empatizácia sa vyskytuje aj u rodičov detí s PAS. Podobné výsledky sú zistené aj pri meraní AQ. Autori Ruzich et al. (2017) sa venovali zberu dát získaných z AQ od jednotlivcov s PAS, ich súrodencov a kontrolnej skupiny. Do svojho výskumu zahrnuli deti, adolescentov aj dospelých pričom v každej skupine využili príslušnú verziu AQ. V skupine detí vypĺňali AQ obaja rodičia. Výsledky poukázali na to, že dospelí súrodenci jednotlivcov s PAS skórovali v AQ vyššie ako kontrolná skupina. V skupine detí a adolescentov súrodenci ženského pohlavia tiež skórovali vyššie ako ženy z kontrolnej skupiny, ale tento rozdiel neboli zaznamenané u súrodencov mužského pohlavia. U súrodencov mužského pohlavia bol zaznamenaný iba rozdiel v subškále Komunikácia. Súrodenci ženského pohlavia sa líšili vo všetkých subškáloch s výnimkou subškály Predstavivosť. V štúdii (Grove et al., 2013) zase muži skórovali signifikantne vyššie v škále Pozornosť k detailom pri meraní AQ. Nás výskum sa zameriaval aj na vzťah medzi AQ s jednotlivými výsledkami z WAIS-III. Z hľadiska výsledkov jednotlivých subškál AQ sme našli štatisticky signifikantný vzťah medzi subškálou Pozornosť na detaily a verbálnym IQ, celkovým IQ, indexom verbálneho porozumenia a indexom pracovnej pamäti, čo je tiež zaujímavé zistenie aj v súvislosti s už popisovaným výskumom (Assouline et al., 2012), v ktorom bola pracovná pamäť späť s písomným prejavom.

V SQ skórujú vyššie muži ako ženy. V kvociente empatie [EQ] majú zase vyššie skóre ženy. Vyššie v systemizácii skórujú aj študenti exaktných vied v porovnaní s humanitnými odbormi. Pri skúmaní vzťahu s osobnostnými dotazníkmi sa zistila negatívna korelácia SQ s neuroticizmom. EQ signifikantne koreloval s extraverziou (Dostál, Plháková, Záškodná, 2014). Ostatníková et al. (2010) tvrdia, že systemizácia je doménou ľavej mozgovej hemisféry a empatizácia je doménou pravej mozgovej hemisféry. V rámci výsledkov z merania EQ sme našli stredne silný štatisticky signifikantný vzťah s indexom rýchlosťi spracovania. Ako sme už

spomínali vyššie, práve index rýchlosťi spracovania meria schopnosť spracovať neverbálne informácie, schopnosť rýchleho rozhodovania, vizuomotorickú koordináciu a percepciu. Výsledky naznačujú, že tieto schopnosti by u PAS mohli súvisieť so schopnosťou identifikovať, čo si druhý myslí a cíti a primerane na to reagovať. Zaujímavé zistenia prináša aj štúdia (Larson, Lai,, Wagner, Baron-Cohen, & Holland, 2015), v ktorej testovali jednotlivcov s PAS, pričom niektorí z nich mali komorbídnu diagnózu psychotická porucha. Tí jednotlivci, ktorí mali aj psychotickú poruchu a IQ nadpriemerné, vykazovali viac sklon k empatizácii ako v druhej skupine bez výskytu psychotickej poruchy. V ďalšej štúdii (Tavassoli et al., 2017) si prostredníctvom teórie empatizácie a systemizácie pomohli k diferenciálnej diagnostike PAS a poruchy senzorického spracovania. Novým diagnostickým kritériom pre PAS podľa DSM-5 je aj „zvýšená alebo znížená citlivosť na senzorické podnety alebo neobvyklé zmyslové záujmy“ (APA, 2015, s. 51). Avšak aj jednotlivci, ktorí nemajú PAS môžu trpieť poruchou senzorického spracovania. Preto sa autori výskumu snažili odlišiť PAS od tejto poruchy, a to práve prostredníctvom výsledkov v EQ a SQ. V rámci týchto kognitívnych štýlov sa rozdiely u poruchy senzorického spracovania vyskytujú práve v systemizácii v porovnaní s PAS. Neurotypickí jednotlivci v tomto prípade vykazujú priemerné skóre v systemizácii aj v empatizácii. Pri PAS býva výrazný rozdiel v skóre EQ a SQ, tak ako tomu bolo aj v rámci našich zistení. Zaujímavým zistením tiež je, že EQ skóre v spomínanom výskume signifikantne negatívne korelovalo so skóre v Škále senzorického spracovania. To znamená, že jednotlivci s vyšším EQ skóre mali menej symptómov poruchy senzorického spracovania. SQ skóre nekorelovalo so skóre v Škále senzorického spracovania v žiadnej skupine (Tavassoli et al., 2017). Štúdia (Krajmer, Špajdel, Celec, & Ostatníková, 2011) zistila rozdiely v empatizácii u pubertálnych chlapcov nad 10 rokov v porovnaní s kontrolou skupinou, ale v skupine predpubertálnych chlapcov pod 10 rokov rozdiely nenašla. Autori tento rozdiel vysvetľujú tým, že empatizácia sa ako charakteristický kognitívny štýl stáva evidentnejšou u pubertálnych detí a v dospelosti.

Záver

Cieľom nášho výskumu bolo preskúmať kognitívne špecifiká u dospelých jednotlivcov s poruchou autistického spektra v porovnaní s neurotypickými jednotlivcami. Na základe našich zistení môžeme konštatovať štatisticky signifikantný rozdiel v celkovom a verbálnom IQ, indexe verbálneho porozumenia, indexe percepčného usporiadania, indexe rýchlosťi spracovania a indexe pracovnej pamäte. Štatisticky signifikantný rozdiel sme našli tiež v celkovom skóre AQ a v jeho piatich subškálach, a tiež v celkovom skóre SQ a EQ. V rámci výsledkov tiež popisujeme niektoré zaujímavé korelácie a rozdiely na úrovni subtestov. Naše zistenia sme sa v rámci diskusie pokúsili prepojiť s najnovšími vedeckými zisteniami v tejto problematike, pričom sme hľadali určité špecifiká v kognitívnom profile, ktoré by bolo možné v rámci psychodiagnostiky sledovať.

Grantová podpora: Štúdia vznikla v rámci projektu APVV-15-0085 Autizmus vo svetle emočných, kognitívnych a biologických kontextov.

Literatúra

- APA. (2015). *DSM-5*. Praha: Hogrefe-Testcentrum.
- Assouline, S. G., Foley Nicpon, M., & Dockery, L. (2012). Predicting the academic achievement of gifted students with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42, 1781-1789. <https://doi.org/10.1007/s10803-011-1403-x>
- Baron-Cohen, S. (2014). *Věda zla*. Brno: Emitos.
- Delobel-Ayoub, M., Ehlinger, V., Klapouszczak, D., Maffre, T., Raynaud, J-P., Delpierre, C., & Arnaud, C. (2015). Socioeconomic disparities and prevalence of autism spectrum disorders and intellectual disability. *Plos One*, 10(11), e0141964. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0141964>
- Dostál, D., Plháková, A., & Záškodná, T. (2014). Rozdíly v autistických rysech, empatii a systemizaci mezi studenty exaktních a humanitních věd. *Československá psychologie*, 58(5), 206-221.
- Gillberg, Ch., & Peeters, T. (1998). *Autismus – zdravotní a výchovné aspekty: Výchova a vzdělávání dětí s autismem* (1st ed.). Praha: Portál.
- Grove, R., Baillie, A., Allison, C., Baron-Cohen, S., & Hoekstra, R. A. (2013). Empathizing, systemizing, and autistic traits: Latent structure in individuals with autism, their parents, and general population controls. *Journal of Abnormal Psychology*, 122(2), 600-609. <https://doi.org/10.1037/a0031919>
- Happé, F. G. (1994). Wechsler IQ profile and theory of mind in autism: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 35(8), 1461-1471. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01287.x>
- Hidding, E., Swaab, H., de Sonneville, L. M. J., van Engeland, H., Sijmens-Morcus, M. E. J., Klaassen, P. W. J., ... Vorstman, J. A. S. (2015). Intellectual functioning in relation to autism and ADHD symptomatology in children and adolescents with 22q11.2 deletion syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59, 803-815. <https://doi.org/10.1111/jir.12187>
- Hnilicová, S., Pivočarová, A., Vidošovičová, M., Kubranská, A., Babinská, K., & Ostatníková, D. (2015). Manažment porúch autistického spektra v SR. *20. konference patologické a klinické fyziologie Plzeň 2015: Sborník abstrakt*. Plzeň: Ústav patologické fyziologie LFUK v Plzni.
- Charman, T., Pickles, A., Simonoff, E., Chandler, S., Loucas, T., & Baird, G. (2011). IQ in children with autism spectrum disorders: Data from the Special Needs and Autism Project (SNAP). *Psychological Medicine*, 41(3), 619-627. <https://doi.org/10.1017/S0033291710000991>
- Ko, Ch., Kim, N., Kim, E., Song, D. H., & Cheon, K. (2016). The effect of epilepsy on autistic symptom severity assessed by the social responsiveness scale in children with autism spectrum disorder. *Behavioral and Brain Functions*, 12, 20. <https://doi.org/10.1186/s12993-016-0105-0>
- Krajmer, P., Špajdel, M., Celec, P., & Ostatníková, D. (2011). Relationship between salivary testosterone levels and empathizing/systemizing in Slovak boys with Asperger syndrome. *Studia Psychologica*, 53(3), 293-305.
- Kubranská, A., Vidošovičová, M., Kvasničková, G., & Ostatníková, D. (2015). Diagnostika porúch autistického spektra. *Psychiatria-Psychoterapia-Psychosomatika*, 22(1), 26-31.

- Larson, F. V., Lai, M. C., Wagner, A. P., Baron-Cohen, S., & Holland, A. J. (2015). Testing the „Extreme Female Brain“ theory of psychosis in adults with autism spectrum disorder with or without co-morbid psychosis. *PLoS ONE*, 10(6), e0128102.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0128102>
- Lehnhardt, F-G., Faller, C. M., Gawronski, A., Pfeiffer, K., Tepest, R., Franklin, J., & Vogeley, K. (2016). Sex-related cognitive profile in autism spectrum disorders diagnosed late in life: Implications for the female autistic phenotype. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(1), 139-154. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2558-7>
- Mouga, S., Café, C., Almeida, J., Marques, C., Duque, F., & Oliveira, G. (2016). Intellectual profiles in the autism spectrum and other neurodevelopmental disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(9), 2940-2955. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2838-x>
- Nader, A-M., Courchesne, V., Dawson, M., & Soulières, I. (2016). Does WISC-IV underestimate the intelligence of autistic children? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(5), 1582-1589. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2270-z>
- Nader, A-M., Jelenic, P., & Soulières, I. (2015). Discrepancy between WISC-III and WISC-IV cognitive profile in autism spectrum: What does it reveal about autistic cognition? *Plos One*, 10(12), e0144645. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0144645>
- Nicholson, C. L., & Alcorn, C. L. (2008). *WISC-III vzdělávací aplikace: Pomůcka pro interpretační strategie a nápravná doporučení* (J. Zapletalová, Překl.). Praha: Testcentrum – Hogrefe.
- Oliveras-Rentas, R. E., Kenworthy, L., Roberson, R. B., Martin, A., & Wallace, G. L. (2012). WISC-IV profile in high-functioning autism spectrum disorders: Impaired processing speed is associated with increased autism communication symptoms and decreased adaptive communication abilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42(5), 655-664.
<https://doi.org/10.1007/s10803-011-1289-7>
- Ostatníková, D. (Ed.) (2010). *Autizmus z pohľadu neuropsychológie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Rommelse, N., Langerak, I., van der Meer, J., de Brujin, Y., Staal, W., Oerlemans, A., & Buitelaar, J. (2015). Intelligence may moderate the cognitive profile of patients with ASD. *Plos One*, 10(10), e0138698. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0138698>
- Ruzich, E., Allison, C., Smith, P., Watson, P., Auyeung, B., Ring, H. & Baron-Cohen, S. (2015). Measuring autistic traits in the general population: A systematic review of the Autism-Spectrum Quotient (AQ) in a nonclinical population sample of 6900 typical adult males and females. *Molecular Autism*, 6, 2. <https://doi.org/10.1186/2040-2392-6-2>
- Ruzich, E., Allison, C., Smith, P., Ring, H., Auyeung, B., & Baron-Cohen, S. (2017). The Autism-Spectrum Quotient in siblings of people with autism. *Autism Research*, 10(2), 289-297.
<https://doi.org/10.1002/aur.1651>
- Stack, K., Murphy, R., Prendeville, P., & O'Halloran, M. (2017). WISC-IV UK profiles of children with autism spectrum disorder in a specialist autism service. *Educational & Child Psychology*, 34(2), 40-53.
- Tavassoli, T., Miller, L. J., Schoen, S. A., Brout, J. J., Sullivan, J., & Baron-Cohen, S. (2017). Sensory reactivity, empathizing and systemizing in autism spectrum conditions and sensory processing disorder. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 29(1), 72-77.
<https://doi.org/10.1016/j.dcn.2017.05.005>
- Thorová, K. (2006). *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál.

- Thorová, K., & Beranová, I. (2014). Psychodiagnostika. In M. Hrdlička, & V. Komárek (Eds.), *Dětský autismus: Přehled současných poznatků* (pp. 73-78). Praha: Portál.
- Wechsler, D. (2010). WAIS-III - Wechslerova inteligenční škála pro dospělé (D. Černochová, P. Goldmann, P. Král, T. Soukupová, & V. Šnorek, překl.). Praha: Hogrefe-Testcentrum.
- Yeung, M. K., Han, Y. M., Sze, S. L., & Chan, A. S. (2016). Abnormal frontal theta oscillations underlie the cognitive flexibility deficits in children with high-functioning autism spectrum disorders. *Neuropsychology, 30*(3), 281-295. <https://doi.org/10.1037/neu0000231>
- Zwaigenbaum, L., Bauman, M. L., Choueiri, R., Kasari, C., Carter, A., Granpeesheh, D., ... Natowicz, M. R. (2015). Early intervention for children with autism spectrum disorder under 3 years of age: Recommendations for practice and research. *Pediatrics, 136* (Suppl.1), 60-81. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-3667E>

Psychofyziologické koreláty osobnostných dimenzií: Výsledky empirického výskumu

Psychophysiological correlates of personality dimensions: Results of empirical research

Pavel RUSKO, Jiří DAN

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

ruskopavel123@gmail.com, dan@rect.muni.cz

Abstrakt

Psychofyziológia je metodickým prístupom, pomocou ktorého sú skúmané biologické koreláty, ale tiež fyziologické základy psychických procesov. Zahŕňa metódy výskumu, ktoré sa pokúšajú hľadať vzťahy medzi neinvazívne detekovateľnými biosignálmi a psychickými konštruktmi. Medzi najvýznamnejšie práce z poslednej doby hľadajúce odpoved' na riešenie psychofyzického problému patria práce Thayera (2009), Lana (2009), Porges (2009) či McCratyho (2015). Poskytli nám inšpirujúce teoretické východiská pre výskum, ktorého cieľom bolo v rámci korelačného výskumu preskúmať vzťah medzi fyziologickými prejavmi organizmu a vybranými osobnostnými faktormi.

Výskumný súbor tvorilo 66 študentov psychológie (10 mužov a 56 žien) s priemerným vekom 22 rokov. Výskum bol realizovaný v roku 2017 na Katolíckej univerzite v Ružomberku. U participantov sme merali fyziologické prejavy počas pokojového stavu a stavu mentálnej záťaže, ktorá bola vyvolaná administráciou Stroopovho testu a tzv. mentálnou aritmetikou. Na meranie týchto prejavov sme využili systém Biograf Infinity. Údaje o osobnostných charakteristikách participantov sme získali pomocou osobnostného inventáru NEO-FFI.

Získané výsledky naznačujú existenciu vzťahu medzi variabilitou frekvencie srdca a osobnostnými faktormi, otvorenosť ku skúsenostiam a svedomitosť. Naznačený bol aj vzťah medzi vodivosťou kože a osobnostnými faktormi, neuroticizmus a otvorenosť ku skúsenostiam. Participanti s nižšími hodnotami otvorenosti ku skúsenostiam a svedomitosti, ale zato s vyššími hodnotami neuroticizmu, reagovali na vystavenie mentálnej záťaži výraznejším zvýšením hodnôt fyziologických prejavov. Výsledky, vrátane analýzy rozloženia dát v súbore psychofyziologických premenných, môžu viest' k úvahám, nakol'ko je zvolená kvantitatívna výskumná stratégia adekvátna k riešeniu odpovede na výskumnú otázku.

Kľúčové slová: variabilita frekvencie srdca; vodivosť kože; autonómny nervový systém

Abstract

Psychophysiology is a methodical approach that explores biological correlates but also the physiological basics of psychological processes. It encompasses research methods which seek to find relationships between noninvasive detectable bio-signals and mental constructs. Among the most important recent theses trying to find solutions to the psychophysical problem are Thayer's (2009), Lane's (2009), Porges's (2009), and McCraty's (2015). They provided us inspirational theoretical backgrounds for research which purpose was to explore the correlation between the physiological manifestations of the organism and selected personality factors.

The research group consisted of 66 psychology students (10 men and 56 women) with an average age of 22 years. The research was realized in 2017 at the Catholic University of

Ruzomberok. We measured participant's physiological manifestations during resting state and mental stress, which was induced by the Stroop test and mental arithmetic. We used the biofeedback Biograf Infinity to measure these manifestations. All data about personal traits of participants were gained with the NEO-FFI personal inventory.

The results outline the existence of a relationship between heart rate variability and personality factors - openness to experience and consciousness. Relationship between skin conductivity and personality factors - neuroticism and openness to experience have been also outlined. Participants with lower values of openness to experience or consciousness, or with higher values of neuroticism, responded to mental stress by a more pronounced increase in values of physiological manifestations. The results, including the analysis of data distribution in the set of psychophysiological variables, can lead to speculations on the extent to which the selected quantitative research strategy is adequate for answering the research question.

Keywords: heart rate variability; skin conductivity; autonomous nervous system

Teoretické východiská

Samotný pojem psychofyziológia sa vzťahuje k predpokladanému vzťahu medzi psychickými a fyziologickými procesmi, vychádzajúc pritom z postulátu, že psychické fenomény majú svoj základ v biologických štruktúrach a funkciách centrálneho nervového systému, a tým aj v fyziologických prejavoch. Značný progres v tejto problematike nastal v posledných desaťročiach, podmienený novými poznatkami z fyziológie či neurológie, predovšetkým však nástupom nových zobrazovacích neinvazívnych metód, umožňujúcich efektívnejšie a podrobnejšie zaznamenávanie fyziologickej aktivity. V psychológií je bežne známym príkladom takejto neinvazívnej metódy napr. biofeedback Biograf Infinity, metóda zameraná na zaznamenávanie niektorých fyziologických funkcií, ako napr. variabilita frekvencie srdca, pulz, vodivost' kože, respirácia, svalové kontrakcie, teplota kože, resp. pri rozšírenej verzii aj neurologická aktivita. My sme sa v našom výskume zamerali na sledovanie fyziologickej aktivity: variability frekvencie srdca (VFS) a vodivosti kože (VK).

Variabilitu frekvencie srdca môžeme považovať za cenný ukazovateľ činnosti srdca. V psychológií je pomerne často využívaná na indexovanie rytmických zmien aktivity srdca vplyvom psychológiou popisovaného fenoménu. Ako už bolo vyšie spomenuté, psychologické fenomény majú svoj biologický základ, ktorý sprostredkúva ich spojenie s fyziologickou aktivitou, v tomto prípade s variabilitou frekvencie srdca. Pojem variabilita frekvencie srdca sa používa pre definovanie zmien frekvencie srdcovej činnosti počas určitého časového obdobia. Samotný fyziologický parameter sa skladá z troch komponentov odlišujúcich sa frekvenciou, na ktorej môžu byť zaznamenané. Ide o vysoké, nízke a veľmi nízke frekvencie. Pre priblženie ich stručne charakterizujeme. Vysoké frekvencie (0,15 – 0,40 Hz) zodpovedajú kardiálnej vagovej aktivite (Preventive, 1996). Toto frekvenčné pásmo sa najviac spája s aktivitou parasympatika. Naopak, nízke frekvencie (0,04 – 0,15 Hz) sú v starších prácach (napr. Yeragani, Sobolewski, Kay, & Jampala, 1997) hodnotené ako aktivita sympatika. Novšie výskumy však upozorňujú na nejednoznačnú interpretáciu tohto páisma. Zrejme súvisí s aktivitou oboch častí autonómneho nervového systému (ANS) (Moak et al., 2009; Goldstein et al., 2011). Posledným komponentom je veľmi nízka frekvencia (0,0033 – 0,04 Hz), ktorá súvisí s termoreguláciou, periférnym vazomotorickým tonusom, systémom rennin – angiotensin – aldosteron (Javorka et al., 2008).

Vodivost' kože môžeme označiť za jednu z elektrických vlastností kože, kvantifikovateľnú použitím elektrického potenciálu medzi dvoma miestami dotyku s pokožkou a meraním výsledného prúdu medzi nimi. Všeobecne je vodivosť kože uznávaným fyziologickým indikátorom duševného napäťa a stresu, pretože pomerne rýchlo a pružne odráža zmeny prostredia, na ktoré musí organizmus reagovať.

V súčasnosti existujú dve veľké teórie, ktoré vysvetľujú vzťah medzi psychickými fenoménmi a fyziologickými prejavmi. Obe teórie vychádzajú z rovnakého predpokladu, že psychické fenomény majú svoj fyziologický základ. Prvou, a podľa nás do budúcnosti perspektívnejšou teóriou je neuroviscerálny integračný model navrhnutý Thayerom a Lanom (2009). Model opisuje neurologické a psychofyziologické štruktúry a prepojenia organizmu. Detailne popisuje vzťahy medzi nadradenými nervovými centrami, autonómnym nervovým systémom, kognitívno-emocionálnou reguláciou a fyziologickou aktivitou. Podobne aj polyvagová teória (Porges, 2007) navrhnutá Porgesom opisuje zložité neurologické zákonitosti, avšak vysvetľuje ich cez evolučnú perspektívnu, teda formovanie jednotlivých psychofyziologických spojení s dôrazom na sociálne správanie sa jedinca. Obe teórie teda ponúkajú potenciálne objasnenie psychofyziologického vzťahu.

Psychické fenomény a ich spojitosť s rozličnou fyziologickou aktivitou ponúkajú rad možností pre výskum. Krátkodobé psychické procesy s príslušnou fyziologickou reakciou na ne sú zaujímavé z hľadiska pochopenia adaptácie na náhle zmeny, ktorým je jednotlivec v danom momente vystavený. Pre celkové pochopenie psychofyziologickej jednoty je však významnejšie zameriť pozornosť na dlhodobejšie psychické fenomény, ako sú napr. osobnostné rysy alebo temperament. Ukazuje sa, že napr. osobnostné faktory stoja v pozadí vzťahov medzi krátkodobými psychickými procesmi a fyziologickými zmenami. Výborným príkladom sú osobnostné faktory opierajúce sa o teóriu Big Five (Ruisel & Halama, 2007). Najčastejšie skúmaným a pre výskum v súčasnosti zaujímavým je neuroticizmus. Ukazuje sa, že osoby s vysokou mierou neuroticizmu sa prejavujú výraznejšími a nekoherentnejšími fyziologickými reakciami na psychickú záťaž, ako osoby s nízkou mierou neuroticizmu. Toto tvrdenie bolo overené v mnohých štúdiách po celom svete (Čukič & Bates, 2015; Hansen & Johnsen, 2013; Koval et al., 2013; Hagger-Johnson et al., 2012). Podobne je to aj v prípade extroverzie². Viaceré výskumy (Brouwer et al., 2015; Pearson & Freeman, 1991; Gange, Green & Harkins, 1979) uvádzajú značné rozdiely medzi fyziologickými reakciami u extrovertnejších a introvertnejších osôb. Vo všeobecnosti prevláda názor, že vyššia miera extroverzie je pozitívnejším faktorom pre fyzické a psychické zdravie. To sa ukazuje aj v psychofyziologickom výskume, kde sú skutočne pri introvertnejších osobách v priemere častejšie odhalené nepravidelné a výrazné, resp. málo výrazné zmeny vo fyziologickej aktivite.

Zaujímavý je psychofyziologický výskum so zameraním na otvorenosť ku skúsenostiam, nakol'ko samotný faktor implicitne vyjadruje aj mieru adaptability daného jedinca, tým že určuje postoj k novým zážitkom, situáciám a skúsenostiam. Adaptácia organizmu na zmeny v prostredí je významným bodom oboch vyššie spomínaných teórií. Môžeme predpokladať, že jedinec s vyššou mierou otvorenosti ku skúsenostiam sa novým situáciám prispôsobuje pružnejšie ako jedinec s nižšou mierou, čo sa prejaví ako vo fyziologickej, tak v psychologickej oblasti. Mentálne náročná situácia je pre menej otvoreného jedinca stresujúcejšia v porovnaní s jeho opakom. Je potrebné si

² Používame pojem *extroverzia* s vedomím, že sa v slovenských a českých odborných textoch častejšie používa tvar *extraverzia*. Pripomíname si argumentáciu v prospech tvaru extroverzia v Zpravodaji ČMPS č. 73/2008, s. 23-24 a odvolávame sa na diskusiu na Psychologických dňoch 2017 v Starej Lesnej 6. 9. 2017."

však uvedomiť, že dôsledky pretrvávajú aj po ukončení záťažovej situácie, resp. nečakanej zmeny v prostredí a prejavia sa aj v procese upokojovania. Zjednodušene povedané, jedinec s nižšou mierou otvorenosti ku skúsenostiam bude pravdepodobne v rovnakej situácii prežívať väčší a dlhšie trvajúci stres ako otvorenejší jedinec. Samozrejme, psychofyziologické základy tohto tvrdenia sú oveľa komplikovanejšie, ako potvrdzujú viacerí autori (Zohar, Cloninger & McCraty, 2013; Čukič & Bates, 2014; Williams et al., 2009).

Prívetivosť ako taká je často spojená s emočnými prejavmi voči druhým. Existuje niekol'ko štúdií, ktoré informujú o tom, že nižšia miera prívetivosti je vo vzťahu k nepravidelnej a zvýšenej fyziologickej aktivite (Miller et al., 1999). Môžeme však konštatovať, že vzťah prívetivosti a fyziologickej aktivity nie je ešte úplne preskúmaný, nakoľko doňho vstupuje množstvo iných čiastkových faktorov. Piatym osobnostným faktorom je svedomitosť. Vo viacerých výskumoch bol potvrdený jej vzťah k fyziologickej aktivite. Ukazuje sa, že vyššia miera svedomitosti je spojená s lepšou fyziologickou adaptáciou na záťažové situácie (Allen, Frings & Hunter, 2012).

Ciele

Ako už z názvu článku vyplýva, primárnym cieľom nášho výskumu bolo preskúmať možné vzťahy medzi osobnostnými faktormi, v našom prípade zistovanými inventárom NEO-FFI a prejavmi fyziologickej aktivity, ktorá bola reprezentovaná variabilitou frekvencie srdca a vodivostou kože. Volba práve týchto dvoch fyziologických parametrov má svoje opodstatnenie vychádzajúce z premisy, že variabilitu frekvencie srdca a vodivost' kože môžeme považovať za fyziologické prejavy, ktoré najcitlivejšie reagujú na psychické zmeny.

Výskumný súbor

Výskumný súbor bol tvorený 66 študentmi psychológie (priemerný vek 22 rokov) na Katolíckej univerzite v Ružomberku vo vekovom rozmedzí od 19 do 24 rokov. V súbore bolo zastúpených 10 mužov a 56 žien.

Za jednu z najväčších predností výskumného súboru môžeme považovať jeho vekovú homogénnosť a ohraničenosť. Výskumný súbor tvorili pomerne zdraví jedinci bez diagnostikovaných porúch a ochorení, ktoré by mohli ovplyvniť výsledky merania. Práve vekovo mladá a pomerne zdravá populácia nám ponúka údaje o reálnej fyziologickej reakcii na mentálnu záťaž vzhľadom k jednotlivým osobnostným rysom.

Metódy

Výskum bol realizovaný v jarných mesiacoch v roku 2017 na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Snímanie psychofyziologických charakteristík prebiehalo v priebehu dňa od 9:00 hod. do 15:00 hod. Výskum prebiehal nasledovne. Participantom bol administrovaný osobnostný inventár NEO, päťfaktorový osobnostný inventár FFI (Ruisel & Halama, 2007), zistujúci osobnostné faktory neuroticizmus, extroverzia, otvorenosť ku skúsenostiam, prívetivosť a svedomitosť. Následne sa participanti zúčastnili sedenia, na ktorom boli monitorované ich fyziologické prejavy pomocou zariadenia Biograf Infinity (Thought Technology LTD., 2013). Pred samotným meraním nám poskytli základné anamnestické údaje vo forme odpovedí na vopred pripravené otázky, ktoré zaznamenával administrátor, týkajúce sa výskytu kardiovaskulárnych ochorení, resp. iných ochorení, vrátane tých psychických. Žiadny z participantov však neuviedol, že by mu bolo v čase pred naším meraním diagnostikované kardiovaskulárne, resp. iné závažné ochorenie. Žiadny z participantov nepotvrdil ani prítomnosť psychických problémov alebo diagnostikované

psychické ochorenie. Boli tiež požiadani, aby v deň výskumu pred sedením nefajčili. Účasť na výskume bola dobrovoľná, nikto z oslovených poslucháčok a poslucháčov účasť neodmietol. Motiváciou im bolo získanie vlastných skúseností s metódami a prekonzultovanie výsledkov.

Samotné sedenie bolo rozdelené na 5 po sebe bezprostredne nasledujúcich fáz. Prvá fáza (5 min.) bola určená na upokojenie a uvoľnenie sa participanta. V druhej fáze (2 min.) boli participanti vystavení mentálnej záťaži. Boli im prezentované tabuľky Stroopovho testu (Daniel, 1983), ktoré obsahujú názvy napísané odlišnou farbou. Nasledovala opäť fáza uvoľnenia (5 min.), po ktorej boli participanti znova vystavení mentálnej záťaži, tento raz však v podobe mentálnej aritmetiky vo forme odčítavania čísllice 7 od čísla 1081 (2 min.). Poslednou fázou (5 min.) bola opäť fáza pokoja. Striedanie pokojných a záťažových fáz nám poskytlo značnú výhodu, nakoľko sme získali cenné informácie o tom, ako jednotlivé osoby reagujú na vystavenie záťaže, o tom ako sa s ňou vyrovňávajú, ale aj o tom, ako reagujú po jej ukončení. Tento postup nie je originálny, ale viac-menej štandardný a odporúčaný výrobcom aj distribútorom zariadenia.

Výsledky

Vyhodnotili sme súbor dát získaný administráciou inventára NEO-FFI. Výsledky nájdeme uvedené v tabuľke č. 1, ktorá obsahuje číselné charakteristiky úrovne a rozloženie pre jednotlivé osobnostné faktory zistované dotazníkom. Štatistické výpočty sme realizovali v programe IBM SPSS 25.

Tabuľka 1. NEO päťfaktorový osobnostný inventár. Číselné charakteristiky úrovne a rozloženia pre jednotlivé osobnostné faktory

	Neuroticizmus hrubé skóre	Extroverzia hrubé skóre	Otvorenosť hrubé skóre	Prívetivosť hrubé skóre	Svedomitosť hrubé skóre
N Valid	66	66	66	66	66
Missing	0	0	0	0	0
Mean	22,21	29,14	30,65	31,85	32,88
Median	21,50	30,00	30,50	33,00	34,00
Std. Deviation	9,032	7,791	6,515	5,947	7,118
Range	40	34	29	29	27
Minimum	2	10	16	14	18
Maximum	42	44	45	43	45

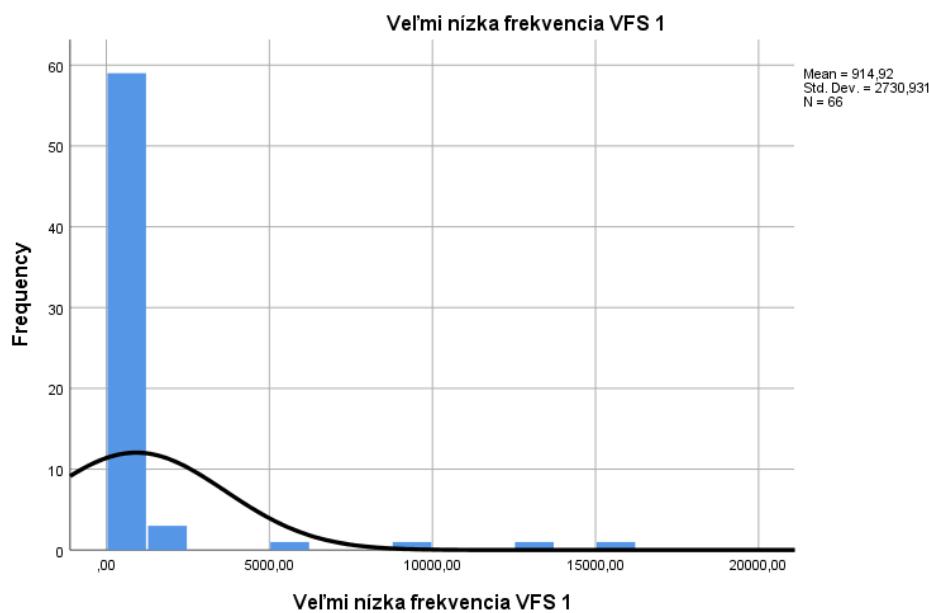
Výpočet dát z psychofyziologických meraní

Zariadenie Infinity Biograf je programovateľné pre rôzne typy výstupov (Thought Technology, 2013). Pre účely nášho výskumu sme nastavili zariadenie tak, aby sme po vyčistení dát (jedná sa o vymazávanie irelevantných priebehov elektrických veličín podľa znázornenia na obrazovke) získali súbory primárnych nameraných dát. Štatistickým analýzam sú prístupné z nich vypočítané hodnoty, v našom prípade sme získali priemerné hodnoty jednotlivých nastavených parametrov v 5 časových úsekokoch. Relevantné odborné zdroje upozorňujú (Myrtek, 1998), že pri opakovaných psychofyziologických meraniach nie je možné pracovať s absolútymi hodnotami, validné je len

porovnanie dvoch hodnôt. Vypočítali sme preto pomery dvoch vedľajších meraní ako podklad pre ďalšie výpočty a pro diskusiu. V tabuľke č. 2 uvádzame pre ilustráciu číselné charakteristiky pre parameter „pomer nízkych frekvencií“ a dva histogramy. Uvedením všetkých vypočítaných hodnôt úrovní a rozložení by, žiaľ, rozsah nášho článku presiahol priateľné medze. Vážnym záujemcom sme samozrejme pripravení všetky čiastkové výpočty zaslať. Zhrnutie dát pre odpovede na výskumnú otázku nájdeme v ďalšej tabuľke.

Tabuľka 2. Parameter Veľmi nízka frekvencia - variabilita frekvencie srdca. Číselné charakteristiky úrovne a rozloženia

	Vel'mi nízka frekvencia VFS 1	Vel'mi nízka frekvencia VFS 2	Vel'mi nízka frekvencia VFS 3	Vel'mi nízka frekvencia VFS 4	Vel'mi nízka frekvencia VFS 5
N	Valid	66	66	66	66
	Missing	1	1	1	1
Mean		914,92	1042,31	1250,02	861,28
Median		124,29	397,72	189,15	303,202
Std. Deviation		2730,93	1552,12	3419,55	1458,67
Range		15176,90	8696,83	20712,41	8657,19
Minimum		9,53	15,27	23,65	14,67
Maximum		15186,43	8712,10	20736,06	8671,86

Obrázok 1. Parameter Veľmi nízka frekvencia - variabilita frekvencie srdca. Histogram.

V následnom kroku sme hľadali štatistické vzťahy medzi osobnostnými dimenziami NEO-FFI a psychofyziológickejmi charakteristikami. Z ponúknutých variant sme sa rozhodli pre výpočet tesnosti vzťahu pomocou koeficientu Phi, čo zdôvodníme v diskusii.

Z dát fyziologických meraní sme získali priemerné hodnoty parametrov v jednotlivých fázach. Z nich sme vypočítali podiel hodnôt po sebe nasledujúcich fáz pre jednotlivé premenné a následne sme participantov rozdelili podľa mediánu do skupín s vyššími a nižšími hodnotami jednotlivých psychofyziologických parametrov. Takéto spracovanie dát má svoje opodstatnenie, pretože jednotlivci sa líšia v bazálnych hodnotách parametra srdcovej aktivity, ktoré sú závislé na celkovej kondícii, zdravotnom stave, atď. a s prihliadnutím k rozloženiu dát ukázaných na obr. 1.

Rovnako s dátami získanými inventárom NEO-FFI sme pracovali tak, že sme skúmaný súbor rozdelili podľa mediánu na skupiny s nižšími a vyššími hodnotami skóre v osobnostnej dimenzii. Následne sme overovali vzájomné vzťahy fyziologickej aktivity a osobnostných faktorov.

Zaznamenali sme niekoľko štatisticky významných vzťahov medzi osobostnými faktormi a variabilitou frekvencie srdca, resp. vodivost'ou kože, ktoré sú uvedené v tabuľkách č. 3 a č. 4.

Tabuľka 3. Vzťahy medzi fyziologickými premennými a neuroticizmom, extroverziou a otvorenosťou ku skúsenostiam – číselné charakteristiky korelačného koeficientu Phi a ich významnosť'

	Neuroticizmus		Extroverzia		Otvorenosť	
	Phi	Sig.	Phi	Sig.	Phi	Sig.
Veľmi nízka frekvencia VFS 12	0,152	0,218	-0,152	0,218	0,152	0,218
Veľmi nízka frekvencia VFS 23	-0,030	0,806	0,030	0,805	0,152	0,218
Veľmi nízka frekvencia VFS 34	0,030	0,806	0,091	0,459	0,091	0,460
Veľmi nízka frekvencia VFS 45	0,152	0,218	-0,091	0,459	-0,091	0,460
Nízka frekvencia VFS 12	0,152	0,218	-0,091	0,459	-0,030	0,806
Nízka frekvencia VFS 23	0,152	0,218	-0,152	0,218	0,091	0,460
Nízka frekvencia VFS 34	-0,152	0,218	0,152	0,218	-0,030	0,806
Nízka frekvencia VFS 45	0,152	0,218	-0,030	0,805	0,091	0,460
Vysoká frekvencia VFS 12	0,152	0,218	-0,152	0,218	-0,273	-0,027*
Vysoká frekvencia VFS 23	0,030	0,806	-0,030	0,805	0,030	0,806
Vysoká frekvencia VFS 34	0,030	0,806	0,091	0,459	0,030	0,806
Vysoká frekvencia VFS 45	0,152	0,218	-0,091	0,459	0,030	0,806
Vodivosť kože12	0,273	0,027*	-0,091	0,459	0,030	0,806
Vodivosť kože23	-0,152	0,218	0,030	0,805	-0,273	0,027*
Vodivosť kože34	0,091	0,460	0,030	0,805	-0,030	0,806
Vodivosť kože45	-0,030	0,806	-0,030	0,805	-0,211	0,085

Poznámky: VFS - variabilita frekvencie srdca. Číslo za fyziologickou premennou označuje fázy merania danej premennej, z ktorých je vypočítaný ich pomer. 1 – Úvodný stav pokoja; 2 – Stroopov test; 3 – Stredný stav pokoja; 4 – Mentálna aritmetika; 5 – Záverečný stav pokoja. * p < 0,05

Tabuľka 4. Vzťahy medzi fyziologickými premennými a prívetivostou, svedomitosťou – číselné charakteristiky korelačného koeficientu Phi a ich významnosť

	Prívetivosť		Svedomitosť	
	Phi	Sig.	Phi	Sig.
Veľmi nízka frekvencia VFS 12	<0,001	1,000	0,031	0,804
Veľmi nízka frekvencia VFS 23	-0,061	0,618	-0,092	0,457
Veľmi nízka frekvencia VFS 34	0,061	0,618	-0,153	0,215
Veľmi nízka frekvencia VFS 45	-0,061	0,618	-0,153	0,215
Nízka frekvencia VFS 12	<0,001	1,000	-0,092	0,457
Nízka frekvencia VFS 23	<0,001	1,000	0,092	0,457
Nízka frekvencia VFS 34	-0,061	0,618	-0,092	0,457
Nízka frekvencia VFS 45	0,061	0,681	-0,031	0,804
Vysoká frekvencia VFS 12	-0,061	0,618	0,031	0,804
Vysoká frekvencia VFS 23	0,184	0,135	0,153	0,215
Vysoká frekvencia VFS 34	-0,123	0,319	-0,275	0,026*
Vysoká frekvencia VFS 45	0,061	0,618	0,092	0,457
Vodivosť kože12	0,061	0,618	0,031	0,804
Vodivosť kože23	0,061	0,618	-0,031	0,804
Vodivosť kože34	0,061	0,618	-0,092	0,457
Vodivosť kože45	-0,123	0,319	-0,031	0,804

Poznámky: VFS - variabilita frekvencie srdca. Číslo za fyziologickou premennou označuje fázy merania danej premennej, z ktorých je vypočítaný ich pomer. 1 – Úvodný stav pokoja; 2 – Stroopov test; 3 – Stredný stav pokoja; 4 – Mentálna aritmetika; 5 – Záverečný stav pokoja. * p < 0,05

Diskusia

Dosiahnuté výsledky je možné interpretovať v rámci vyššie uvedených psychofyziologických teórií. V predchádzajúcich častiach sme uviedli, že psychické fenomény sú sprevádzané vždy fyziologickou reakciou. V prípade dlhodobých psychických fenoménov ako sú osobnostné rysy je náročné sledovať sprievodnú fyziologickú reakciu. Čo však môžeme výskumom odhaliť je možný vplyv, ktorý osobnostné rysy majú na krátkodobé fenomény (v našom prípade mentálna záťaž) a ich sprievodné fyziologické reakcie. V prípade vzťahu neuroticizmu a vodivosti kože môžeme uvažovať o existencii značných rozdielov v reakciách na mentálnu záťaž medzi osobami s vyššou a nižšou mierou neuroticizmu. To však nie je ničím neznámym. Dôležité však je to, že aj ich fyziologické reakcie sa javia ako rozdielne. Osobnostný faktor neuroticizmus môže mať teda určitý vplyv nielen na prejavy zvládania, resp. nezvládania mentálnej záťaže, ale môže ovplyvniť reakciu organizmu ako celku pri všetkých zmenách, ktorým musí jedinec čeliť. Z psychofyziologického hľadiska môžeme hovoriť o tom, že osoby s vyššou mierou emocionálnej lability vykazujú pri psychickej záťaži prudšie a časovo dlhšie fyziologické reakcie. Ich organizmus sa v takejto situácii pravdepodobne aktivuje rýchlejšie, dlhodobejšie a do väčšej miery ako organizmus osôb s nižšou mierou neuroticizmu. Z lekárskeho hľadiska je neuroticizmus a jeho vyššia miera skôr rizikovým

faktorom, pretože býva často v spojitosti s maladaptívou činnosťou srdca, nesprávnym dýchaním alebo zvýšeným svalovým napäťom. V psychologickej literatúre prevláda názor, že vysoká miera neuroticizmu je skôr rizikovým ako protektívnym faktorom. Na druhej strane výrazné zvýšenie sympathetickej činnosti môže v niektorých situáciach prispievať k efektívnej adaptácii na danú situáciu.

Okrem neuroticizmu sme zaznamenali koreláciu medzi vodivosťou kože a osobnostným faktorom otvorenosť ku skúsenostiam. V tomto prípade výsledky naznačujú, že nižšia miera otvorenosti je v spojitosti s dlhšie trvajúcimi fyziologickými reakciami, z čoho možno usudzovať, že jedinci s nižším skóre otvorenosti pravdepodobne citlivejšie reagujú na zmeny prostredia, v tomto prípade vystavenie mentálnej záťaži. Môžeme predpokladať, že vyššia miera otvorenosti ku skúsenostiam môže byť spojená s vyššou mierou adaptability, ktorou jedinec disponuje. Dá sa teda uvažovať o tom, že jedinci s vyššou otvorenosťou budú lepšie a adaptabilnejšie reagovať nielen na nové situácie, ale aj na mentálne záťažujúce situácie. Psychologický význam tohto vzťahu je možné najlepšie vysvetliť cez fyziologickú a neuropsychologicú podstatu mechanizmov zabezpečujúcich tento vzťah. Podľa Thayera a Lana (2009) má významný vplyv na funkciu nadradených nervových centier, ktoré ovplyvňujú aj činnosť autonómneho nervového systému, mechanizmus nazývaný inhibícia. Tá je v priamom spojení s adaptabilitou jedinca, ale taktiež napr. s kognitívou či emocionálnou reguláciou. Napr. narušená inhibičná činnosť je spojená so zhoršenou kognitívou a emocionálnou reguláciou, disharmonickou činnosťou autonómneho nervového systému, a teda aj nekoherentných a výrazne zmenených fyziologických reakciách. Vzhľadom k existujúcej korelácií medzi otvorenosťou ku skúsenostiam a vodivosťou kože je možné predpokladať, že jedinci s vyššou mierou otvorenosti ku skúsenostiam budú na nové situácie reagovať emocionálne „efektívnejšie“, ale taktiež ich kognitívny výkon bude v daných situáciach pravdepodobne vyšší ako u jedincov s nižšou mierou otvorenosti ku skúsenostiam. Každopádne však daný vzťah túto možnosť len naznačuje a pre formuláciu zovšeobecnitel'ného tvrdenia je potrebný ďalší a podrobnejší výskum.

Otvorenosť ku skúsenostiam korelovala aj s ďalším fyziologickým faktorom, variabilitou frekvencie srdca, konkrétnie s jej vysokými frekvenciami. Vysoké frekvencie variability frekvencie srdca vypovedajú o parasympatickej modulácii činnosti srdca, čo nám do značnej miery umožní usudzovať o činnosti autonómneho nervového systému a o funkcií vyšších nervových centier. V tomto prípade bola zaznamenaná korelácia medzi vyššími hodnotami vysokých frekvencií VFS a nižšou mierou otvorenosti ku skúsenostiam. Ide teda o opačný výsledok ako v prípade korelácie s vodivosťou kože. Musíme si však uvedomiť, že zatial' čo sa korelácia otvorenosti a vodivosti kože vzťahuje k upokojovaniu organizmu po mentálnej záťaži, korelácia s vysokými frekvenciami informuje o fáze vystavenia mentálnej záťaži. Ide teda o dva rozličné výsledky, ktoré si neprotirečia. V tomto prípade môžeme usudzovať, že osoby s nižšou mierou otvorenosti ku skúsenostiam nereagovali na mentálnu záťaž tak rýchlo a v takej miere, ako osoby s vyššou mierou otvorenosti, avšak navrátenie do pokojového stavu im trvalo dlhšie. To je dôležité zistenie, nakoľko naznačuje disharmonickú činnosť autonómneho nervového systému. Ako sme už vyššie spomínali, disharmonická činnosť ANS je v priamej súvislosti s narušenou inhibičnou aktivitou, čo má vplyv na správnu kognitívnu a emocionálnu reguláciu.

Posledným výsledkom bola korelácia medzi svedomitostou a vysokými frekvenciami VFS vo fáze vystavenia mentálnej záťaži formou mentálnej aritmetiky. Ukázalo sa, že „menej svedomiti“ jedinci dosahovali vyššie hodnoty vysokých frekvencií. Výsledok je zaujímavý z toho hľadiska, že očakávaná reakcia na mentálnu záťaž bude silnejšia u „svedomitých“ jedincov, nakoľko si dajú viac záležať na správnosti ich odpovedí a naopak, „menej svedomiti“ jedinci budú mať

k správnosti odpovedí ľahostajnejší postoj. Možné vysvetlenie tejto úlohy však môže spočívať v miere istoty, ktorú svedomitejšie osoby pravdepodobne mali, nakoľko úlohy simulujuce mentálnu záťaž neboli pre väčšinu participantov úplne novou skúsenosťou. Na druhej strane, „menej svedomiti“ jedinci mohli situáciu prežívať výraznejšie, nakoľko vedeli, že sú sledovaní a ich výkony sú zaznamenané. Uvedomovali si, že prípadné chyby budú odhalené inou osobou, ktorá ich priamo konfrontuje. Svedomitejšie osoby tak mali v tejto situácii výhodu, pretože sa snažili podať rovnaký výkon ako v iných činnostiach. Menej svedomiti participanti boli však konfrontovaní so situáciou, kde je nielenže kontrolovaná správnosť ich odpovedí, ale sú sledované aj ich fyziologické prejavy. Okrem toho fáza mentálnej záťaže, ku ktorej sa daná spojitosť vzťahuje bola označovaná participantmi ako zaťažujúcejšia a náročnejšia, než prezentácia tabuľ Stroopovho testu. Každopádne ide len o jedno z možných vysvetlení, ktoré môže byť ovplyvnené množstvom iných faktorov.

Metodologický problém prekračujúci rámec témy článku sme riešili pri hľadaní vhodnej štatistiky na zistenie tesnosti vzťahu medzi premennými. Ponúkajúci sa test prvej vol'by, test bodovobiseriálnej korelácie, je možné použiť za určitých predpokladov, ktoré naše dátá nespĺňajú. Preto sme sa po porade so štatistikmi rozhodli pre koeficient Phi (Řezanková, 2011). Zrealizovali sme teda výpočet s dátami usporiadanými do štvorpólovej tabuľky; predtým sme i dátu spojitej premennej zistenej na intervalovej úrovni kategorizovali, resp. osoby zaradili do kategórie podľa úrovne vyšších a nižších hodnôt. Toto sme vykonali s vedomím, že sa pri tejto operácii strácajú informácie, ale vyhýbame sa námiestkom proti nedodržaniu predpokladov pri použití iných štatistik. Realizovali sme viacnásobné porovnávanie navzájom previazaných premenných. To často viedie ku zvýšeniu počtu štatisticky významných korelačných koeficientov. Výpočet Bonferonniho korekcie sme nepovažovali v našom prípade za nevyhnutný.

Okrem zaznamenania korelácií sme v rámci nášho výskumu zaznamenali aj množstvo štatisticky nevýznamných vzťahov. Naše zistenie podporujeme výsledkami metaanalýzy, ktorú k psychofyziológickému výskumu osobnosti uskutočnil Myrtek. Ako dôvody pre málopočetné zistenie vzťahov medzi osobnostnými dimenziami a fyziologickými parametrami uvádzaj napr. nevhodné teoretické predpoklady hľadania vzťahov medzi osobnostnými znakmi a fyziologickými parametrami, nedostatočnú validitu nameraných fyziologických hodnôt, alebo nedostatočnú validitu tu používaných osobnostných inventárov (Myrtek, 1998). Pri interpretácii výsledkov je však aj dnes potrebné mať na pamäti problémy s fyziologickými parametrami, ako ich uviedol Eysenck, keď zmieňoval dôvody pre čiastočne protichodné nálezy, resp. málo empiricky preukázaných psychofyziológických vzťahov (Eysenck, 1991):

- existencia individuálne-špecifických vzorcov reagovania;
- existencia vzorcov reakcií špecifických voči určitému stimulu;
- nelinearita medzi podnetmi a reakciami;
- tŕažkosti pri hľadaní vhodných fyziologických parametrov;
- tŕažkosti pri definovaní fyziologického východiskového stavu (počiatočné hodnoty ako body, ku ktorým sa vzťahuje reakcia);
- komplexná interakcia medzi rôznymi osobnostnými dimenziami.

Aj napriek tomu považujeme tieto výsledky za prínosné, nakoľko nás informujú o možnom smerovaní ďalšieho výskumu. Musíme si uvedomiť, že vzťahy, ktoré sa snažíme odhaliť nie sú konštantné a sú len veľmi tŕažko zovšeobecniteľné. Je nutné poňať problematiku z komplexného

hl'adiska a venovať pozornosť nielen javom fyziologickým a psychologickým, ale využiť cenné znalosti napr. z kardiológie, neurológie a ďalších lekárskych odborov. Je nutné sa do budúcnosti zameriť na hlbšie a podrobnejšie skúmanie konkrétneho osobnostného rysu a jeho vzťahu s fyziologickou aktivitou. V súvislosti s tým je potrebné minimalizovať vplyv množstva intervenujúcich premenných, akými sú napr. strava, fyzická aktivity, zložky a pod. Taktiež je potrebné pracovať s početnejším výskumným súborom.

Hlbším a dôkladnejším preskúmaním mechanizmov, ktoré zabezpečujú vzťah medzi fyziologickou aktivitou a osobnosťou jedinca je možné dosiahnuť skvalitnenie celkového zdravia. V súčasnosti sú poznatky vo veľkej miere využívané v rámci práce s biofeedbackom, kde sú dosahované pozoruhodné výsledky. Biologická spätná väzba, ktorú klient dostáva počas sedenia mu umožňuje lepšie pochopiť a následne ovládať svoje reakcie. Napriek tomu však stále ostáva množstvo priestoru pre prehľbovanie poznatkov a ich praktické využitie, a to hlavne v rámci klinickej praxe.

Výskum sme plánovali z poznatkov základnej literatúry o psychofyziologických teóriach a z výsledkov relevantných výskumov. V dobrej viere sme si zvolili obvyklý postup opierajúci sa o kvantitatívnu metodológiu. Vnucuje sa však otázka, či by iné postupy priniesli výsledky, ktoré viac podporujú nové teórie o regulácii srdečnej činnosti a sú lepšie využiteľné v psychosomatickej praxi. Máme na myсли kultivované realizované získavanie nových poznatkov prostredníctvom metód zmiešaného výskumu.

Literatúra

- Allen, M. S., Frings, D., & Hunter, S. (2012). Personality, coping, and challenge and threat states in athletes. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 10(4), 264-275.
<https://doi.org/10.1080/1612197X.2012.682375>
- Brouwer, A. M., Van Schaik, M. G., Korteling, J. H., van Erp, J. B., & Toet, A. (2015). Neuroticism, extraversion, conscientiousness and stress: Physiological correlates. *IEEE Transactions on Affective Computing*, 6(2), 109-117. <https://doi.org/10.1109/TAFFC.2014.2326402>
- Čukić, I., & Bates, T. C. (2015). The association between neuroticism and heart rate variability is not fully explained by cardiovascular disease and depression. *PloS One*, 10(5), e0125882. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0125882>
- Čukić, I., & Bates, T. C. (2014). Openness to experience and aesthetic chills: Links to heart rate sympathetic activity. *Personality and Individual Differences*, 64, 152-156. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.02.012>
- Daniel, J. (1983). *Stroopov test*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Eysenck, H. J. (1991). Dimensions of personality: 16, 5 or 3? - Criteria for a taxonomic paradigm. *Personality and Individual Differences*, 12(8), 773-790. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(91\)90144-Z](https://doi.org/10.1016/0191-8869(91)90144-Z)
- Gange, J. J., Geen, R. G., & Harkins, S. G. (1979). Autonomic differences between extraverts and introverts during vigilance. *Psychophysiology*, 16(4), 392-397. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8986.1979.tb01484.x>

- Goldstein, L. B., Bushnell, C. D., Adams, R. J., Appel, L. J., Braun, L. T., Chaturvedi, S., ... & Hinchey, J. A. (2011). Guidelines for the primary prevention of stroke: A guideline for healthcare professionals from the American Heart Association/American Stroke Association. *Stroke*, 42(2), 517-584. <https://doi.org/10.1161/STR.0b013e3181fcb238>
- Hagger-Johnson, G., Roberts, B., Boniface, D., Sabia, S., Batty, G. D., Elbaz, A., ... & Deary, I. J. (2012). Neuroticism and cardiovascular disease mortality: Socioeconomic status modifies the risk in women (UK Health and Lifestyle Survey). *Psychosomatic Medicine*, 74(6), 596-603. <https://doi.org/10.1097/PSY.0b013e31825c85ca>
- Hansen, A. L., & Johnsen, B. H. (2013). Relationship between Neuroticism, threat of shock and heart rate variability reactivity. *International Maritime Health*, 64(2), 54-60.
- Javorka, K. a kol. (2008). *Variabilita frekvencie srdca*. Martin: Osveta.
- Koval, P., Ogrinz, B., Kuppens, P., Van denBergh, O., Tuerlinckx, F., & Sütterlin, S. (2013). Affective instability in daily life is predicted by resting heart rate variability. *Plos One*, 8(11), e81536. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0081536>
- McCraty, R., & Shaffer, F. (2015). Heart rate variability: new perspectives on physiological mechanisms, assessment of self-regulatory capacity, and health risk. *Global Advances in Health and Medicine*, 4(1), 46-61. <https://doi.org/10.7453/gahmj.2014.073>
- Miller, G. E., Cohen, S., Rabin, B. S., Skoner, D. P., & Doyle, W. J. (1999). Personality and tonic cardiovascular, neuroendocrine, and immune parameters. *Brain, Behavior, and Immunity*, 13(2), 109-123. <https://doi.org/10.1006/bbri.1998.0545>
- Moak, J. P., Goldstein, D. S., Eldadah, B. A., Saleem, A., Holmes, C., Pechnik, S., & Sharabi, Y. (2009). Supine low-frequency power of heart rate variability reflects baroreflex function, not cardiac sympathetic innervation. *Cleveland Clinic journal of medicine*, 76, S51-9. <https://doi.org/10.3949/ccjm.76.s2.11>
- Myrtek, M. (1998). Metaanalysen zur psychophysiologischen Persönlichkeitsforschung. *Enzyklopädie der Psychologie: Themenbereich C Theorie und Forschung, Serie, 1*, 285-344. Göttingen; Bern; Toronto; Seattle: Hogrefe, Verlag für Psychologie.
- Pearson, G. L., & Freeman, F. G. (1991). Effects of extraversion and mental arithmetic on heart-rate reactivity. *Perceptual and Motor Skills*, 72(3_suppl), 1239-1248. <https://doi.org/10.2466/pms.1991.72.3c.1239>
- Porges, S. W. (2007). The polyvagal perspective. *Biological psychology*, 74(2), 116-143. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2006.06.009>
- Porges, S. W. (2009). The polyvagal theory: New insights into adaptive reactions of the autonomic nervous system. *Cleveland Clinic Journal of Medicine*, 76(Suppl 2), S86. <https://doi.org/10.3949/ccjm.76.s2.17>
- Preventive, U. S. (1996). *The guide to clinical preventive services*. Baltimore, MD: Williams & Wilkins.
- Ruisel, I., & Halama, P. (2007). *NEO pěťfaktorový osobnostní inventář*. Praha: Testcentrum – Hogrefe.

Řezanková, H. (2011). *Analýza dat z dotazníkových šetření (třetí aktualizované vydání)*. Praha: Professional Publishing.

Thayer, J. F., & Lane, R. D. (2009). Claude Bernard and the heart–brain connection: Further elaboration of a model of neurovisceral integration. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 33(2), 81-88. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2008.08.004>

Thought Technology LTD. (2013). *Getting Started with BioGraph Infiniti*. Manual No. SA7913 ver. 6.0. Montreal, Canada.

Williams, P. G., Rau, H. K., Cribbet, M. R., & Gunn, H. E. (2009). Openness to experience and stress regulation. *Journal of Research in Personality*, 43(5), 777-784.
<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.06.003>

Yeragani, V. K., Sobolewski, E., Kay, J., Jampala, V. C., & Igel, G. (1997). Effect of age on long-term heart rate variability. *Cardiovascular Research*, 35(1), 35-42.
[https://doi.org/10.1016/S0008-6363\(97\)00107-7](https://doi.org/10.1016/S0008-6363(97)00107-7)

Zohar, A. H., Cloninger, C. R., & McCraty, R. (2013). Personality and heart rate variability: Exploring pathways from personality to cardiac coherence and health. *Open Journal of Social Sciences*, 1(6), 32-39. <https://dx.doi.org/10.4236/jss.2013.16007>